

Ny
forskning

i

K
K
T
A
M
M
A
R
G

Ny forskning i grammatik

Kasper Boye
Tanya Karoli Christensen
Klaus Geyer
Henrik Jørgensen

Udgivet af:
Dansk Sprognævn.

Med økonomisk støtte fra:
Støtteforeningen for Grammatiknetværket.

Redaktion: Kasper Boye, Tanya Karoli Christensen, Klaus Geyer, Henrik Jørgensen

Serieredaktør: Eva Skafte Jensen, esj@dsn.dk.

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2022

Sats: René Malchow
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISSN: 2446-1709 (onlineversion)

**Dansk
Sprognævn**
Adelgade 119b
DK-5400 Bogense

Indholdsfortegnelse

<i>Kasper Boye, Helene Agerkvist & Line Sandst: Fra Slagelse til Fjollerup: Er stednavneefterled grammatiske tegn? .....</i>	4
<i>Jürg Fleischer & Sten Vikner: Findes der OV-sprog som også tillader VO? Om og-infinitiver i Sydslesvig.....</i>	28
<i>Lars Heltoft: Tempus og modus som funktionelle kerner (functional heads)? Et kerneproblem .....</i>	50
<i>Lisbeth Falster Jakobsen: Occams ragekniv eller Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem.....</i>	71
<i>Eva Skafte Jensen & Jørgen Schack: Perfektum participium i attributiv stilling. Diakroni og synkroni.....</i>	84
<i>Laura Bang Lindegaard: "Hold afstand!" Handlingsanvisende risikokommunikation under COVID19.....</i>	103
<i>Antonio Morata & Henrik Høeg Müller: Dansk og spansk som eksempler på hhv. skematiske og leksikalske sprog.....</i>	122
<i>Michael Nguyen & Anna Sofie Hartling: Konjunktion eller præposition? Om nogle ledsætningsinitiale elementers ordklasse .....</i>	139
<i>Johan Pedersen: Spanske parasyntetiske konstruktioner i et intralingvistisk og kontrastivt perspektiv .....</i>	156
<i>Lennart Westergaard: Saa tag du bort den daarlighed, huilcken der staar i de vnge Menniskis Hierter. Udviklingen af imperativ med subjekt-konstruktionen.....</i>	174

Fra Slagelse til Fjollerup: Er stednavneefterled grammatiske tegn?

Kasper Boye, Helene Agerkvist & Line Sandst

Abstract

At least some old Danish place-name endings are productive in contemporary Danish, and serve to mark that the word of which they form part is the name of a place. This paper reports the results of a letter detection test which supports the hypothesis that at least some of these endings are grammatical morphemes. Specifically, the letter *e* was found to be missed significantly more often in place-name endings than in contrast strings that can be assumed to be lexical. This result mirrors the well-established observation that more letters tend to be missed in grammatical than in lexical signs. The claim that at least some old place-name endings are grammatical morphemes entails that they must have undergone grammaticalization, either in the form of delexicalization or in the form of so-called secretion.

Nøgleord

stednavne, efterled, grammatisk, bogstavsøgning, grammatikalisering

1. Indledning

Stednavneefterled som *-else*, *-rup* og *-rød* antages ofte at være uproduktive levn fra fortiden. På hjemmesiden <https://navn.ku.dk/stednavne/hvorigamle/> (tilgået marts, 2022), der bestyres af Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet, kan man fx klikke på *-rød* og få oplyst, at det blev ”[a]nvendt ca. år 900-1350”, eller på *-torp* (den oprindelige form af *-rup*) og lære, at det blev ”[a]nvendt ca. 850-1350”. Mens sådanne efterled kan føres tilbage til jernalderen, vikingetiden eller middelalderen (fx Hald 1965; Jørgensen 2008), anvendes en række af dem imidlertid nu om dage med jævne mellemrum til at danne nye stednavne.

Det drejer sig måske især om fiktive stednavne som *Gåserød* og *Fjollerup*, hvilket sidste er blevet en almen ”betegnelse for et (opdigtet) sted, hvor der bor fjollede ell. taabelige mennesker” (Ordbog over det Danske Sprog). Dahlerup & Steenstrup (1902) indeholder en lang række sådanne fiktive navne. Men senere tiders anvendelse af middelalderlige og førmiddelalderlige (herefter ”gamle”) stednavneefterled er ikke begrænset til fiktion: Det sjællandske *Hellerup* har navn efter justitsråd Heller, der i 1748 anskaffede sig lystgården *Lokkerup* og omdøbte den i sit navn (Jørgensen 1999).

Flere af de gamle efterled er altså igen blevet produktive – eller måske har de været det hele tiden (herom nærmere senere). Det viser, at de er erkendbare som morfemer ikke blot for onomasten eller den onomastisk oplyste, men også for den almindelige sprogbruger. Men de har ikke længere – ikke alle i hvert fald – deres oprindelige leksikalske betydning. Efterleddene *-rup* og *-rød* betyder fx ikke længere hhv. ’udflytterbebyggelse’ og ’rydning’. I det omfang de er erkendbare som morfemer, betyder gamle stednavneefterled som *-else*, *-rup*, og *-rød* nu til dags rimeligvis blot sådan noget som: ’dette er navnet på et (gammelt eller provinsielt) sted/bebyggelse’ (jf. Nicolaisen 1997 om engelsk *-ton*). De er med andre ord blot stednavnemarkører.

Der er grunde til at mistænke disse stednavnemarkører for at være grammatiske morfemer (i modsætning til leksikalske), dvs. for at være grammatikaliserede. For det første kan de oplagt ses som semantisk reducerede. Fx kan funktionen som stednavnemarkør ses som resultatet af en generalisering af *-rups* oprindelige betydning ’udflytterbebyggelse’. For det andet er efterleddene ofte fonologisk reducerede. Efterleddet *-rup* er fx resultatet af en fonologisk reduktion af *torp*. Semantisk og fonologisk reduktion ledsager ofte grammatikalisering. Skønt den fonologiske reduktion af i hvert fald *torp* nok kan tilskrives generelle lydforandringer, og skønt tilstedeværelsen af fonologisk og semantisk reduktion hverken er en nødvendig eller tilstrækkelig betingelse for at identificere grammatiske elementer og grammatikalisering (fx Campbell 2001), berettiger det følgende hypotese.

Hypotese

Gamle stednavneefterled, der nu til dags er erkendbare som morfemer, er grammatiske morfemer.

I denne artikel afrapporterer vi en efterprøvning af denne hypotese i form

af et bogstavsøgningsforsøg. Vi redegør først for det teoretiske grundlag for forsøget (afsnit 2) og derefter for forsøgsdetaljer (afsnit 3) og resultater (afsnit 4). Efter en diskussion af resultaterne, hvor vi bl.a. argumenterer for, at de ikke kan forklares ved frekvensforskelle, samt erkender en begrænsning i forsøgsdesignet (afsnit 5), overvejer vi mulige grammatikaliseringsscenerier (afsnit 6), hvorefter vi sammenfatter fremstillingen (afsnit 7).

2. Grammatik, opmærksomhed og bogstavsøgning

2.1 Opmærksomhed

I det følgende forstår vi opmærksomhed i overensstemmelse med standarddefinitioner som fx den i Encyclopedia Britannica (onlineversion tilgængelig 2021): “the concentration of awareness on some phenomenon to the exclusion of other stimuli”. Når man taler om opmærksomhed på et enkelt element, er der tale om et gradueret fænomen (jf. Talmy 2007): Man kan være mere eller mindre opmærksom på det givne element, og graden af opmærksomhed kan tænkes at korrelere med grad af neural aktivering eller med adfærdsmål som varighed eller hyppighed af blikfikseringer i *eye tracking*. Men som det fremhæves i definitionen ovenfor, er opmærksomhed samtidig et relativt fænomen: en koncentreret kognitiv processeringsressource på en del af en kompleks helhed – på andre deles bekostning. Opmærksomhed forstås således ofte som en prioritering: De kognitive processeringsressourcer koncentrerer om et delelement som svar på en ressourcebegrænsning (fx en begrænset arbejdshukommelse). I Bundesens model af visuel opmærksomhed forstås opmærksomhed ligefrem med henvisning til et begreb om konkurrence: “all possible visual categorizations ascribing features to objects compete (race) to become encoded into visual short-term memory before it is filled up” (Bundesen & Habekost 2014: 1095). Hvad der vinder konkurrencen, er en funktion af vægt og bias: ”biased competition”.

2.2 Diskursprominens

En lang række sproglige strukturer anvendes af taleren til at styre lytterens opmærksomhed (se fx Talmy 2007: 264), fx på et indholdselement (profil) i forhold til et forudsat begrebsindhold (base) eller på en participant (*trajectory*, figur) i forhold til en anden (*landmark*, grund). Denne sproglige opmærksomhedsstyring omtales undertiden som diskursprominens. En særlig type diskursprominens er central i vores sammenhæng, nemlig den,

der er betinget af komplekse tegn og betydninger og består i en koncentring af opmærksomheden på et tegn eller en betydning i den komplekse helhed. I overensstemmelse med Boye & Harder (2012) kan vi under denne type diskursprominens skelne mellem to værdier, et givet tegn eller en given betydning kan have. Ved det **diskursivt primære** element forstår vi det mest opmærksomhedsmæssigt prominente tegn eller betydning i den komplekse helhed. Ved det **diskursivt sekundære** forstår vi et tegn eller en betydning, der i henseende til opmærksomhed er mindre prominent.

Diskursprominens er grundlæggende et pragmatisk (kontekst-afhængigt, ikke-konventionelt) fænomen, og hvad der i en given helhed er diskursivt primært og sekundært, er grundlæggende et pragmatisk spørgsmål. Betragt fx ytringen i (1).

(1) Drop ferie!

I nogle kontekster vil *ferie* være det diskursivt primære tegn, mens det i andre er *drop*, der er diskursivt primært. I en samtale om ting, man med fordel kan droppe, er *drop* fx redundant, og *ferie* er derfor det naturlige centrum for opmærksomheden. I en samtale om ferie vil *ferie* derimod være redundant, og *drop* derfor den oplagte kandidat til diskursivt primær status.

Men diskursprominens er ikke kun et pragmatisk fænomen. Sprog har forskellige konventionelle måder at udpege det diskursivt primære på, fx emfase som i (2), samt forskellige konventionelle måder at udpege diskursivt sekundært materiale på, fx skriftsprogets parenteser som i (3).

(2) I går slog HUN ham.

(3) Efter forretten (som blev serveret kl. 20) fik vi en herlig halloumi-burger.

2.3 Sondringen mellem grammatiske og leksikalske elementer

I overensstemmelse med Boye & Harder (2012) forstår vi sondringen mellem grammatiske og leksikalske elementer (tegn eller betydninger) som en konventionalisering af diskursprominens. **Leksikalske elementer** er pr. konvention **potentielt diskursivt primære**: De kan, men behøver

ikke, være det diskursivt primære element i en ytring. **Grammatiske elementer** er pr. konvention **diskursivt sekundære**: De kan ikke være det diskursivt primære element i en ytring (så længe konventionerne overholdes, dvs. uden for metasproglige, herunder korrigerende kontekster).

Vores hypotese om, at gamle stednavneefterled er grammatiske morfe-mer, indebærer altså, at de pr. konvention er diskursivt sekundære i forhold til de forled – fx *Gåse-* i *Gåserød* – der tilføjer stednavnet en unik reference: Den information, som *-rød* bidrager med – at der er tale om et gammelt (evt. provinsielt) navn – er med andre ord baggrundsinformation, når der refereres til Gåserød. Mere generelt indebærer teorien i Boye & Harder (2012), at den funktionelle basis for grammatik-leksikon-kontrasten er, at den hjælper os med at afgøre, hvilken del af en kompleks sproglig helhed vi skal rette vores opmærksomhed imod. Den, der kender det danske sprogs konventioner, kan fx efter en hurtig screening af (4) koncentrere sin opmærksomhed og sine processeringsressourcer om de (med fed markerede) leksikalske tegn.

- (4) Den **nye rektor** har **altid ønsket** at **lukke** et **humanistisk fakultet**.

Der er en række fordele ved teorien i Boye & Harder (2012). Bl.a. indebærer den korrekte forudsigelser om sprogproduktion (fx Michel Lange et al. 2017) og om, hvilke sproglige størrelser der volder besvær i agrammatisme (fx Nielsen et al. 2019). I nærværende sammenhæng er det en afgørende fordel, at den muliggør præcis identifikation af grammatiske og leksikalske tegn og betydninger.

2.4 Identifikation af grammatiske og leksikalske elementer

Først og fremmest indebærer teorien i Boye & Harder (2012) en række diagnostiske kriterier (Boye & Harder 2012: 13-18; Messerschmidt et al. 2018): Da leksikalske elementer er potentielt primære, kan de **fokuseres, adresseres og modificeres**, og nogle kan **stå alene i en ytring**. Da grammatiske er sekundære pr. konvention, kan de **ikke fokuseres, adresseres, modificeres** eller **stå alene i en ytring**. Lad os kort se nærmere på to kriterier: fokuskriteriet og modifikationskriteriet.

Fokuskriteriet udnytter, at fokus udpeger det diskursivt primære og der-

for er uforeneligt med grammatiske og dermed inhærent sekundære elementer (uden for metasproglige kontekster). Efter fokuskriteriet kan man bl.a. skelne mellem grammatiske og leksikalske pronomener. Engelsk *it* er således grammatisk, mens *that* er leksikalsk, for kun det sidstnævnte pronomen kan fokuseres, fx vha. en fokusartikel (5) eller pseudoklønning (6).

- (5a) *I like exactly it.
 (5b) I like exactly that.
- (6a) *What I like is it.
 (6b) What I like is that.

Modifikationskriteriet hviler på det forhold, at grammatiske elementer ikke kan modificeres, fordi modifikation elaborerer og derved tiltrækker opmærksomhed (jf. også Himmelmann & Primus 2015 om ”structural attraction”). Efter modifikationskriteriet kan man bl.a. skelne mellem grammatiske og leksikalske præpositioner (Messerschmidt et al. 2018; Boye et al. 2019). *Før* er fx leksikalsk, for det kan modificeres af *lige* (7b), mens *for* ikke har nogen modifikator og derfor må klassificeres som grammatisk (7a).

- (7a) Han åbnede døren (*lige) for hende.
 (7b) Han åbnede døren (lige) før hende.

Der er en række teorieksterne begrænsninger på disse kriterier, og ingen af dem kan anvendes til at bestemme stednavneefterled som grammatiske. Problemet er, at dele af ord ikke kan modificeres eller fokuseres separat (uden for metasproglige kontekster). Det gælder ikke blot affikser, men også leksikalske orddele som i (8).

- (8a) *Lænenydeligstol.
 (8b) *LæneSTOL.

Så det, at stednavneefterled ikke kan modificeres eller fokuseres separat, som illustreret i (9), viser ikke, at de er grammatiske.

- (9a) *Gåsenydeligrød.
 (9b) *GåseRØD.

Men teorien i Boye & Harder (2012) giver også en anden mulighed for at identificere grammatiske og leksikalske tegn. Eftersom kun leksikalske elementer ifølge teorien har mulighed for at være diskursivt primære, må de være *entrenched* med et større opmærksomhedstiltrækkende potentiale, og denne forskel i opmærksomhedstiltrækkende potentiale kan måles eksperimentelt.

2.5 *Bogstavsøgning*

Der er flere metoder til at undersøge, hvor meget opmærksomhed et givet element tiltrækker sig i forhold til et andet sammenligneligt. Man kan fx anvende *eye tracking*, idet det antages, at antal og varighed af blikfikseringer korrelerer positivt med grad af opmærksomhed, mens pupilstørrelse korrelerer negativt (fx Roussel et al., ms.). Alternativt kan man teste for ændringsblindhed (*change blindness*), idet det antages, at graden af ændringsblindhed korrelerer negativt med graden af opmærksomhed (fx Christensen et al. 2021).

En tredje metode er bogstavsøgning (*letter detection*). Det er den metode, vi anvender i det eksperiment, der afrapporteres her. Bogstavsøgning består i at søge efter og markere forekomster af et givet bogstav i en tekst, mens man læser den (typisk med henblik på besvarelsen af spørgsmål til teksten). Bogstavsøgning er forbundet med en tendens til at overse bogstavforekomster på systematisk vis. Denne tendens kaldes *the missing letter effect* (MLE). Prøv fx at læse sætningen i (10) (Read 1983), idet du samtidig markerer alle *f*er med en blyant eller pen.

- (10) Finished files are the result of years of scientific study combined with the experience of years.

Der er seks *f*er i sætningen. Voksne læsere, der bliver udsættet for denne opgave, udviser en stærk tendens til at overse et eller flere af de *f*er, der forekommer i slutningen af de tre tilfælde af *of* (Read 1983).

Der er påvist en række forskellige MLE'er. Bl.a. overses der flere ikke-lydrette end lydrette bogstaver (Read 1983), flere bogstaver i højfrekvente leksikalske ord end i lavfrekvente, og flere bogstaver i grammatisk ord (eller 'funktionsord') end i leksikalske (eller 'indholdsord'), også når der kontrolleres for frekvens og forudsigelighed (Klein & Saint-Aubin 2016). Den sidstnævnte MLE er afgørende for vores undersøgelse. Den korresponderer med effekter fundet i *eye tracking*- og ændringsblindheds-

undersøgelser: I forhold til leksikalske tegn er grammatiske forbundet med færre og kortere blikfikseringer, større pupildiameter og større ændringsblindhed (Roussel et al, ms., Christensen et al. 2021). Det er derfor oplagt at forstå den pågældende MLE som havende at gøre med en opmærksomhedsforskel, og det er netop sådan den bliver forstået i det hidtil bedste bud på at forklare den: den såkaldte *attentional-disengagement model* (fx Roy-Charland et al. 2007; Klein & Saint-Aubin 2016).

Ifølge modellen skyldes tendensen til at overse flere bogstaver i grammatiske end i leksikalske ord, at læserens opmærksomhed på førstnævnte afbrydes hurtigere, fordi disse er semantisk mindre vægtige (samt lettere at forudsige og hyppigere, men som sagt er tendensen delvis uafhængig af frekvens og forudsigelighed) (Klein & Saint-Aubin 2016: 421). Modellen postulerer altså en indirekte forbindelse mellem grammatisk-leksikalsk-sondringen og opmærksomhed. I lyset af teorien i Boye & Harder (2012) er der ingen grund til at regne forbindelsen som indirekte: Grammatiske elementer tiltrækker sig mindre opmærksomhed, fordi de er kodet (dvs. konventionaliseret) som diskursivt sekundære. De er altså pr. konvention mindre opmærksomhedstiltrækkende. Det er derfor, opmærksomheden på dem afbrydes hurtigere, hvilket så resulterer i, at flere bogstaver overses.

På baggrund af ovenstående bør det være klart, at bogstavsøgning kan bruges til at skelne grammatiske elementer fra leksikalske.

3. En bogstavsøgningsundersøgelse

3.1 Fra hypotese til forudsigelse

I afsnit 1 opstillede vi denne hypotese:

Hypotese

Gamle stednavneefterled, der nu til dags er erkendbare som morfemer, er grammatiske morfemer.

Den kan udmøntes i følgende forudsigelse om bogstavsøgning:

Forudsigelse om bogstavsøgning

Bogstaver overses oftere i stednavneefterled end i sammenlignelige leksikalske sproglige strenge (fordi stednavneefterled er grammatiske og dermed tiltrækker sig mindre opmærksomhed).

3.2 Testdesign

For at teste ovennævnte forudsigtelse udvalgte vi **ti stednavneefterled**, der alle indeholder **bogstavet e**:

-tved, -sted, -bølle, -lev, -ager, -else, -bjerg, -balle, -løse, -inge.

Det bemærkes, at de udvalgte efterled adskiller sig mht., i hvor høj grad de ligner produktive morfemer i moderne dansk. Herom nærmere i afsnit 5.3.

Vi konstruerede **ti sætningspar**, hvori de pågældende efterled – indsat i stednavne – blev kontrasteret med sammenlignelige strenge, som er ukontroversielt leksikalske, i identiske eller næridentiske kontekster. De ti sætningspar er anført i (11)-(20) nedenfor, hvor a-sætningerne er de sætninger, der indeholder et stednavneefterled, mens b-sætningerne er sætninger med kontrasterende leksikalske strenge.

- (11a) Derfor aftalte de, at de skulle mødes i **Næstved** bymidte.
- (11b) Derfor aftalte de, at de skulle mødes **nær ved** bymidten.

- (12a) Han besøgte tit Gamle **Hosted** i Jylland, i hvert fald en gang om året.
- (12b) Han besøgte sit gamle **bosted** i Jylland i hvert fald en gang om året.

- (13a) De kaldte den Lille **Knudbølle**, fordi den ikke var særlig stor.
- (13b) De kaldte den lille **Knud bølle**, fordi han stjal naboens blåbær.

- (14a) Det var en by som **Forlev**, hyggelig, selvom mange af de unge flyttede ind til større byer.
- (14b) Det var en egn, som **forblev** hyggelig, selvom mange af de unge flyttede ind til større byer.

- (15a) De manglede et spil til turen, så de kiggede i **Thorsager**.
- (15b) De manglede et spil til turen, så de kiggede i **Thors lager**.

- (16a) Inden det blev Nannas tur til at vise sine steder frem, fandt Lars på at tage forbi sin folkeskoleveninde i **Højelse** og få en kop kaffe.
- (16b) Inden det blev Nannas tur til at vise sine steder frem, fandt Lars på at tage forbi sin folkeskoleveninde **høje Else** og få en kop kaffe.

- (17a) Da kaffen var drukket, tog hun med ham til **Storebjerg** på Mols.
- (17b) Da kaffen var drukket, tog hun med ham, det **store bjerg**, til Mols.
- (18a) Både om at køre traktor med sin morfar og om dengang, hun fandt en kattekilling på en græsmark bag det gamle **Møballe**, som lå tæt på skoven.
- (18b) Både om at køre traktor med sin morfar og om dengang, hun fandt en kattekilling på en græsmark bag den gamle **høballe**, som lå tæt på skoven.
- (19a) Derfor besøgte de det smukke **Marløse** på Als.
- (19b) Derfor besøgte de den smukke **massøse** på Als.
- (20a) De gjorde et enkelt stop, for at se en koncert i en by på vejen. Det var **Dømminge**.
- (20b) De gjorde et enkelt stop, for at se en koncert i en by på vejen. Den var **drønringe**.

Det bemærkes for det første, at mens den ene halvdel af stednavnene blev kontrasteret med enkeltordsstrenge (fx *Dømminge* kontra *drønringe*), blev den anden halvdel af praktiske hensyn kontrasteret med to-ordsstrenge (fx *Thorsager* kontra *Thors lager*) (jf. afsnit 4). For det andet bemærkes det, at mens nogle stednavne er eksisterende (*Næstved*, *Forlev*, *Thorsager*, *Højelse*, *Storebjerg*, *Møballe*) er andre fiktive (*Hosted*, *Knudbølle*, *Marløse*, *Dømminge*). De fiktive stednavne er imidlertid alle konstrueret således, at de ligner eksisterende stednavne. Det fiktive *Knudbølle* har en næridentisk modpart på Tåsinge, *Knudsbølle*, ligesom *Marløse* minder om *Store Merløse* på Nordvestsjælland, og mens *Hosted* er fiktivt, så findes der to naturnavne, *Hostedhøj* og *Hostedkær*, der er sammensat med *Hosted* som forled. Hvad *Dømminge* angår, så ligner det kendte stednavne på *-inge* som fx *Jyllinge*, *Røddinge* og *Sallinge* med konsonantfordobling.

Endelig skal det bemærkes, at vi uforvarende inkluderede to kontraststrenge, der kan mistænkes for selv at indeholde grammatiske morfemer. Den ene er *massøse* med elementet *-øse*, der går igen i kvindelige erhvervsbetegnelser såsom *suffløse*, *sminkøse* og *chaufføse*. De fleste sådanne betegnelser er dog forældede (Retskrivningsordbogen har kun *massøse* og *suffløse*), og som det fremgår af tabel 3 i afsnit 4 viste *massøse* sig at opføre

sig som en leksikalsk streng. Faktisk var *e*'et i *massøse* det mindst oversete af alle *e*'er i efterled og kontraststreng (se også afsnit 5.3). Den anden dubiose kontraststreng er *nær ved*. Her kan *ved* mistænkes for at være et grammatisk ord, og det indeholder det *e*, der overses klart mest af alle *e*'er i både efterled og kontraststreng. I afsnit 5.2 argumenterer vi for, at det pågældende *ved* ikke er grammatisk, og giver en anden forklaring på den høje overseelsesrate.

Vi konstruerede en **sammenhængende tekst med ti tomme pladser**: en plads til en af de to sætninger fra hvert af de ovenfor opregnede sætningspar. Teksten blev sat op, så de kontrasterede efterled og leksikalske strenge ikke stod i begyndelsen eller slutningen af en linje, da disse positioner tiltrækker sig mere opmærksomhed end positioner omkring midten af en linje. Teksten handler om Nanna og Lars, der bruger deres sommerferie på at besøge forskellige byer i Danmark. Med undtagelse af Næstved og Thorsager, der kan antages at være kendte af testdeltagerne (sidstnævnte for rundkirken), tog vi ikke hensyn til den faktiske beliggenhed af de steder, der refereres til af de eksisterende stednavne. Af praktiske årsager fiklede vi således lidt med geografien og placerede Storebjerg på Mols, hvor det ikke hører hjemme i virkeligheden, ligesom vi placerede både Forlev og Højelse i Jylland, skønt begge ligger på Sjælland.

Vi konstruerede nu **to versioner af teksten** således, at hver af de ti tomme pladser blev udfyldt med en sætning fra hvert af de ti sætningspar. Tekstversionerne blev konstrueret, så hver version har fem sætninger med stednavneefterled og fem med tilsvarende leksikalske strenge, og således, at den ene version har en sætning med stednavneefterled, hvor den anden har en kontrastsætning, og vice versa. Hver tekstversion indeholder altså kun en af de to sætninger fra hvert af de to sætningspar.

3.3 Procedure

Den ene halvdel af testdeltagerne blev forelagt den ene tekstversion, og den anden halvdel den anden. For at sætte deltagerne under tidspres, gjorde vi et ur synligt og bad dem om at læse den udleverede tekstversion hurtigst muligt og helst på under fire minutter. Vi instruerede dem samtidig om under læsningen at markere de forekomster af bogstavet *e* i teksten, de stødte på. For at højne sandsynligheden for, at teksterne blev læst med henblik på forståelse, fremstillede vi fem spørgsmål til teksten (placeret på bagsiden af teksten), som vi bad deltagerne om at besvare. For at sløre

formålet med testen indskærpede vi, at besvarelsen af spørgsmålene var vigtigere end bogstavsøgningen.

3.4 Testdeltagere

113 studerende fra KU og AAU deltog i bogstavsøgningstesten og leverede brugbare besvarelser (fordelt med hhv. 58 og 55 for de to tekstversioner). Yderligere 26 deltagere blev frasorteret pga. ordblindhed, andet modersmål end dansk (eller norsk), medicinering, manglende registrering af tidsforbrug, for lille eller stort tidsforbrug (under 1 minut eller over 9 minutter) eller for dårlig besvarelse af spørgsmålene til teksten.

3.5 Frasortering af første e i -else og Else

Et enkelt af de efterled, vi undersøger, *-else*, har ikke blot et enkelt *e*, men to. Den bedste kontrast, vi kunne komme på, var kontrasten mellem *Højelse* og *Høje Else* (jf. (16) ovenfor). Den er ikke ideel. Et problem er, at den leksikalske kontraststreng *Høje Else* har hele tre *e*'er, et andet, at det næstsidste af dem er en versal, der afviger betydeligt fra sit minuskelmønstykke, og som alene af den grund kunne forventes at blive oversat langt oftere end de øvrige *e*'er i tekstversionerne. Som løsning på problemerne besluttede vi at se bort fra de første *e*'er og kun inddrage bogstavsøgningsresultaterne for det finale *e* i *Højelse* og *Else*. Vi registrerede dog resultaterne for de første *e*'er separat, for at se, om vores forventning holdt stik. Det gjorde den, jf. Tabel 1.

Streng	Antal oversete: Første e	Antal oversete: Andet e
<i>Højelse</i>	11	16
<i>Else</i>	24	14

Tabel 1: Oversete *e*'er i *Højelse* og *Else*

4. Resultater

Det overordnede resultat bekræftede vores forudsigelse om, at bogstaver oftere overses i gamle stednavneefterled end i sammenlignelige sproglige strenge, der kan antages at være leksikalske. Der blev oversat i alt 137 *e*'er i stednavneefterled, svarende til 24 % af de *e*'er, der kunne markeres, mens der kun blev oversat 109 *e*'er i de leksikalske kontraststrenge, svarende til 19 % af de tilgængelige *e*'er (jf. tabel 2). En hypergeometrisk signifikantstest viste, at forskellen er signifikant ($p = 0,026$).

Kontraster	Oversete e'er i efterled	Oversete e'er i leks. strenge
Alle kontraster	24 % (137)	19 % (109)

Tabel 2: Overordnet resultat af bogstavsøgningstesten

Detailresultaterne udviser betydelige forskelle de enkelte kontrastpar imellem (se tabel 3), men i de fleste kontraster genfinder vi det overordnede mønster. Kun to af kontrasterne gav bogstavsøgningsresultater, der går imod vores forudsigtelse: kontrasterne mellem *Næstved* og *nær ved* og mellem *Dømninge* og *drønringe*.

Kontraster		Oversete e'er i efterled	Oversete e'er i leks. strenge
Næstved	nær ved	20 % (11)	47 % (27)
Hosted	Bosted	17 % (10)	11 % (06)
Knudbølle	Knud bølle	31 % (18)	22 % (12)
Forlev	Forblev	13 % (07)	12 % (07)
Thorsager	Thors lager	50 % (29)	22 % (12)
Højelse	høje Else	26 % (14)	22 % (13)
Storebjerg	store bjerg	28 % (16)	22 % (12)
Møballe	Høballe	27 % (15)	17 % (10)
Marløse	Massøse	22 % (13)	06 % (03)
Dømninge	Drønringe	07 % (04)	12 % (07)
Alle kontraster		24 % (137)	19 % (109)

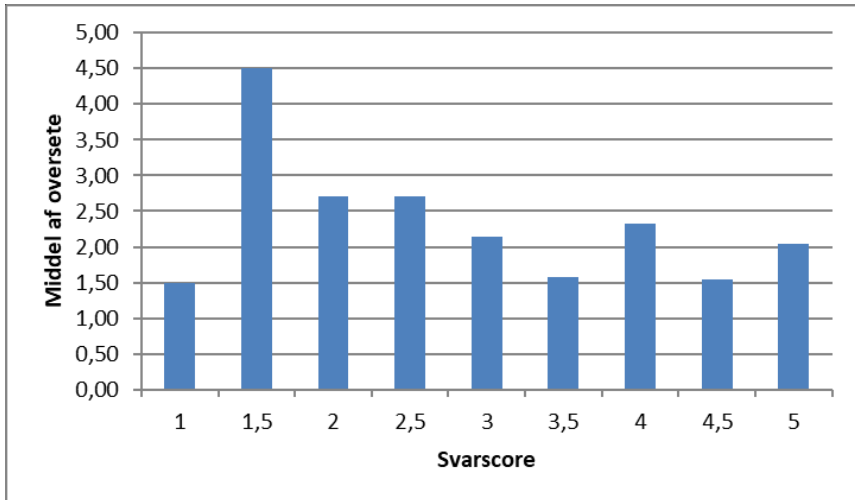
Tabel 3: Detailresultater af bogstavsøgningstesten

Som omtalt i afsnit 3.2 blev den ene halvdel af stednavnene kontrasteret med enkeltordsstrenge (fx *Dømninge* kontra *drønringe*), mens den anden af praktiske hensyn blev kontrasteret med to-ordsstrenge (fx *Thorsager* kontra *Thors lager*). I enkeltordsstrengene overses e'er konsekvent og signifikant mindre end i to-ordsstrenge, men der er ingen oplagt eller signifikant forbindelse til kontraststørrelserne.

Vi fandt ingen antydninger af en træthedseffekt. Der er med andre ord intet, der tyder på, at testdeltagerne overså flere e'er i slutningen af teksten end i begyndelsen. I tabel 3 ovenfor er kontrasterne anført i den rækkefølge, i hvilken de forekommer i teksten. Som det fremgår, findes de tre kontrastpar, der samlet set gav de højeste antal oversete e'er, blandt de

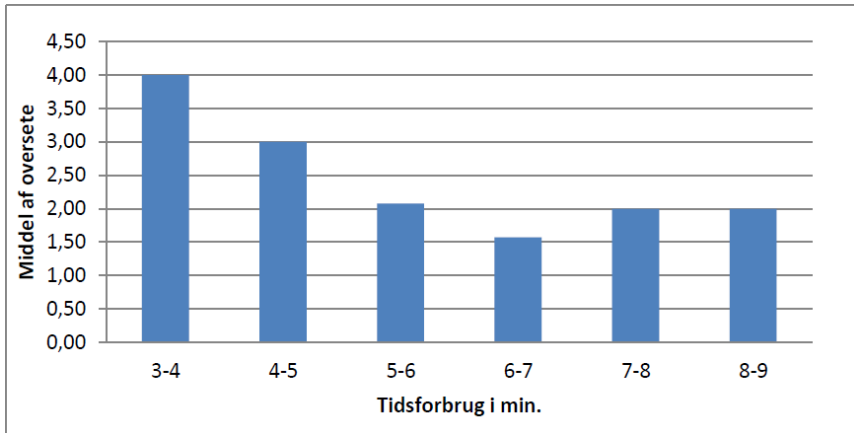
fem første kontrastpar. Således blev *e*'erne i *Thorsager* og *Thors lager* samlet set oversat i alt 41 gange, mens *e*'erne i *Næstved* og *nær ved* blev oversat i alt 38 gange, og *e*'erne i *Knudbølle* og *Knud bølle* i alt 30 gange.

Vi fandt heller ingen gennemgribende sammenhæng mellem spørgsmålsbesvarelse og bogstavsøgningsakkuratess. Som omtalt i afsnit 3.3 blev testdeltagerne bedt om at besvare fem spørgsmål til teksten efter endt tekstlæsning og bogstavsøgning. Vi tildelte besvarelsene point, idet vi gav et point for hvert rigtigt svar og et halvt point for svar, der ikke var helt rigtige, men vidnede om, at besvarende havde læst den del af teksten, der blev spurgt til. Besvarelsene fik altså mellem nul og fem point. Vi sammenholdt så svarscoren med bogstavsøgningsakkuratessen. Som det fremgår af figur 1, er der ingen gennemgribende sammenhæng mellem svarscoren og antal oversete *e*'er.

Figur 1: Svarscore og middelværdi af oversete

Vi fandt heller ingen interessant sammenhæng mellem testdeltagernes tidsforbrug (som de selv noterede) og antal oversete *e*'er (se figur 2).

Figur 2: Svarescore og middelværdi af oversete

5. Diskussion

Vores forudsigtelse om bogstavsøgning blev som sagt bekræftet af de overordnede resultater: Bogstavet *e* overses oftere i gamle stednavneefterled end i sammenlignelige leksikalske sproglige strenge. I lyset af teorien i Boye & Harder (2012) og litteraturen om bogstavsøgning er den oplagte forklaring på det, at disse stednavneefterled er grammatiske og dermed tiltrækker sig mindre opmærksomhed. Bogstavsøgningsundersøgelsen støtter altså overordnet set den hypotese, at gamle stednavneefterled, der nu til dags er erkendbare som morfemer, er grammatiske morfemer.

Som omtalt i afsnit 4 genfinder vi imidlertid ikke det overordnede mønster i alle de undersøgte kontrastpar. Særlig to par skiller sig ud ved at udvise det modsatte mønster. I afsnit 5.2 nedenfor argumenterer vi for, at der ses bort fra disse afvigende resultater, og påpeger, at resultaterne for de øvrige otte par er så meget desto klarere, når der ses bort fra dem. I afsnit 5.3 ser vi derpå nærmere på forskellen på efterled, der let kan skelnes fra deres diakrone ophav, og efterled, der udviser betragtelig lighed med deres diakrone ophav, idet vi diskuterer påstanden, at alle gamle stednavneefterled er grammatiske. I afsnit 5.4 diskuterer vi en begrænsning ved vores undersøgelse og vurderer muligheden af, at vores resultater er farvet af en effekt af proprietal status, som vi ikke har kontrolleret for. Først argumenterer vi i afsnit 5.1 kort for, at bogstavsøgningsresultaterne ikke kan forklares ved frekvensforhold.

5.1 Frekvensforskelle kan ikke forklare de overordnede resultater

Som omtalt i afsnit 2.5 er det veldokumenteret, at man lægger mindre mærke til grammatiske elementer end til leksikalske, og at denne forskel holder, selv når der kontrolleres for frekvens og forudsigelighed. Men som ligeledes omtalt er det også veldokumenteret, at der er en effekt af frekvens: Man lægger mindre mærke til højfrekvente elementer end til lavfrekvente. Det er derfor værd at overveje, om frekvensforskelle kan forklare de overordnede resultater af bogstavsøgningstesten.

Det kan de ikke, og derfor har vi ikke taget højde for frekvens i vores statistiske signifikanstestning. Årsagen til, at en frekvensforklaring kan udelukkes, er, at langt de fleste af de undersøgte efterled og stednavne er langt mindre hyppige end de kontrasterende leksikalske strenge.

Det gælder for det første på ordniveau. Det er helt oplagt for de fiktive stednavnes vedkommende (*Hosted, Knudbølle, Marløse, Dømminge*), men også de fleste af de eksisterende stednavne anvendes meget sjældent: Forlev, Højelse, Storebjerg, Møballe omtales meget sjældent, og de færreste kender til navnene. Selv Thorsager, der ellers er berømt for sin rundkirke, kendes næppe af mange. Kun *Næstved* optræder med en vis hyppighed, og kun dette navn kan antages at være kendt blandt vores testdeltagere. Men denne hyppighed slår ikke ud i vores resultater. Faktisk er *e*'et i *Næstved* det fjerdemindst oversete af *e*'erne i de undersøgte stednavneefterled.

For det andet gælder det på morfemniveau. De efterled, vi har undersøgt, omfatter nogle af de mest udbredte stednavneefterled i dansk, men de anvendes generelt langt mindre hyppigt end de kontrasterende strenge. Fx anvendes efterleddene *-bølle*, *-sted*, *-bjerg* og *-ager* langt mindre hyppigt end substantiverne *bølle*, *sted*, *bjerg* og *lager*. KorpusDK har 235 forekomster af strengen *bølle*, men ingen af disse er et efterled. Blandt de kontrasterende strenge er det kun *massøse* og (*høje*) *Else*, der er lavfrekvente.

5.2 Afvigende kontrastpar

For to kontrastpars vedkommende var bogstavsøgningsresultaterne modsat forventningen, jf. tabel 4.

Kontraster		Oversete e'er i efterled	Oversete e'er i leks. strenge
Næstved	nær ved	20 % (11)	47 % (27)
Dømminge	Drønringe	07 % (04)	12 % (07)
Alle kontraster		24 % (137)	19 % (109)

Tabel 4: Detailresultater af bogstavsøgnings testen for de to kontrastpar, der gav afvigende resultater

For det første kontrastpar vedkommende er der ikke noget påfaldende ved resultaterne for *e*'et i efterledet i *Næstved*: Dette *e* har en overseelsesrate på 20 %, men denne rate adskiller sig ikke fra det generelle mønster, idet otte af de i alt ti undersøgte *e*'er i efterled har overseelsesrater på mellem 13 % og 31 %. Den uventede forskel skyldes i stedet, at *e*'et i den kontrasterende leksikalske streng, *nær ved*, overses i ekstrem grad. Det er der to oplagte mulige forklaringer på. Den ene er, at *ved* selv er grammatisk (jf. afsnit 3.2), men den kan udelukkes med henvisning til det i afsnit 2.4 omtalte modifikationskriterium: I strengen *nær ved* modificeres *ved* af *nær*, og dermed bestemmes det som leksikalsk (Messerschmidt et al. 2018; Boye et al. 2019). Den anden mulige forklaring har langt mere for sig: Den høje overseelsesrate af *e*'et i *ved*, skyldes, at *ved* er en højfrekvent præposition.

Lad os nu se på det andet kontrastpar. Til en begyndelse kan det observeres, at overseelsesraterne både for *Dømminge* og *drønringe* er blandt de laveste. Det er overraskende, når der huskes på, at dette kontrastpar er det sidste af de ti par i testen, og det strider altså mod forventningen om en træthedseffekt (jf. afsnit 4). Måske skyldes de lave overseelsesrater, at *e*'erne i teksterne forekom sætningsfinalt. Det er i hvert fald påfaldende, at *Dømminge* og *drønringe* er de eneste sætningsfinale ord blandt de ord, vi undersøgte i testen (sammenlign (20) med (11)-(19) ovenfor). Dette forklarer imidlertid ikke, at *e*'et i *drønringe* – imod hypotese og overordnede resultater – blev overset mere end *e*'et i *Dømminge*. Vores bedste bud på en forklaring på dette forhold er, at *e*'et i *drønringe* i udtalen assimileres til den foranstående nasale konsonantlyd (jf. Read 1983 og afsnit 2.5).

I lyset af ovenstående synes det rimeligt at se bort fra i hvert fald resultaterne for kontrasten mellem *Næstved* og *nær ved* i vurderingen af hypotese og bogstavsøgningsforudsigelse. Forskellen på efterled og kontraststrenge bliver så betragtelig: Efterleds-*e*'er bliver overset mere end halvanden gang så ofte som leksikalske *e*'er.

Kontraster	Oversete e'er i efterled	Oversete e'er i leks. strenge
Alle kontraster	126	82

Tabel 5: Overordnet resultat af bogstavsøgningstesten, idet der ses bort fra kontrasten mellem *Næstved* og *nær ved*

Men selv når resultaterne for denne kontrast medtages, er forskellen som nævnt signifikant.

5.3 Er alle gamle stednavneefterled grammatiske?

Skønt de overordnede resultater af bogstavsøgningstesten støtter hypotesen om, at gamle stednavneefterled er grammatiske morfemer, er det naturligvis ikke sikkert, det gælder for alle de undersøgte efterled. I nogle tilfælde virker det direkte usandsynligt. Fx er det usandsynligt, at efterledet *-tved* i *Næstved* er erkendbart som morfem for almindelige, onomastisk uoplyste sprogbrugere – men måske er det erkendbart i morfologisk re-analyseret form, *-ved*.

En måde at vurdere de enkelte efterled på er at se på, i hvor høj grad de er blevet overset. Som det fremgår af tabel 3 ovenfor har efterleddene overseelsesrater, der spænder fra 7 % (*-inge*) til 50 % (*-ager*). Men der er generelt ikke stor spredning – som tidligere nævnt har otte af ti efterled overseelsesrater i intervallet 13 % - 31 %. Under alle omstændigheder er disse rater ikke umiddelbart sammenlignelige, da testen ikke var designet med henblik på en sådan sammenligning, og de enkelte efterled findes i vidt forskellige omgivelser på forskellige positioner i testteksterne.

En bedre måde er at se på forskellene i overseelsesrater i de forskellige kontrastpar (idet der ses bort fra kontrasterne mellem *Næstved* og *nær ved* og mellem *Dømminge* og *Drønringe*; jf. afsnit 5.2). De største forskelle findes i følgende kontrastpar, hvor efterledet i alle tilfælde bliver overset mindst halvdanden gang så ofte som den leksikalske streng: *Marløse* kontra *massøse* (faktor 3,7); *Thorsager* kontra *Thors lager* (faktor 2,3); *Møballe* kontra *høballe* (faktor 1,6); *Hosted* kontra *bosted* (faktor 1,5). Ifølge denne synsvinkel er efterleddene *-løse -ager*, *-balle* og *-sted* altså gode bud på grammatiske morfemer. Igen må der selvfølgelig tages forbehold. Kontraststørrelserne afhænger af overseelsesraterne for de leksikalske strenge, og mens disse er temmelig ensartede (når der ses bort fra *nær ved*; jf. afsnit 5.2), er i hvert fald overseelsesraten for *massøse* relativt lav – måske fordi *massøse* er et sjældent forekommende ord.

Endelig er det værd at overveje, om der er en effekt af, i hvor høj grad

stednavneefterleddene adskiller sig fra produktive morfemer (jf. afsnit 3.2; se også Boye et al. 2019 om forskellen på præpositionsvarianter i relation til bogstavsøgning). Her er der tale om et kontinuum. I den ene ende finder vi efterleddet *-sted*, der ikke blot har produktive modparter i moderne dansk (substantivet *sted*), men også minder om dette semantisk: Der er ikke stor forskel på betydningen af *sted* og den antagne betydning af de gamle efterled ('dette er navnet på et (gammelt eller provinsielt) sted/bebyggelse'). I den anden ende finder vi *-tved*, der ikke har nogen modpart i moderne dansk (men som måske nok opfattes som et *-ved*). Det ville være naturligt at forvente, at *-sted* og andre efterled i samme ende af kontinuummet ville opføre sig mindst som grammatiske morfemer, dvs. have små overseelsesrater og udvise små forskelle i overseelsesrater fra de kontrasterende leksikalske strenge. Tilsvarende ville det være oplagt at forvente, at efterled som *-tved* udviste høje rater og forskelle. Men der tegner sig ikke noget oplagt mønster. Efterleddet *-sted* overses ganske vist relativt sjældent, men udviser en forskel fra overseelsesraten af den kontrasterende leksikalske streng, der er blandt de største (se ovenfor). Omvendt udviser *-tved* en overseelsesrate, der er relativt lav (her giver det ikke mening at se på forskellen fra overseelsesraten i den leksikalske kontraststreng; jf. afsnit 5.2). Betragt også *-else*. Det minder selvfølgelig om propriet *Else*, men det minder distributionelt og funktionelt endnu mere om afledningssendelsen *-else*, der ukontroversielt kan antages at være grammatisk. Ikke desto mindre er det hverken i henseende til overseelsesrate eller overseelsesratesdifference blandt de højst scorende.

5.4 Er der en effekt af proprial status?

Der er den mulighed, at den højere overseelsesrate for *e*'er i stednavneefterled ikke skyldes, at efterleddene er grammatiske, men en tendens til at overse stednavne eller propriet som sådan (tak til deltagere ved Grammatiknetværksmødet 2021 for at påpege dette). Det er selvfølgelig ren, teoretisk uforankret spekulation, men den mulighed har vi ikke udelukket i vores design, og det er en klar begrænsning ved vores undersøgelse. Vi mener dog (med tak til Katrine Falcon Søby), at et bestemt træk ved vores undersøgelse ville modvirke en sådan effekt af proprial status, nemlig det forhold, at vi bad testdeltagerne læse teksten med henblik på besvarelse af spørgsmål til teksten. Eftersom vores tekst er ret kedelig og mestendels udmærker sig ved at indeholde en række stednavne, er det oplagt at forestille sig, at vores instruks har ansporet deltagerne til at hæfte sig særlig ved navnene.

Vi kan få et fingerpeg om, hvorvidt der er en proprietal effekt ved at se på overseelsesraten for det sidste *e* i proprietal *Else*, der indgår i kontrasten til *Højelse*. Differencen mellem overseelsesraterne for *e*'erne i *Højelse* og *Høje Else* er ganske vist i den lave ende (4 procentpoint), men der er intet påfaldende ved overseelsesraten for det sidste *e* i *Else*. Faktisk er den med sine 22 % identisk med overseelsesraterne for *e*'er i hele tre andre leksikalske strenge: *Knud bølge*, *Thors lager* og *store bjerg*. Dette taler imod en effekt af proprietal status.

6. Grammatikalisering af stednavneefterled

Med de forbehold, vi har taget, og den begrænsning, vi har udpeget ovenfor, tyder bogstavsøgningsundersøgelsen på, at i hvert fald nogle gamle stednavneefterled er grammatiske. Eftersom deres diakrone ophav efter alt at dømme er leksikalske, må de pågældende efterled være blevet grammatikaliseret. Grammatikalisering kan med en let justering af definitionen i Boye & Harder (2012) defineres som en konventionalisering af diskursivt sekundær status. Grammatikaliseringen af stednavneendelser kan være forløbet på to måder.

Det første scenarie indebærer, at efterleddene kontinuerligt har været opfattet som morfemer. Det indebærer med andre ord, at der ikke har været noget tidspunkt, hvor navne som *Forlev* og *Thorsager* er blevet opfattet som morfologisk uanalyserbare enheder. Grammatikaliseringen består i dette scenarie i, at efterleddene (eller varianter deraf) bliver brugt og siden konventionaliseret med en ny, diskursivt sekundær betydning: 'dette er navnet på et (gammelt eller provinsielt) sted/bebyggelse', således at et oprindeligt kompositum omtolkes som noget, der ligner en afledt form. Dette scenarie ligner således det velkendte scenarie, hvorved dele af komposita udvikler sig til afledningsaffikser, som i tysk *lih* 'krop' > *-lich/-lig* (fx Hüning & Booij 2014). Vi kan illustrere første mulige scenarie med den hypotetiske udvikling i (21), hvor "lex" står for leksikalsk, og "gram" for grammatisk, og hvor bindestreg markerer morfemgrænse.

$$(21) \quad \text{Tovi}_{\text{lex}}\text{-sted}_{\text{lex}} > \text{Tovi}_{\text{lex}}\text{-sted}_{\text{gram}}$$

Det andet scenarie indebærer i modsætning til det første ikke, at efterleddene kontinuerligt har været opfattet som morfemer. Tværtimod forudsætter det, at navnehelheden på et tidspunkt har været opfattet som en uanalyserbar enhed. Vi kan illustrere andet scenarie med den hypotetiske

udvikling i (22), hvor ”lex” igen står for leksikalsk, og ”gram” for grammatisk, og hvor bindestreg igen markerer morfemgrænse.

$$(22) \quad \text{Tovi}_{\text{lex}}\text{-torp}_{\text{lex}} > \text{Tovitorp}_{\text{lex}} > \text{Tovi}_{\text{lex}}\text{-torp}_{\text{gram}}$$

Grammatikaliseringen består her i, at en uanalyserbar leksikalsk (dvs. potentielt diskursivt primær) enhed (*Tovitorp*) reanalyseres morfologisk som bestående af et leksikalsk element (*Tovi*) og et grammatisk (dvs. pr. konvention diskursivt sekundært) element (*-torp*). Det, der sætter udviklingen i gang, må være genkendelsen af samme udtryksstreng i en række forskellige navne (jf. Sandst 2016: 138-140), og her spiller strengens udbredelse naturligvis en rolle.

Det andet scenarie er mindre velkendt end det første, men ikke ukendt. Det falder under, hvad Jespersen (1922: 384-386) kalder **sekretion** (*secretion*) og definerer som følger:

By secretion I understand the phenomenon that one integral portion of a word comes to acquire a grammatical signification which it had not at first, and is then felt as something added to the word itself. (Jespersen 1922: 384)

Sekretion er ligeså fuldgodt en type grammatikalisering som afleksikaliseringen i første scenarie. Begge involverer konventionaliseringen af diskursivt sekundær status. I tilfælde af sekretion er denne konventionalisering blot forbundet med spaltningen af et tegn i to.

Det er muligt, at nogle grammatiske efterled har fulgt det ene scenarie, og andre det andet. Under alle omstændigheder er det velmotiveret, at det er efterled og ikke forled, der kan grammatikaliseres. Leksikalske efterled er ”artsled”, der beskriver en stedtype (f.eks. en udflytterbebyggelse eller en rydning). Som artsled er de naturligt diskursivt sekundære i forhold til forleddene, der som ”bestemmerled” leverer den unikke identifikation af stednavnehelhedens referent, og de forekommer i en række stednavne, hvilket betinger en evt. reanalyse af dem som stednavnemarkører.

7. Sammenfatning

Nogle gamle stednavneefterled er i moderne dansk produktive med funktionen at markere, at det ord, de er en del af, er navnet på et (gammelt eller provinsielt) sted/bebyggelse. En bogstavsøgningstest støtter den hypotese,

at i hvert fald nogle sådanne efterled er grammatiske morfemer: Bogstavet *e* overses signifikant oftere i efterled end i kontrasterende strenge, der kan antages at være leksikalske. Dette overordnede resultat er i overensstemmelse med en veldokumenteret forskel på grammatiske og leksikalske tegn, og det er forventeligt på baggrund af teorien i Boye & Harder (2012), ifølge hvilken grammatiske elementer er diskursivt sekundære pr. konvention, mens leksikalske elementer er potentielt diskursivt primære.

Undersøgelsens resultater må tages med forbehold. Ikke alle de kontrastpar, der blev undersøgt gav resultater, der svarer til det overordnede. Undersøgelingsdesignet er heller ikke i alle henseender ideelt. Især kan det indvendes, at der er ikke kontrolleret for en særskilt effekt af proprial status. Men her må det samtidig betones, at der ingen grund er til at forvente en sådan effekt, og at vores resultater – i det omfang de afslører noget om denne effekt – ikke giver anledning til at tro, den eksisterer.

For så vidt som i hvert fald nogle af efterleddene faktisk er grammatiske, må de være blevet grammatikaliseret enten som led i udviklingen af komposita til afledte former eller ved såkaldt sekretion.

Om forfatterne

Kasper Boye, ph.d., lektor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Helene Agerkvist, cand.mag. i lingvistik fra Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Line Sandst, ph.d., adjunkt i dansk sprog, Institut for Kultur og Læring, Aalborg Universitet.

Litteratur

Boye, K. & P. Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88(1), 1-44.

Boye, K., M. Messerschmidt, J.S. Hansen & V. Schaffalitzky de Muckadell (2019): Grammatikaliserings af danske præpositioner. *Ny forskning i grammatik* 26, 4-21.

Bundesden, C. & T. Habekost (2014): Theory of visual attention (TVA). I: *Oxford Handbook of Attention*. S. Kastner & K. Nobre (red.). Oxford: Oxford University Press, 1095-1121.

Campbell, L. (2001): What's wrong with grammaticalization? *Language Sciences* 23, 113-61.

- Christensen, M.H., L.B. Kristensen, N.M. Vinther & K. Boye (2021): Grammar is background in sentence processing. *Language and Cognition* 13.1, 128-153.
- Dahlerup, V. & J. Steenstrup (1902). *Navnebog til Vejledning ved Valg af nye Slægtsnavne. Efter Opfordring af Justitsministeriet*. København: G.E.C. Gad.
- Hald, K. (1965): *Vore Stednavne*. København: Gads Forlag.
- Hüning, M. & G. Booij (2014): From compounding to derivation: The emergence of derivational affixes through ‘constructionalization’. *Folia Linguistica* 48, 579-604.
- Jespersen, O. (1922): *Language: Its nature, development and origin*. London: Allen & Unwin.
- Jørgensen, B. (1999): *Storbyens Stednavne*. København: Gyldendal.
- Jørgensen, B. (2008): *Danske stednavne*. København: Gyldendal.
- Klein, R.M. & J. Saint-Aubin (2016): What a simple letter-detection task can tell us about cognitive processes in reading. *Current Directions in Psychological Science* 25(6), 417-424.
- Messerschmidt, M., K. Boye, M.M. Overmark, S.T. Kristensen & P. Harder (2018): Sondringen mellem grammatiske og leksikalske præpositioner. *Ny Forskning i Grammatik* 25, 89-106.
- Michel Lange, V., M. Messerschmidt, P. Harder, H.R. Siebner & K. Boye (2017): Planning and production of grammatical and lexical verbs in multi-word messages. *PLoS ONE* 12.11. e0186685. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0186685>
- Nicolaisen, W.F.H. (1997): One name but many systems. I: *You name it*. R.L. Pitkänen & K. Mallet (red.). Helsinki: Finnish Literature Society, 57-62.
- Nielsen, S.R., K. Boye, R. Bastiaanse & V. Michel Lange (2019): The production of grammatical and lexical determiners in Broca’s aphasia. *Language, Cognition and Neuroscience* 34.8, 1027-1040. DOI: 10.1080/23273798.2019.1616104.
- Read, J.D. (1983): Detection of Fs in a single statement: The role of phonetic encoding. *Memory & Cognition* 11, 390-399.
- Roussel, S., A. Rohr, E. Raufaste & J.-L. Nespoulous (Ms): Eye-movement analysis in reading content words and function words. (Upubliceret manuskript).
- Roy-Charland, A., J. Saint-Aubin, R.M. Klein & M. Lawrence (2007): Eye movements as direct tests of the GO model for the missing-letter effect. *Perception & Psychophysics* 69, 324-337.

- Sandst, L. (2016): *Urbane stednavne – storbyens sproglige dimension*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet.
- Talmy, L. (2007): Attention phenomena. In: *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. D. Geraerts & H. Cuyckens (red.). Oxford: Oxford University Press, 264-293.

Findes der OV-sprog som også tillader VO? Om *og*-infinitiver i Sydslesvig

Jürg Fleischer & Sten Vikner

Abstract

Some varieties of German, Low German and North Frisian spoken in the far north of Germany (in South Schleswig) have infinitive constructions introduced by *und* ‘and’ where the infinitive verbs precede their complements. These varieties, which are otherwise OV (object-verb), would thus seem to allow a VO-construction (verb-object). However, we analyse *and*-infinitives not as cases of VO inside OV grammars, but instead as V2-like constructions (similar to **finite main** clauses throughout Germanic, except English). *And*-infinitives show how OV grammars cope with “strange” input, as we see from the result being different from the source in crucial respects (the source presumably being non-native speakers of German, Low German and North Frisian who were native speakers of Danish).

Nøgleord

infinitiv, Sydslesvig, sprogkontakt, tysk, plattysk, nordfrisisk

1. Indledning

1.1 VO og OV i germansk

Der findes både germanske OV-sprog (objekt-verbum, ... *weil sie nie Tee trinkt*), fx tysk og frisisk, og germanske VO-sprog (verbum-objekt, som ... *fordi hun aldrig drikker te*), fx dansk og engelsk. Hvis der skulle eksistere et germansk sprog der både er VO og OV, så kunne det måske findes ved grænsen mellem de to sprogtyper, altså i området omkring sproggrænsen i Sønderjylland/Slesvig mellem dansk/sønderjysk på den ene side og tysk/plattysk/nordfrisisk på den anden.

1.2 Georg Wenker og hans *Sprachatlas des Deutschen Reichs*

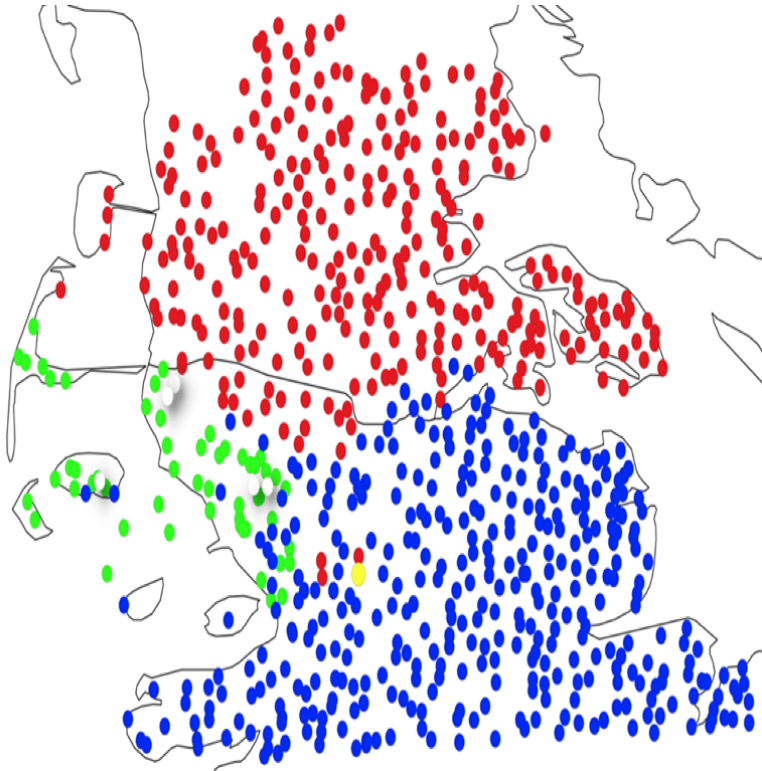
Georg Wenker (1852-1911) fra Philipps-Universität Marburg var initiativtager til *Sprachatlas des Deutschen Reichs* (Sprogotlas over det tyske rige) (Lameli 2014; Fleischer 2017a, b), som var begyndelsen til forskningsinstituttet *Forschungszentrum Deutscher Sprachatlas*. Wenker sendte spørgeskemaer ud til alle skoler i det tyske kejserrige og fik de lokale skolelærere til at oversætte de 40 trykte sætninger (<https://regionalsprache.de/wenkerbogen.aspx#WS40>) til den mest autentiske form af den lokale dialekt og derefter sende resultatet tilbage til Marburg. Han begyndte i 1879, og i efteråret 1888 havde han indsamlet 48.505 besvarelser (Wenker 2013: 2). Senere er tilsvarende data blevet indsamlet fra fx Østrig, Schweiz og Holland. De fleste Wenker-besvarelser er på tysk, men der er også mange andre sprog repræsenteret, herunder dansk og frisisk (Fleischer et al. 2020).

Vi har set nærmere på de 711 nordligste Wenker-besvarelser, hvilket mere eller mindre svarer til besvarelserne fra det der tidligere var hertugdømmet Slesvig:

(1)

Sprog	Antal besvarelser	Procent	Farve	
dansk	286	40.2%	rød	
dansk & frisisk	2	0.3%	hvid	
frisisk	55	7.7%	grøn	
frisisk & tysk	3	0.4%	hvid	
tysk	365	51.3%	blå	
total:	711	100%		

(2)

Behrendorf/Bjerrup har en særlig gul markering, fordi læreren der forholdt sig helt eksemplarisk. Han indsendte nemlig to komplette besvarelser, en på dansk og en på tysk.

2. Det generelle mønster: VO i skandinavisk, OV i kontinentalt vestgermansk

Vi vil se på fem Wenker-sætninger (WS), og de første fire ses i (3) – (6). Disse fire har enten en sammensat tid eller et modalverb plus infinitiv, således at det der hver gang er flyttet frem i 2. position, er det finite hjælpeverb, og ikke det non-finite hovedverb. I Wenkers højtyske forlæg (her baseret på Fleischer 2017a: 179-180) er ordstillingen altid OV, hvorimod den ville være VO i tilsvarende sætninger på dansk – objektet har her enkelt understregning og hovedverbet har dobbelt understregning:

- (3) **WS Wenkers** højtyske forlæg
- a 10 Ich will es auch nicht mehr wieder thun!
  - b 18 Hätttest Du ihn gekannt!
  - c 21 Wem hat er die neue Geschichte erzählt?
  - d 33 Sein Bruder will sich zwei schöne neue Häuser in eurem Garten bauen.
- (4) **WS Dansk oversættelse**
- a 10 Jeg vil heller aldrig gøre det igen.
  - b 18 Havde du kendt ham!
  - c 21 Hvem har han fortalt den nye historie?
  - d 33 Hans bror vil bygge sig to flotte nye huse i jeres have.

Her er en repræsentativ tysk besvarelse, 4 x OV, og en repræsentativ dansk besvarelse, 4 x VO:

- (5) **WS 46538 Damendorf/Damtorp (tysk)**
- a 10 Ik will't ok ni meer weller dohn.
  - b 18 Harst du em kânt!
  - c 21 Wöll het he de nye Geschich vertelt?
  - d 33 Sin Broder will sick twee schöne nye Häuser in ju Gaarn bun.
- (6) **WS 46960 Abkjer/Abkær (dansk)**
- a 10 Er vil heller it gjör it meer.
  - b 18 Hai du käen ham!
  - c 21 Wen här han fortaal den ny Historre?
  - d 33 Hans Broer vil byg sei to ny Huus i e Kalgaard.

Fordelingen af de to ordstillingstyper svarer næsten 100% til fordelingen mellem dansk/sønderjysk (røde markeringer i (2)) og tysk/plattysk/nordfrisisk (blå og grønne markeringer i (2)). Ud af 2844 datapunkter (4 kontekster x 711 besvarelser) er der faktisk kun to, dvs. 0,07 %, der ikke har den forventede ordstilling. Indtil nu er der altså ingen tegn på at der findes en mellemting mellem VO og OV i Sønderjylland/Slesvig-området.

3. *og*-infinitiver: Kan der måske alligevel findes VO i tysk og frisisk?

3.1 *Korrelationen mellem infinitivens position og infinitivmærkets form*

Ved første blik kunne det se ud til at det generelle mønster i afsnit 2 bliver modsagt af nogle data fra WS 16. Her er der en infinitiv (... *um eine Flasche auszutrinken* ... 'til at drikke en flaske vin ud').

(7)	a	Højtysk (Wenker selv)	Du bist noch nicht groß genug, ...
	b	46537 Hütten	Du büs no ni grot noch, ...
	c	46735 Husby	Du büst noch nich grot genug, ...
	d	46812 Lehbek	Du büst noch nich groot nog ...
	e	46887 Keitum	Dü best jid ek gurde nog, ...
	f	46897 Neukirchen	Dö best ei grater nog, ...
	g	Dansk	Du er endnu ikke stor nok ...
-
a	... um	eine Flasche Wein auszutrinken, ...
b	... um	en Boddel Wien uttaudrinken, ...
c	... um und drink	'n Buddel Win ut, ...
d	... und drinken	en Buddel Win ut, ...
e	... om	en Boddel Wiin üttödrinken, ...
f	... en dreng	en Bodel Win üit, ...
g	... til og/at drikke	en flaske vin ud, ...

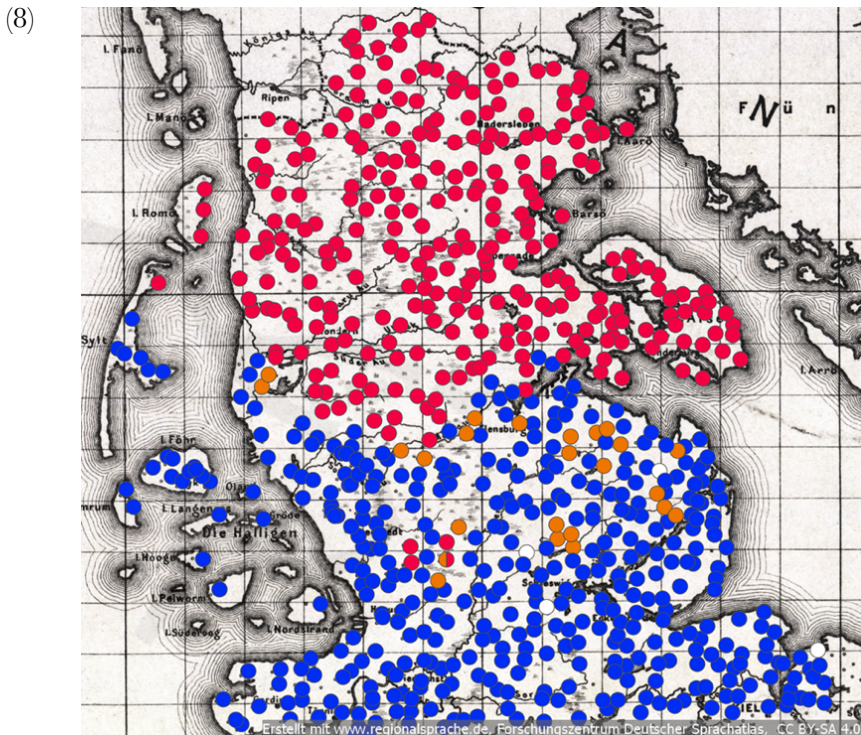
(7b, c) også citeret i Bock (1933: 295, 297), jf. også Laur (1975: 299-300),
 (7f) også citeret i Hoekstra (2009: 250, n 4)

Selvom WS 16 har den forventede ordstilling på højtysk, (7a), og også i de fleste tyske og nordfrisiske besvarelser, fx (7b) fra Hütten syd for Slesvig by, er der også nogle tyske/plattyske besvarelser, fx (7c, d) fra Husby og Lehbek, som begge er længere mod nord, hvor ordstillingen **ikke** ser ud til at være OV: ... *stor nok (til) og drikke en flaske vin ud*. Infinitivmærkets form varierer også men **ikke** uafhængigt af ordstillingen: Hvis infinitivmærket er *zu* 'at', så står infinitiven efter objektet, (7a, b); hvorimod hvis infinitivmærket er *und* 'og', så står både *und* og infinitiven allerførst i infinitiv-bi-sætningen, (7c, d).

Præcis den samme variation finder vi i nordfrisisk: Keitum/Kejtum/Kairem på Sylt/Sild/Söl, (7e), har standard OV-rækkefølge og infini-

tivmærket *tö* 'at', dvs. (7e) er parallel til (7a, b). Neukirchen/Nykirke/Naischöspel i Wiedingharde/Viding Herred på fastlandet har derimod en initial infinitiv og infinitivmærket *en* 'og', dvs. (7f) er parallel til (7c, d).

De orange markeringer på kortet i (8) viser udbredelsen af *og*-infinitiven, som i (7c, d, f):

Selvom *og*-infinitiven ikke kun findes langs med sproggrænsen, er den heller ikke fordelt jævnt over hele det (blå) tysk- og frisisktalende område. I det tysktalende område er *og*-infinitiverne alle i den nordlige halvdel, og i det frisisktalende område findes de to besvarelser med *og*-infinitiver i det nordøstlige hjørne (Laur 1975: 307; se også Bosse 2021: 155-156).

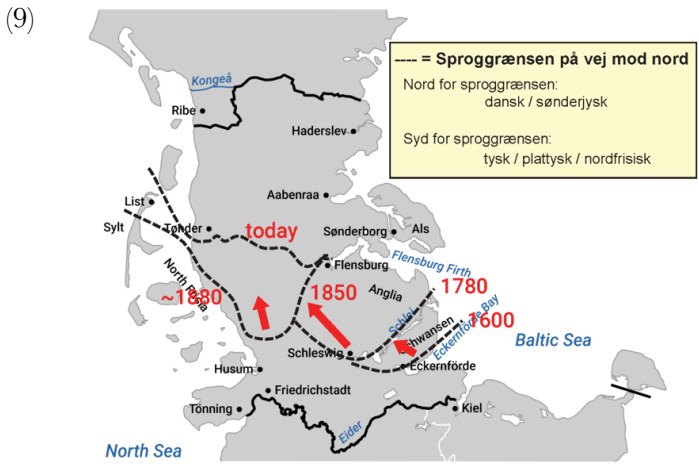
3.2 *Hvorfor und/un/än i stedet for zu/to/tö?*

Vi vil tilslutte os det ofte fremsatte forslag (Andersen 1899: 156; Bock 1933: 96; Hermann 1938: 123; Laur 1975: 301-302, 304, 308; Fredsted 1983: 28-29; og også mange senere diskussioner) at der er en forbindel-

se mellem muligheden for *og*-infinitiver i det nordlige slesvigtyisk¹ og det nordøstlige nordfrisisk og så det at i alle varianter af dansk, inkl. sønderjysk i Nord- og Sydslesvig, udtales konjunktionen *og* og infinitivmærket *at* næsten altid ens, nemlig [ɔ], gerne stavet å eller o i ikke-standardiseret ortografi. Ligesom i (7)g ovenfor skriver vi *og/at* fra nu af når vi vil referere til denne tvetydige udtale. Denne homofoni går helt tilbage til 1300 som vist i de historiske eksempler i Jespersen (1893: 153) og Hansen (1990).

I den dansksprogede Wenker-besvarelse fra Abkær, citeret i (6) ovenfor, bliver infinitivmærket også stavet *og*: *Du er it stor nok te og drik en Flask Viin ud...*

Hvis vi antager at *og*-infinitiverne i slesvigtyisk og nordfrisisk er et resultat af indflydelse fra dansk, så får vi en mulig forklaring på infinitivmærkets form som *und/un/än* 'og' i stedet for *zu/to/to* 'at'. Denne indflydelse fra dansk/sønderjysk kan også give en forklaring på den geografiske udbredelse af *og*-infinitiver i det tysktalende område. Indtil ca. 1800 havde sprogrænsen mellem plattysk og sønderjysk været relativt stabil i en ret lang periode (Skautrup 1947: 162-166, 296-300, 1953: 117-127), se kortet i (9), hvorefter den begyndte at bevæge sig nordpå. Med andre ord, tyske *og*-infinitiver forekommer i Wenkers besvarelser udelukkende på steder hvor man havde talt dansk en eller to generationer tidligere.

Kort tegnet af Steffen Höder, fra Höder (2021a: 30)

1 Vi bruger her betegnelsen "slesvigtyisk" som en samlebetegnelse for alle de varianter af tysk og plattysk som kun forekommer i det tidligere hertugdømme Slesvig. Selvom der er stor variation inden for disse varianter, har de også nogle egenskaber til fælles, bl.a. er *og*-infinitiver mulige i en del af dem.

3.3 *Er ordstillingen i og-infinitiver et eksempel på VO?*

Som det ses i (7) ovenfor, er ordstillingen i *og*-infinitiverne (7c, d, f) parallelle til den danske ordstilling, (7g), med infinitivverbet før dets komplement. Dette er helt karakteristisk for slesvigtyiske *og*-infinitiver fra de sidste 200 år:

(10) Slesvigtyisk

Jetzt muß ich gleich aus ...
 Nu skal jeg lige ud
 ... **und machen** meine Schwester das Rad in Ordnung.
og/at gøre min søster cyklen i orden

(fra 16.02.1945, Heesch & Friedrichsen 2020: 74)

(11) Slesvigtyisk

Es lohnt sich nicht **und kochen** drei Essen.
 Det betaler sig ikke *og/at lave tre måltider*

(fra 2002, Fredsted 2003: 48, 2013: 342)

(12) Slesvigtyisk (plattysk)

De stackels Jung süht keen Weg **un retten** sin Leven.
 Den stakkels dreng ser ingen måde *og/at redde sit liv*

(fra 2019, Asmussen 2019: 96)

Når man ser (i) ordstillingsparallellen med dansk i (7c, d, f, g) og i (10) – (12), (ii) forbindelsen med *og/at* [ɔ] som infinitivmærke og (iii) den geografiske fordeling af *og*-infinitiverne (i tidligere dansk-talende områder), så er det ikke underligt at forskellige analyser har karakteriseret ordstillingen i slesvigtyiske og nordfriske *og*-infinitiver som enten VO eller som eksempler på dansk/skandinavisk syntaks. Laur (1975: 325) giver således en VO-karakteristik af denne ordstilling, Fredsted (2003: 48, 2004: 50, 2013: 342) beskriver den som skandinavisk/dansk/sønderjysk syntaks, og Höder (2021b: 18) siger at den ”follows the Nordic type”.

Vi er ikke helt enige, for så vidt som vi ikke mener at når talerne kommer til en *og*-infinitiv, så træder de ud af en tysk/frisisk grammatik og ind i en skandinavisk, og når infinitiv-bisætningen er færdig, så træder de ind i den tyske/friske grammatik igen. Vi tror at det kun er ved regulær codeswitching (jf. eksemplerne i Bullock & Toribio 2009: 2-4)

at det er muligt at træde ud og ind af en grammatik, og det er **ikke** det der sker her. Det er helt klart tyske/frisiske ord og endelser der anvendes, også inde i infinitiv-bisætningerne med *und/un/än* 'og'.

I stedet vil vi følge analysen i Hoekstra (2009): Selvom ordstillingen i slesvigtyske og nordfrisisk *og*-infinitiver klart er resultatet af indflydelse fra dansk, så er disse *og*-infinitiver **ikke** bare eksempler på VO.

Her forudsætter vi en analyse hvor basisordstillingen i tysk (inkl. plat-tysk) og frisisk (inkl. nordfrisisk) er OV, og basisordstillingen i alle de skandinaviske sprog (inkl. dansk) er VO, ligesom engelsk er, og også de romanske sprog. Det der for os er afgørende for om basisordstillingen ses som OV eller VO, er om de mange forskellige ordstillinger der faktisk forekommer, bedst kan afledes fra en VO-basis eller fra en OV-basis.

Et eksempel på en kontekst hvor basisordstillingen ikke er skjult af andre operationer, findes i de fleste bisætninger i dansk og tysk, fx (13a) og dens tyske pendant (14a). Her ser vi klart den danske VO-basisordstilling *holde et foredrag* vs. den tyske OV-basisordstilling *einen Vortrag halten*.

Et eksempel på en afledning der potentielt kan skjule basisordstillingen fordi den ændrer på den, er det vi kalder *verb second* (V2). V2 finder sted på samme måde i dansk, tysk og frisisk: I alle hovedsætninger flytter en frase/XP (fx et adverbial, et objekt eller et subjekt) til førstepositionen ① i (13)/(14) nedenfor (den kaldes CP-spec i generativ syntaks, (26a)), og det finite verbum flytter til andenpositionen, ② i (13)/(14) nedenfor (den kaldes C° i generativ syntaks, (26a)). Flytning noteres her ved at give den flyttede konstituent et index og så angive ved hjælp af en understregning og det samme index hvor konstituenten er flyttet fra.

Selv om objektet flytter til førstepositionen i (13d)/(14d), er der stadig god grund til at gå ud fra en VO-basisordstilling for hele (13) og en OV-basisordstilling for hele (14), idet dette tillader afledningen af alle de faktisk forekommende ordstillinger ved hjælp af de samme mekanismer.

(13) Dansk

①	②	V	O	Afledning
a	At	Sten vil	holde et foredrag i morgen, ...	ingen flytninger
b	<u>Vil</u> ₂	Sten	___ ₂ holde et foredrag i morgen?	finit verbum til ②
c	<u>I morgen</u> ₁	<u>vil</u> ₂	Sten ___ ₂ holde et foredrag _____ ₁ .	adverbial til ① + finit verbum til ②
d	<u>Et foredrag</u> ₁	<u>vil</u> ₂	Sten ___ ₂ holde _____ ₁ i morgen.	objekt til ① + finit verbum til ②
e	<u>Sten</u> ₁	<u>vil</u> ₂	___ ₁ ___ ₂ holde et foredrag i morgen.	subjekt til ① + finit verbum til ②

(14) Tysk

①	②	O	V	Afledning
a	Dass	Jürg morgen	einen Vortrag halten wird, ...	ingen flytninger
b	<u>Wird</u> ₂	Jürg morgen	einen Vortrag halten ___ ₂ ?	finit verbum til ②
c	<u>Morgen</u> ₁	<u>wird</u> ₂	Jürg _____ ₁ einen Vortrag halten ___ ₂ .	adverbial til ① + finit verbum til ②
d	<u>Einen Vortrag</u> ₁	<u>wird</u> ₂	Jürg morgen _____ ₁ halten ___ ₂ .	objekt til ① + finit verbum til ②
e	<u>Jürg</u> ₁	<u>wird</u> ₂	___ ₁ morgen einen Vortrag halten ___ ₂ .	subjekt til ① + finit verbum til ②

(baseret på Vikner 2019: 444)

(13)/(14) viser således ikke alene hvordan basisordstillingen kan fastlægges selv når der forekommer mange forskellige ordstillinger, men også hvordan forskellige flytninger kan modificere basisordstillingen.

3.3.1 *Inde i en og-infinitiv er der OV-basisordstilling, ikke VO*

En grund til ikke at tage ordstillingen i slesvigtyske *og*-infinitiver som direkte resultat af en importeret dansk VO-ordstilling, er at når infinitiven selv er et hjælpeverbum (*können* 'kunne') og den følges af et hovedverbum (*sprechen* 'tale'), så viser det sig at rækkefølgen af dette hovedverbum og dets objekt ikke er den samme i slesvigtysk, som er OV, (15a), og i de to VO-sprog sønderjysk og dansk, (15b-d):

(15)	a	Slesvigtysk	Ist es nicht nett und können	deutsch sprechen?
	b	Sønderjysk	Æ de it næt o kunj snak tysk?	

- c Dansk Er det ikke rart og/at kunne **snakke tysk?**
 d Dansk * Er det ikke rart og/at kunne **tysk snakke?**

(a, b fra Andersen 1899: 157)

I højtysk, hvor man kun kan have en *at*-infinitiv, ville den samme sætning have både *at* og infinitiven i slutningen af sætningen, men OV-basisordstillingen, *deutsch* før *sprechen*, ville stadig være synlig:

- (16) a Tysk Ist es nicht angenehm, **deutsch sprechen** zu können?
 b Tysk *Ist es nicht angenehm, **sprechen deutsch** zu können?

(a fra Andersen 1899: 157)

Det samme kan iagttages i nedenstående slesvigplattyske eksempel (endnu et plattysk eksempel findes hos Laur 1975: 299). Her er *og*-infinitivverbet *lade*, og det følges bl.a. af endnu et infinitivverb *leve*, som har objektet *endnu ti år i fred*. I (17a) står *endnu ti år i fred* til venstre for infinitiven *leve*, dvs. basisordstillingen er OV, og ikke VO som i dansk:

- (17) a Slesvigplattysk Du kümmt dar eerst rut, ...
 b/c Dansk Du kommer først ud derfra ...
 a ... wenn du mi toseggst hest ...
 b/c ... når du har lovet mig ...
 a ... un laten mi **noch tein Jahr in Freden leven.**
 b ... og/at lade mig **leve endnu ti år i fred.**
 c * ... og/at lade mig **endnu ti år i fred leve.**

(a fra Asmussen 2019: 106)

Hermed har vi set at i *og*-infinitiver hvor der er et hovedverb som **ikke** er infinitivverbet men i stedet et verbum der styres af infinitivverbet, så følger dette hovedverb sit objekt i OV-sproget slesvig-tysk, (15a)/(17a), hvorimod det kommer før sit objekt i VO-sprogene dansk/sønderjysk, (15b-d)/(17b, c). Dette minder meget om de hovedsætninger hvor hovedverbet er en infinitiv (eller et participium), som i (13)/(14) ovenfor: Her forekommer dette hovedverb i sin basisposition før objektet i et VO-sprog, (13), og efter objektet i et OV-sprog, (14).

Så hvad sker der med infinitivverbet i en *og*-infinitiv? Vi tror det svarer til V2, altså til det der sker med alle finite hovedverber i alle hovedsætninger i alle germanske sprog (undtagen engelsk). Verbet flytter til andenposi-

tionen, hvilket igen skjuler OV-VO-forskellen, jf. at (18b-e) og deres tyske pendanter (19b-e) lyder helt parallelle, selvom de er afledt henholdsvis fra en VO- og en OV-basisordstilling:

(18) Dansk

①	②	V O	Afledning
a		At Sten måske holder et foredrag, ...	ingen flytninger
b		<u>Holder</u> ₂ Sten måske _____ ₂ et foredrag?	finit verbum til ②
c	<u>Måske</u> ₁	<u>holder</u> ₂ Sten _____ ₁ _____ ₂ et foredrag.	adverbial til ① + finit verbum til ②
d	<u>Et foredrag</u> ₁	<u>holder</u> ₂ Sten måske _____ ₂ _____ ₁ .	objekt til ① + finit verbum til ②
e	<u>Sten</u> ₁	<u>holder</u> ₂ _____ ₁ måske _____ ₂ et foredrag.	subjekt til ① + finit verbum til ②

(19) Tysk

①	②	O V	Afledning
a		Dass Jürg vielleicht einen Vortrag hält, ...	ingen flytninger
b		<u>Hält</u> ₂ Jürg vielleicht einen Vortrag _____ ₂ ?	finit verbum til ②
c	<u>Vielleicht</u> ₁	<u>hält</u> ₂ Jürg _____ ₁ einen Vortrag _____ ₂ .	adverbial til ① + finit verbum til ②
d	<u>Einen Vortrag</u> ₁	<u>hält</u> ₂ Jürg vielleicht _____ ₁ _____ ₂ .	objekt til ① + finit verbum til ②
e	<u>Jürg</u> ₁	<u>hält</u> ₂ _____ ₁ vielleicht einen Vortrag _____ ₂ .	subjekt til ① + finit verbum til ②

(baseret på Vikner 2019: 444)

Således viser (19b-e) at det er muligt i et OV-sprog at have et verbum der flytter langt mod venstre. Vi tror at det samme sker med infinitivverbet i en *og*-infinitiv, (7c, d, f), (10)-(12), (15) og (17) ovenfor: Infinitivverbet flytter fra en position til højre for komplementet/objektet til en initial position (formentlig en der svarer til ② i (19), altså en C°-position²). Man kunne måske sige at infinitivverbet i en *og*-infinitiv i en vis forstand foretager en V2-flytning, og ligesom i (19b-e) betyder det at OV-basisordstillingen kan blive skjult:

2 Vi har brug for endnu en C°-position højere oppe, til infinitivmærket *og*, idet vi ikke mener at *og* her kan analyseres som en koordinerende koordination. En mulighed kunne være at have både en c° til *og* og en C° til infinitiven (i tråd med analyserne i Nyvad 2016; Nyvad, Christensen & Vikner 2017; Vikner, Christensen & Nyvad 2017)

- (20) a ... gleich aus **und machen**₁ meine Schwester das
 Rad in Ordnung ____₁. = (10a)
 b Es lohnt sich nicht **und kochen**₁ drei Essen ____₁. = (11a)
 c ... keen Weg **un retten**₁ sin Leven ____₁? = (12a)
 d Ist es nicht nett **und können**₁ deutsch spreken ____₁? = (15a)
 e ... toseggt hest **un laten**₁ mi noch tein Jahr in
 Freden leven ____₁. = (17a)
-

Vi følger således analysen i Hoekstra (2009: 259), dvs. at infinitivverbet i slesvigtyske (og nordfrisiske) *og*-infinitiver flytter til en initial position, hvorimod infinitivverbet i danske infinitiver ikke flytter nogen steder hen (formentlig ligesom infinitivverbet i tyske og nordfrisiske *at*-infinitiver).

3.3.2 Infinitivverbet i en *og*-infinitiv står meget længere til venstre end infinitivverbet gør i danske infinitiver

Denne analyse, altså at ordstillingen i slesvigtyske *og*-infinitiver ikke bare er resultatet af en importeret dansk VO-ordstilling, understøttes af en anden ordstillingsforskel mellem slesvigtyske *og*-infinitiver på den ene side og danske infinitiver på den anden: Infinitivverbet i slesvigtyske *og*-infinitiver står ikke alene længere til venstre end det normalt gør i tyske infinitiver, det står også længere til venstre end infinitivverbet gør i danske infinitiver.

- (21) a Slesvigtysk Das ist nämlich gar nicht so einfach ...
 b/c Dansk Det er nemlig slet ikke så nemt ...
 a ... **und finden immer gleich** das richtige Wort.
 b ... **altid straks og/at finde** det rigtige ord.
 c * ... og/at finde altid straks det rigtige ord.
 (a fra Delfs 1979: 21)

- (22) a Slesvigtysk Es ist ja nämlich beschwerlich in dieser Zeit ...
 b/c Dansk Det er jo nemlig besværligt i disse tider ...
 a ... **und kriegen wieder** eine neue Aufnahme gemacht.
 b ... **igen og/at få** et nyt billede taget.
 c * ... og/at få igen et nyt billede taget.
 (a fra 28.03.1944, Heesch & Friedrichsen 2020: 17)

- (23) a Slesvigtyisk (plattysk) För **un warrn wedder** gesund, ...
 b Dansk For **igen og/at blive** rask, ...
 c Dansk *For og/at blive igen rask, ...
 a ... mutt se drie Appelsinas eten.
 b/c ... skal hun spise tre appelsiner.

(a fra Asmussen 2019: 67)

Det der sker i (21a)/(22a)/(23a), er at infinitivverbet i slesvigtyiske *og*-infinitiver er flyttet til en initial position og dermed hen over henover alle konstituenterne i infinitivsætningen, ikke bare hen over objektet men også hen over de mediale sætningsadverbialer *altid/straks/igen*. På den anden side viser (21b, c)/(22b, c)/(23 b, c) at infinitivverbet i en dansk infinitivsætning ikke flytter mod venstre, og derfor står det til højre for de mediale sætningsadverbialer *altid/straks/igen*.

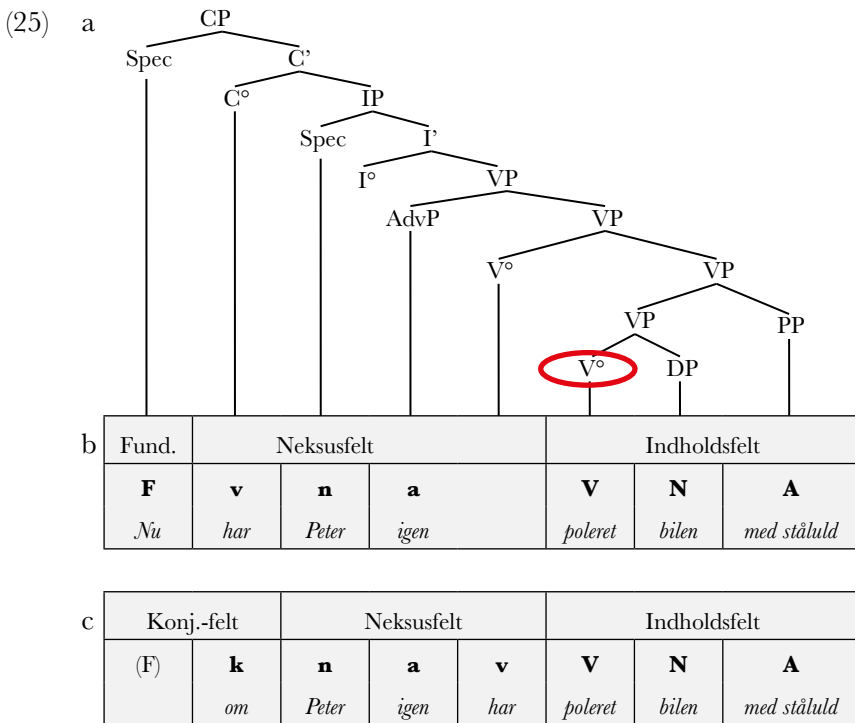
Selv om vi indtil nu næsten kun har set data fra slesvigtyisk, er vi enige med analysen i Hoekstra (2009: 259) om at det der sker i *og*-infinitiver i nordfrisisk, er helt parallelt til det der sker i slesvigtyisk, og helt forskelligt fra det der sker i danske infinitiver. Dvs. at også i nordfrisisk er basisordstillingen OV, og også i nordfrisisk flytter infinitivverbet fra sin basisposition til en initial position. Begge illustreres i (24), hvor det at nordfrisisk er OV, fremgår af at objektet *floarsk* 'kød' går forud for hovedverbet *ään* 'spise' og derfor ville vi forvente at hjælpeverbet i infinitiv *hääw* 'have' ville stå til allersidst. I en *og*-infinitiv flytter infinitivverbet imidlertid hen over både objektet *kød* og det mediale tidsadverbial *ofte* til en initial position. Også her er der helt klart tale om en rækkefølge der er forskellig fra den man finder ved en dansk infinitiv:

- (24) a Viding Herred nordfrisisk Dat äs wichti, ...
 b/c Dansk Det er vigtigt ...
 a ... än **hääw**₁ ofte floarsk ään   ₁.
 b ... ofte og/at **have spist** kød.
 c * ... og/at have ofte spist kød.

(baseret på Hoekstra 2009: 257, (23)/(24))

3.4 Konklusion på sektion 3: Forskellen dansk vs. slesvigtysk/nordfrisisk

I **dansk**, se fx. (21b) og (24b), står infinitivverbet til højre for de mediale sætningsadverbialer men til venstre for verbets komplementer (og det gør alle andre non-finitte verber også, og i de fleste bisætninger gør de finitte verber det også). Det er nemlig der hvor V° er i VO-sproget dansk i den generative analyse, (25a), se fx Vikner og Jørgensen (2017) – og det er også der hvor feltet ”store V” er i sætningskemaerne, (25b, c), hos Diderichsen (1946, 1966), Togeby (2003), Hansen og Heltoft (2011), m.fl.

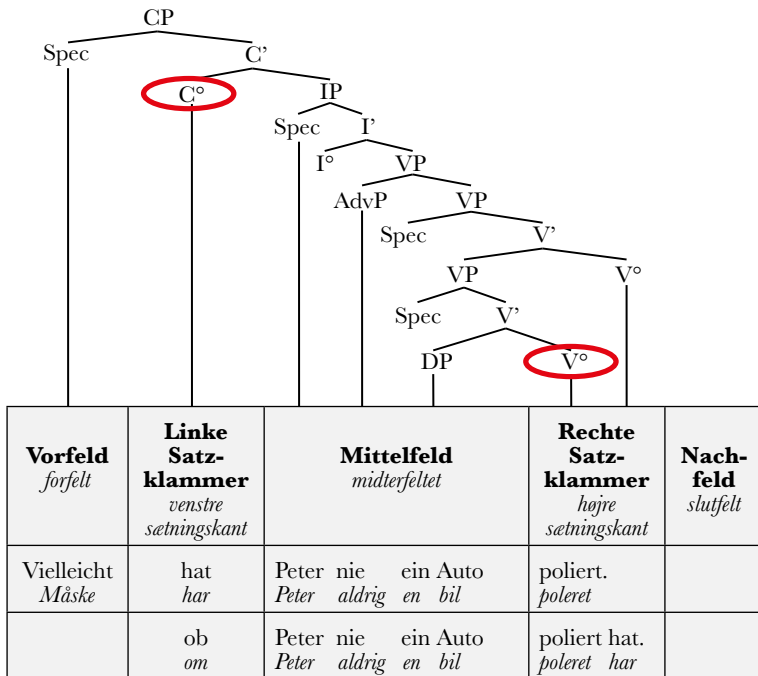
I **slesvigtysk** og **nordfrisisk** er der derimod to steder hvor infinitivverbet kan stå (og ingen af dem svarer til dansk, jf. ovenstående):

I. Infinitivverbet står helt til sidst, fx i *at*-infinitiver, fx (16a), dvs. til højre for mediale sætningsadverbialer og til højre for verbets komplementer. Det er nemlig der hvor V° er i OV-sprogene tysk og frisisk i den generative analyse, (26a), se fx Haider (2010), Vikner (2020) – og det er også der hvor

feltet *die rechte Satzklammer* er i den tyske feltanalyse, (26b, c), se fx Wöllstein-Leisten et al. (1997: 53-75) og forskellige udgaver af *Duden*-grammatikken (fx Eisenberg et al. 2009: 866; Wöllstein 2016: 876).

II. Infinitivverbet kan stå i begyndelsen af en sætning, fx i *og*-infinitiver, fx. (21a) og (24b), dvs. til venstre for mediale sætningsadverbialer og til venstre for verbets komplementer. Det er nemlig der hvor det finite verbum står i hovedsætninger, idet det er der hvor C° er i alle de germanske sprog (inklusive tysk og frisisk) i den generative analyse – og det er også der hvor feltet *die linke Satzklammer* er i den tyske feltanalyse, (26b, c). (Se referencerne ovenfor).

(26) a

Bemærk at vores analyse dermed tillader de samme varianter af slesvigtysk (og nordfrisisk) at have nogle infinitivverber i én position og andre infinitivverber i en anden position, alt efter om infinitivmærket er *og* eller *at*, sågar i den samme hovedsætning:

- (27) Slesvigtyisk Natürlich chiebt esz manche vorteile, ...
Naturligvis giver det forskellige fordele ...
 ... ein mann **szu szejn**, aber mehr **un szejn** ein frau.
 ... en mand at være, men flere og/at være en kvinde
 (Christiansen 2008: 28)
- (28) Slesvigtyisk In dieser Woche muß ich mal hin ...
I denne uge skal jeg en-gang hen ...
 ... **und sehen** ob es welche Bretter gibt ...
 ... og/at se om der nogle brædder er ...
 ... um die Stube für Mutter **abzukleiden**.
 ... for stuen for mor af-at-dække
 (06.01.1946, Heesch & Friedrichsen 2020: 144)
- (29) Slesvigtyisk ... denn bi em to Huus hebben se nich ...
 (plattysk) ... for hos ham derhjemme har de ikke ...
 ... nugg Geld för **un kopen** wat **to brennen**.
 ... nok penge for og/at købe noget at brænde
 (Asmussen 2019: 100)

4. Konklusion: Der er ikke evidens for at et OV-sprog også kan være et delvist VO-sprog

I denne artikel³ er vi er enige med mange tidligere analyser af *og*-infinitiver i slesvigtyisk og nordfrisisk som et kontaktfænomen.

Vi har argumenteret for at *og*-infinitiver i slesvigtyisk og nordfrisisk ikke skal ses som direkte import af dansk syntaks (fx VO-ordstilling), men at der derimod er grund til at se *og*-infinitiverne som det tætteste man kan komme på et dansk mønster inden for grænserne af en tysk/frisisk OV-grammatik. Det er altså ikke tilfældet at når talerne kommer til en *og*-infinitiv, så træder de lige ud af den tyske grammatik/ordstilling, og så træder de ind igen når de er færdige med infinitiv-bisætningen.

I stedet viser *og*-infinitiverne hvordan en OV-grammatik håndterer uventet input. Det er fx muligt, som Hoekstra (2011: 72-74) foreslår, at børn der var ved at tilegne sig tysk/plattysk som modersmål, havde ud-

3 Tak til Elin Fredsted, Welm Friedrichsen, Steffen Höder, Kirsten Lyshøj, Clara Mikhail, Thomas Vikner m.fl. for hjælp og støtte, bl.a. med fremskaffelsen af data og af kort. Tak også til publikum ved Grammatiknetværkets konference, oktober 2021, og ved *Grammatik i fokus 36* i Lund, februar 2022, og til en anonym fagfællebedømmer.

bredt kontakt med et stort antal talere af tysk som fremmedsprog (bl.a. deres egne forældre) der havde dansk/sønderjysk som modersmål men snakkede tysk til dem⁴. Disse børn har altså bl.a. hørt et ret danskfarvet tysk, inkl. *og*-infinitiver på tysk med dansk syntaks, og de har derfor prøvet at integrere de uventede *og*-infinitiver i deres egen tyske/plattyske modersmålsgrammatik. Idet disse data (altså *og*-infinitiver på tysk med dansk syntaks) ikke passede ind i deres OV-grammatik, blev resultatet forskelligt fra dansk og fra det danskfarvede tyske input på to vigtige punkter, se afsnit 3.3.1 og 3.3.2. Derfor er resultatet en slags V2 for infinitivverber i slesvigtysk/nordfrisisk i den nordlige del af Sydslesvig i 1800-tallet.

Vi ville ikke forvente at sprogkontakt kunne føre til et resultat hvor der er områder af VO inde i et OV-sprog eller omvendt, idet vi mener at det er en grundlæggende/universel egenskab at et sprog enten er et VO- eller et OV-sprog (eller noget tredje). Vi forventer således ikke at sprogkontakt kan føre til at et sprog går imod en sådan universel regel. Vi er derimod helt med på at sprogkontakt kan føre til at et sprog ændrer sine egne regler, så længe der ikke er nogen universelle regler der bliver overtrådt. Et sådant eksempel kunne være den ændring fra OV til VO der fandt sted fra oldengelsk til middelengelsk. Set i et større perspektiv er det således ikke overraskende at selv de varianter af tysk, plattysk og nordfrisisk i Slesvig der har *og*-infinitiver, klart er OV-sprog, og ikke delvise VO-sprog.

Om forfatterne

Jürg Fleischer, professor, Forschungszentrum Deutscher Sprachatlas, Philipps-Universität Marburg.

Sten Vikner, professor, Afd. for Engelsk, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

---

4 Denne generation, som havde dansk/sønderjysk som modersmål men som mest snakkede tysk, fortolkede altså det tvetydige danske infinitivmærke [ɔ] som *og* og ikke som *at*, hvilket kan aflæses af at de må have brugt *und* som infinitivmærke i deres danskfarvede tysk (ellers ville de data vi har beskrevet ovenfor, ikke være opstået). En anonym fagfællebedømmer spørger hvorfor denne generation (og mange andre dansktalende) tolker det tvetydige [ɔ] som *og*, og ikke som *at*. Det er svært og måske umuligt at svare på, men man kunne spekulere at selv hvis der skulle have været nogle der faktisk havde brugt *zu* som infinitivmærke i deres danskfarvede tysk og ikke *und*, så havde deres børn måske taget denne type input (initiale *zu*-infinitiver) for at være i direkte modstrid med input fra tyske modersmålstalere (finale *zu*-infinitiver), og derfor havde sådanne børn måske helt set bort fra denne type input. Med andre ord, måske kan initiale infinitiver kun "overleve" i en tysk/plattysk modersmålsgrammatik hvis de **ikke** har samme infinitivmærke som almindelige finale infinitiver.

Litteratur

- Andersen, N. (1899): Det danske sprogs indflydelse på højtysk i Nordslesvig. *Dania – Tidsskrift for dansk Sprog og Litteratur samt Folkeminder* 6, 129-183.
- Asmussen, K.-P. (2019): *De smuckste Deern vun 'e Welt, ... un anner Märkens nü vertellt up Sleswigsche Geestplatt*. Norderstedt: Books on Demand (Märkens up Platt, 17).
- Bock, K.N. (1933): *Niederdeutsch auf dänischem Substrat: Studien zur Dialektgeographie Südostschleswigs*. København / Marburg: Levin & Munksgaard / N. G. Elwert.
- Bosse, T. (2021): *Das nord- und ostfriesische Wenkermaterial – Hintergründe, Validität und Erkenntniswert*. Hildesheim: Georg Olms (Deutsche Dialektgeographie, 128). <https://www.olms.de/search/Detail.aspx?pr=2009982> (lokaliseret 10.05.2022).
- Bullock, B.E. & A.J. Toribio (red.) (2009): *Cambridge handbook of linguistic code-switching*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press (Cambridge handbooks in linguistics).
- Christiansen, W. L. (2008): *Aufchepickt: noch ein neuer ein auf Petuh; cheszehn, cheleszn un chehört, lustiches, aber auch achtersinniches*. Goldebek: Mohland.
- Delfs, R. (1979): *Ohauehau was'n Aggewars: oder wie ein' zusieht un sprechen as die Flensburger Petuhtanten*. Schleswig: Schleswiger Druck- und Verlagshaus.
- Diderichsen, P. (1946): *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, P. (1966): Sætningsleddene og deres stilling – tredive år efter. I: *Helhed og struktur: udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger*. København: G.E.C. Gads Forlag, 364-379.
- Eisenberg, P., J. Peters, P. Gallmann, C. Fabricius-Hansen, D. Nübling, I. Barz, T.A. Fritz & R. Fiehler (2009): *Duden, Band 4, Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 7. udg. Mannheim: Bibliographisches Institut.
- Fleischer, J. (2017a): *Geschichte, Anlage und Durchführung der Fragebogen-Erhebungen von Georg Wenkers 40 Sätzen: Dokumentation, Entdeckungen und Neubewertungen*. Hildesheim: Georg Olms.
- Fleischer, J. (2017b): Syntax und Arealität: Methoden und Resultate eines syntaktischen Wenker-Atlas, *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik – Beihefte* 171, 137-164, 389-391. <http://www.degruyter.com/document/database/GERMANISTIK/entry/ogerm.57279101-b6f1-4a24-b4db-c83dea0f6bc6/html> (lokaliseret 10.05.2022).

- Fleischer, J., A. Lameli, C. Schiller & L. Szucsich (2020): *Minderheitensprachen und Sprachminderheiten – Deutsch und seine Kontaktsprachen in der Dokumentation der Wenker-Materialien*. Hildesheim: Georg Olms.
- Fredsted, E. (1983): Spiser man mon børn i Flensburg - Szünde, aber da kann ich nichts für! *Mål & Måle*, 1983(1), 27-31. https://www.målog-mæle.dk/MoM-arkiv/MoM_09/MoM09_1.pdf.
- Fredsted, E. (2003): Language contact and bilingualism in Flensburg in the middle of the 19th century. I: Braunmüller, K. & G. Ferraresi (red.) *Aspects of multilingualism in European language history*. Amsterdam: John Benjamins (Hamburg studies on multilingualism), 35-59.
- Fredsted, E. (2004): Flensburger Stadtsprache – Sprachwechsel und Sprachkontakt. I: Munske, H.H. (red.) *Deutsch im Kontakt mit germanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer, 31-54. doi:10.1515/9783110911954.31.
- Fredsted, E. (2013): Multilingualism and longitudinal language contact in the German-Danish border region. *Sprachtypologie und Universalienforschung: STUF* 66(4), 331-353. doi:10.1524/stuf.2013.0017.
- Haider, H. (2010): *The syntax of German*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511845314.
- Hansen, E. (1990): *Sprogbrevet nr. 48*. <https://sproget.dk/raad-og-regler/artikler-mv/sprogbrevet-dr/sprogbrevetdr-nr-48> (lokaliseret 10.05.2022).
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heesch, M. & N. Friedrichsen (2020): *Meine und Nicolais Briefe – Januar 1944 bis Januar 1946*. Red. af U. Bork. Flensburg: Uofficielt publiceret.
- Hermann, E. (1938): Altertümliches und Eigentümliches im Friesischen, *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen - Neuere Philologie und Literaturgeschichte* 2(5), 99-126.
- Höder, S. (2021a): Grammatical arealisms across the Danish-German border from a constructional perspective. I: Zimmer, C. & H.J. Simon (red.) *German(ic) in language contact*. Language Science Press. doi:10.5281/zenodo.4954364.
- Höder, S. (2021b): Tone (or whatever) in Low German and South Jutlandic: an areal perspective on dialectal prosody. *Workshop on prosodic variation and change in Danish, Aarhus University, December 16, 2021*.
- Hoekstra, J. (2009): The AND + infinitive construction in the North Frisian-Low German-Danish language contact area. I: Gooskens, C., S. Reker & A.N. Lenz (red.) *Low Saxon Dialects across borders – Niedersächsische Dialekte über Grenzen hinweg*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 245-272.

- Hoekstra, J. (2011): Rapider Sprachwechsel und syntaktische Trägheit im nordfriesisch-niederdeutsch-dänischen Sprachkontakt. I: Elementar, M. & U. Hoinkes (red.) *Gute Sprache, schlechte Sprache – Sprachnormen und regionale Vielfalt im Wandel*. Bern: Peter Lang, 63-76. doi:10.3726/978-3-653-01395-5.
- Jespersen, O. (1893): En sproglig værdiforskydning: “og” = “at”. *Dania – Tidsskrift for dansk Sprog og Litteratur samt Folkeminder* 3, 145-182.
- Lameli, A. (2014): *Erläuterungen und Erschließungsmittel zu Georg Wenkers Schriften (Schriften zum Sprachatlas des Deutschen Reichs 3)*. Red. af A. Lameli, J. Heil & C. Wellendorf. Hildesheim: Georg Olms (Deutsche Dialektgeographie, 111.3).
- Laur, W. (1975): Der Infinitiv mit “und” statt “zu” im Schleswigschen, *Muttersprache*, 299-309.
- Nyvad, A.M. (2016): Multiple complementizers in Modern Danish and Middle English. I: Vikner, S., H. Jørgensen & E. Van Gelderen (red.) *Let us have articles betwixt us – Papers in historical and comparative linguistics in honour of Johanna L. Wood*. Aarhus: Dept. of English, School of Communication & Culture, Aarhus University, 361-378. doi:10.7146/aul.119.107.
- Nyvad, A.M., K.R. Christensen & S. Vikner (2017): CP-Recursion in Danish: A cP/CP-Analysis, *The Linguistic Review* 34(3), 449-477. doi:10.1515/trl-2017-0008.
- Skautrup, P. (1947): *Det danske sprogs historie 2, 1350-1700*. København: Gyldendal.
- Skautrup, P. (1953): *Det danske sprogs historie 3, 1700-1870*. København: Gyldendal.
- Togeby, O. (2003): *Fungerer denne sætning?: Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.
- Vikner, S. (2019): Why German is not an SVO-language but an SOV-language with V2. I: Nyvad, A.M. (red.) *A sound approach to language matters – in honour of Ocke-Schwen Bohn*. Aarhus: Dept. of English, School of Communication & Culture, Aarhus University, 437-447. doi:10.7146/aul.322.218.
- Vikner, S. (2020): The Placement of Finite Verbs. I: Putnam, M.T. & B.R. Page (red.) *The Cambridge handbook of Germanic linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 365-388. doi:10.1017/9781108378291.017.

- Vikner, S., K.R. Christensen & A.M. Nyvad (2017): V2 and cP/CP. I: Bailey, L. & M. Sheehan (red.) *Order and structure in syntax I*. Berlin: Language Science Press, 313-324. doi:10.5281/zenodo.1117724.
- Vikner, S. & H. Jørgensen (2017): En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur, *Nydanske sprogstudier – NjS* 52-53, 135-168. doi:10.7146/nys.v1i52-53.24954.
- Wenker, G. (2013): Einleitung – November 1889. I: Lameli, A., J. Heil & C. Wellendorf (red.) *Handschriften. Allgemeine Texte, Kartenkommentare 1889-1897 (Schriften zum Sprachatlas des Deutschen Reichs 1)*. Hildesheim: Georg Olms (Deutsche Dialektgeographie, 111.1), 1-24.
- Wöllstein, A. (red.) (2016): *Duden, Band 4, Die Grammatik - Unentbehrlich für richtiges Deutsch*. 9. udg. Berlin: Dudenverlag (Der Duden in 12 Bänden).
- Wöllstein-Leisten, A., A. Heilmann, P. Stepan & S. Vikner (1997): *Deutsche Satzstruktur: Grundlage der syntaktischen Analyse*. Tübingen: Stauffenburg Verlag. <http://www.stauffenburg.de/asp/books.asp?id=37> (lokaliseret 10.05.2022).

Tempus og modus som funktionelle kerner (*functional heads*)? Et kerneproblem

Lars Heltoft

Abstract

Generative linguistics treats inflections as subspecifications of the node INFL. This means that, for instance, tense and mood morphemes count as heads, parallel to lexical heads, as far as the formal structure goes. It is hard to find any substantial arguments for this alleged similarity. Taking critical stances by Haspelmath as a starting point, I agree that classical tests like hyperonymy, distributional equivalence or status as a valence bearer will not apply, but contrary to Haspelmath, I hold that dependency does in fact apply, provided that the classical distinction between endocentrism and exocentrism is reintroduced and taken seriously. Tense and mood morphemes are obligatory and therefore heads, in the sense that they contract exocentric constructions.

Semantically, verbal inflections are similar to lexically filled free adjuncts like sentence adverbials and dialogic particles. Both inflections and free adjuncts have scope over a part of the clausal hierarchy, over a predication or over a proposition. As parts of morphology, however, they are turned into exocentric co-heads of the predicate structure of the clause.

This semantic similarity is not captured in the generative framework since free adjuncts are modifiers and inflections are heads. No substantial criteria can be found to show inflections to be endocentric heads, and the exocentric alternative has long since faded into oblivion. Thus, at the level of semantic scope, inflections and free adjuncts are similar, and inflections acquire head status through morfologisation, that is: as one of the heads of an exocentric construction.

Nøgleord

kerne, functional head, adjungering, prædikation, skopus

1. Problemstillingen¹

Den generative lingvistikks begreb **funktionelle kerner** (*functional heads*) dækker den struktur der tillægges bøjningsaffikser af forskellige slags, se eksempel (4). Begrebet og analysen er svære at forstå hvis man stiller det krav at funktionelle kerner skal have substantielle ligheder med mindre kontroversielle former for kerneled.

Strukturelle analyser begrundes traditionelt ud fra operationaliserbare empiriske kriterier. Deskriptivt adækvate strukturanalyser begrundes lokalt og empirisk og ikke alene med forklaringspotentiale eller beskrivelsesøkonomi. Man venter således at de funktionelle kerner kan vises at dele træk med andre, mindre kontroversielle former for kerner. Uden at der skal ligge nogen særlig originalitet i synspunktet, vil jeg fremføre at tempus- og modusflexiver semantisk set ikke ligner sætningens klassiske kerneled (prædikater: frem for alt verber, men også prædikativer og faste adverbialer), men langt mere sætningens frie operatører, som fx sætningsadverbialer eller diskurspartikler.

Vi tager tempus som eksempel. Tempusflexiver har skopus over en prædikation, dvs. at de har semantisk rækkevidde ('virkefelt' hos Engberg-Pedersen mfl. (2005), 'synsvidde' i Hansen & Heltoft 2011) over en prædikation, og det fremkomne resultat kaldes en proposition. Tempus har deiktisk skopusindhold, i forenklet form at angive i hvilken retning i forhold til taletidspunktet modtageren skal søge propositionens tidslige forankring, fremad i tid eller bagud i tid, men ikke at indsnævre og præcisere selve den tidslige reference. Det har vi tidsadverbialer til, jf. Harder 1996: 402-422 og Hansen & Heltoft 2011: V, § 1.

(1) På vejen hjem mødte han en gammel heks

(2) $\begin{array}{c} \text{-te/PRT} \\ | \\ \hline \text{på vejen hjem mød- han en gammel heks} \end{array}$ skopusangivelse

Dette er traditionelt, men alligevel ikke ganske trivielt. Tempus ligner ikke prædikater, for prædikater er relationsangivere mellem potentielt referentielle led. Tempus ligner semantisk set mere et frit adverbial som *på vejen*

¹ Tak til en anonym bedømmer for en omhyggelig kritisk gennemgang af artiklens brug og gengivelse af den generative lingvistikks analyser.

hjem. Det frie adverbials stedsbetydning gælder for hele prædikationens rest, og det har således skopus over prædikationsresten.

- (3)
$$\begin{array}{c} \text{på vejen hjem} \\ \hline \text{mød- } \textit{han en gammel heks} \end{array} \quad \text{skopusangivelse}$$

(2) og (3) viser elementær opbygning af skopustræer. Begynder vi nedefra, udvides prædikationen i (3) med et frit adverbial der angiver sted og har skopus over prædikationen, i den betydning at lokaliseringen gælder prædikationen som helhed. Denne nye lokaliserede prædikation udvides så med tempusmorfemet, der har skopus over den og angiver de deiktiske betingelser for at forankre ytringen. I forhold til tempus' placering kan træet udvides opad (med modalitet og illokutionær ramme) og nedad (med fx telicitet). Dette er velkendt fra Simon Diks funktionelle grammatik og kaldes der sætningens lagdeling ('the layering of the clause', se Dik 1997: 50-55; Hansen & Heltoft 2011: I, § 48, 3-4).

Denne skopusanalyse viser hvor jeg finder det vanskeligt at følge teorien om de funktionelle kerner. Kerner har – der hvor vi ellers kender dem fra – ikke skopus. Jeg vender tilbage i afsnit 4 med kriterierne for kernestatus.

2. Basale test

Enhver form for syntaktisk og semantisk analyse forudsætter et antal basale operationer og procedurer til at identificere hvilke enheder og strukturelle relationer der kan og nødvendigvis må indgå i beskrivelsen af det pågældende sprog, og i anden omgang til at redegøre for hvordan dette sprog adskiller sig fra andre sprog. I de fleste teorier og analysepraksis spiller permutabilitet og substituerbarhed en rolle som testbegreber bag bestemmelsen af størrelses distribution og konstituentstatus. Derimod synes begrebet dependens (afhængighed, styring) ikke at spille nær den samme rolle i den generative lingvistik som det gør fx i valensgrammatikker. Når man i valensgrammatikker identificerer valensled (aktanter, eng. *complements*), forudsætter man dependensrelationer mellem prædikatsstammer med styringsfunktion (krav til omgivelserne) og valensleddene, de styrede led; når man identificerer frie led (eng. *free adjuncts*), forudsætter man en skelnen mellem struktur der er fundet og identificeret ved styring (sætningens nukleus), og elementer der kan føjes frit til disse og altså forudsætter

nukleus som kerne, men ikke styres leksikalsk af den. Den muliggør dem kun kategorielt (Hansen & Heltoft 2011: II, § 28).

Til de basale test hører som sagt permutation og substitution: Permutable størrelser anses for konstituentter, jf. fundamentfeltsplacering som ledtest (konstituenttest) både hos Diderichsen (1946: 166) og i den generative lingvistik (se fx indføringer som Haegeman 2006, Vikner 2019, Vikner & Jørgensen 2017). Størrelser med samme distribution anses for at tilhøre samme konstituenttype.

Af disse begrundelsestyper spiller kun de to sidstnævnte en eksplicit rolle i den generative lingvistik. Dependens er ikke en del af de eksplicite teoretiske forudsætninger, i hvert fald ikke som forudsætning for opbygning af syntaktisk struktur. Derimod er dependens den basale relation i grammatikker hvor valens spiller en central rolle, jf. Tesnière (1959), Vater (1978), Nikula (1986), Herslund, Korzen, Nølle & Sørensen (2016), Hansen & Heltoft (2011).

I en dansk kontekst er der ikke mange diskussioner mellem generativister og dependensgrammatikere om dette problem, se dog Platzack (1988), hvor valensgrammatikker sammenlignes med den generative lingvistik i skikkelse af GB-teorien – jeg mener Platzacks pointer ville kunne overføres til minimalismen. Han påpeger kort hvorledes valensbegrebet ikke gives nogen teoretisk selvstændig status i opbygningen af sætningers struktur. I stedet skelnes sætningens forskellige aktanter ved hjælp af tildelingen af semantiske roller: Enhver nominalhed (NP) skal tildeles en semantisk rolle for at kunne realiseres som en aktant, og her finder man så en parallel til valensbegrebet. Verberne subklassificeres med hensyn til semantiske roller. Platzack konkluderer at siden man finder en betydelig overensstemmelse mellem fordelingen af semantiske roller og sætningsstruktur, er det verberet der i et vist omfang afgør sætningens struktur (jf. Platzack 1988: 69).²

3. Kerner og adled i generativ lingvistik og dansk tradition

Som forudsætning for den følgende diskussion giver jeg i 3.1 en oversigt over de to basale sætningsstrukturer i den generative lingvistik, kerne-

---

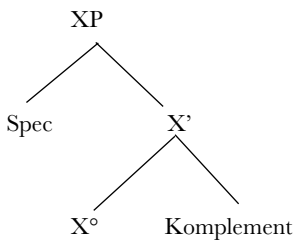
² Platzack fremstiller også teorien om abstrakt kasus, der bruges til at klargøre skellet mellem subjekt og direkte objekt, to sætningsled der ikke kan identificeres på grundlag af semantisk rolle alene. Subjektet får tilskrevet abstrakt nominativ af det finite verbum, og det direkte objekt får den i denne sammenhæng markerede kasus akkusativ. Han burde dermed nok eksplicit have tilskrevet kasusteorien den del af valensbegrebets funktion som semantiske roller (theta-roller) ikke indfanger.

struktur (*head structure*) og adjungering. I 3.2 følger en meget kort oversigt og kritik af brugen af kerne og adled i dansk tradition.

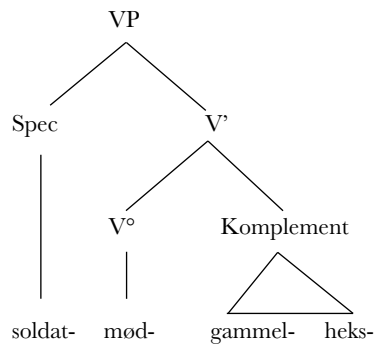
3.1. Kernestruktur og adjungering

Kernestruktur (*head structure*) og adjungering er velkendte, men ikke elementære strukturer, og fremstillingen bliver mere tilgængelig hvis de ikke bare forudsættes. Kernestrukturen vises i almen form i (4), og i en central sætningsapplikation eller derivationstrin i (4'):

(4) Kernestruktur (head structure)

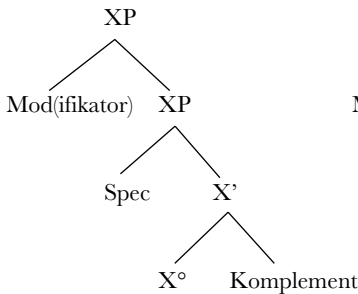

(4')

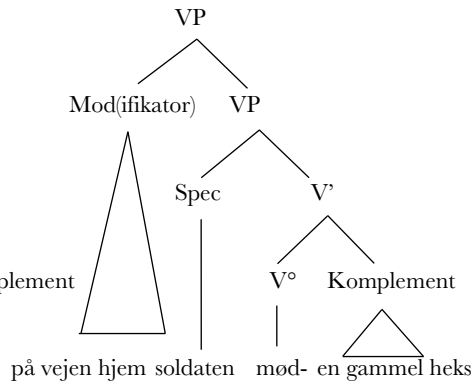

Adjungeringen ses i almen form i (5), og i en central applikation (frit adverbial) i (5'):

(5) Adjungering

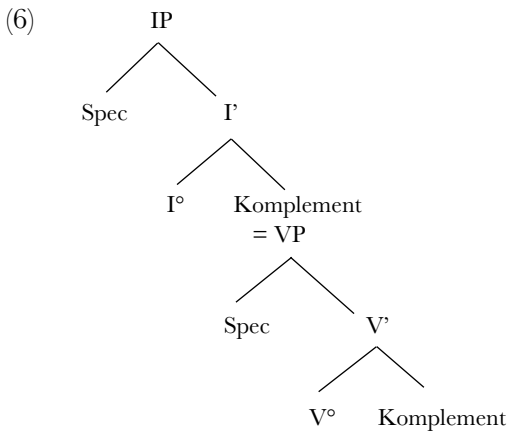

(5')

Man antager nu at verbale (og delvis også nominale) fleksivkategorier syntaktisk set kan forstås som funktionelle kerner (*functional heads*), med samme position i strukturen som kernerne X°/V° i (4), altså den der opbygger den basale prædikationsstruktur i sætningen. Strukturen ser ud som i (6), med en klassisk udgave af notationen (IP = *inflectional phrase*). I dansk kan der ikke genereres nogen leksikalsk størrelse under I° . Det normale er at man regner med et træk som repræsentation for fleksivet, fx [$\pm$ PAST]. Det er ikke altid klart hvorledes sådanne træk skal forstås, om de – som fx i en funktionel grammatik – skal regnes for indholdstræk, altså om de har semantisk indhold.

I bogen *Barriers* (1986) indfører Chomsky muligheden at forstå sætninger som CP° er, *complementizer phrases*.³ Sådanne sætninger har enten en eksplicit indsat leksikalsk subjunktion eller er uden subjunktion og fremtræder da som hovedsætninger når de relevante flytninger har fundet sted.⁴

3 Termen er ikke heldig, fordi det ikke er alle subjunktioner der indleder komplementer. Det giver ikke mening at kalde subjunktioner der indleder frie ledsætninger, for complementizers.

4 De strukturer Chomsky antager i *Barriers*, ser således ud (1986: 2, jf. Haspelmath 2021).

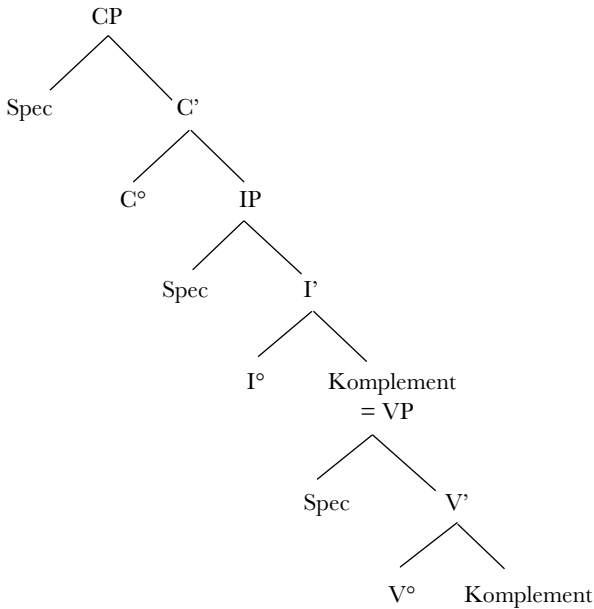
- a. $S = IP = [NP [I' [VP V \dots]]]$

(en sætning dannet uden at der er taget højde for subjunktional udfyldning og uden mulighed for flytning af subjekt og V til CP)

- b. $S' = CP = [\dots [C' C IP]]$

(en sætning dannet med mulighed for subjunktional udfyldning eller flytning af subjekt og V til CP)

(7)

Der er således en vigtig forskel mellem funktionelle kerner og de øvrige kerner i de viste strukturer. Inden for CP og VP kan der genereres en leksikalsk udfyldning (inden for CP en subjunktion i C°, i dansk også alternativt en illokutionær partikel som *gid* og *sikke*; inden for VP et verbum i V°), og man kan spørge om C og V styrer et komplement (hvad de gør i alle nyere teorier jeg kender). Der kan derimod i dansk intet leksikalsk genereres inden for IP. Positionen eller kategorien I° er inden for modellen et sted hvor det er attraktivt for et verbum at lande ved opflytning, for der kan det få tempus fra et iboende træk. Tilsvarende er IP-Spec ikke et sted hvor der kan genereres noget, men en landingsplads for nominale led (NP'er); CP-Spec har samme karakter, altså en landingsplads for topikaliserede led (jf. fundamentfeltet i den danske tradition).

3.2. Kerne og adled i dansk tradition

Dansk grammatisk tradition skelner mellem kerneled (Diderichsen 1946: 141) og adled (modificerende led), typisk i attributiv konstruktion med adjektivisk adled til substantiv som kerne og med mådesadverbial til verbum som kerne.

- (8a) gode   nytårsforsætter
       A   N
       adled   kerneled
- (8b) juble   højt
       V   Adv
       kerneled   adled

Adleddene er mulige udvidelser til en forudsat nødvendig kategori.

Kriterierne har været forskellige. Diderichsen (1946: 141) tager udgangspunkt i substitutionsrelationer, men giver også en dependensanalytisk tolkning af de grammatiske relationer hypotakse, katatakse og paratakse. Mikkelsen taler især om substitution (fx: ”Hvad der bruges som navneord” (1911: 177-78), ”Hvad der bruges som udråbsord” (1911: 486)). På sætningens niveau taler Høysgaard (1752, § 709-711) om verbet som det styrende led (Verbum regens ’verbet når det styrer’), og Diderichsen om verbet som kernen i verbalhelheden.

Begrebet adled er ikke altid veldefineret. Diderichsen (1946: 141) bruger det både om frie attributive led og om styrede led der ikke er kerner, altså fx både om frie attributive led som i (8ab) og om objekter som styrede led (komplement). Han anfører nominalhelheden *den gamle Mand* som primært eksempel på et hypotagme (underordningsforbindelse) og siger så om *vi mødte en gammel Mand* at ”Et saadant Forhold bestaar ogsaa mellem *mødte* og *Leddet en gammel Mand*; her er *mødte* Overled [synonym til kerne, LH], fordi det er dette Led, der bestemmer Helhedens [...] Forhold i Sætningen som Prædikat til Subjektet *vi*”.

Læg mærke til betydningen af begrebet *bestemmer* her. Det betyder ’afgør (helhedens syntaktiske relation til resten af sætningen)’ og udpeger altså verbet som kernen; derimod bestemmer adjektivet *gammel* substantivet *mand* i betydningen ’er en bestemmelse til, er attribut til, specificerer’, og Diderichsen gør det ikke let for læseren når han nu siger at sætningen som helhed ”bestaar af et finit Verbum med eventuelt Neksussubjekt og *underordnede Bestemmelser*” (Diderichsen: 142; kursivering tilføjet) og dermed paralleliserer objektet med de attributive led.

Naturligvis kan man i en vis forstand sige at objektet specificerer verbalet (jf. *han mødte* ’indfandt sig, stillede op’) og *han mødte hende* ’traf på’, ’holdt møde med’, men det er så i betydningen ’ophæver verbets polysemi, helt eller delvis’. Der er ingen tvivl om at man må skelne mellem underled der

er styret af et kerneleds ordstamme, og underled der kan føjes frit til et kerneled. Direkte objekter forudsætter et verbum, og verbet styrer blandt andet i denne forstand det direkte objekt, men dettes identitet (syntaktiske udformning og semantiske rolletilskrivning) afgøres af verbalstammens semantik. Valensgrammatikkens begreb om udfyldende led (complements, ty. *Ergänzungen*) er klart, og den generative lingvistik skelner også her mellem complements på den ene side og specifiers og modifiers på den anden, se ovenfor.

3.3. Opsummering

Både den funktionelle semantik og den generative lingvistik regner med to basale semantiske organisationsprincipper, prædikationsstruktur og skopus (adjungering), men der er ikke enighed om hvor grænsen går mellem dem. Den generative lingvistik generaliserer prædikationens X-bar-struktur til at være fælles for prædikationer og for fleksiver og dermed bliver fleksiverne kerner; en funktionel semantik må – som vi kommer ind på nedenfor – regne i hvert fald verbale fleksiver med til skopus, og dansk tradition peger også på ligheden mellem operatører og fleksiver, specielt hvad angår tempus og modus.

4. Haspelmath om *functional heads*

Martin Haspelmath (2021) tager spørgsmålet om funktionelle kerner op, og artiklen har afstedkommet en længere diskussion på academia.edu, se link i referencelisten. Hans strategi er at spørge hvilke klassiske test på kernestatus de funktionelle kerner opfylder, med megen vægt på kategorien bestemmers (D's) status, men jeg vil her begrænse mig til de nævnte verbale fleksiver. Haspelmaths reference (8), i min reference eksempel (9), viser hans udgangspunkt.

(9) “I take uncontroversial contentive heads (noun, verb and adjective heads) to have the key properties in (8)

- (8) a. a head is a hyperonym of the larger expression
- b. a head has the same syntactic distribution as the larger expression
- c. a head is obligatory
- d. a head idiosyncratically selects some of its dependent types (i. e. imposes idiosyncratic, non-semantic selectional requirements)”.

Haspelmath afprøver så disse elementære test på de funktionelle kerner, og resultatet er at man i det store og hele ikke kan applicere testene. Jeg gennemgår dem herefter hvad angår tempus og modus.

a. *Hyperonymitest*. Denne test er bundet til leksikalske enheder, og applikationen til fleksiver virker søgt. Modellen er som følger:

(10)	hyperonym	hyponym
	<i>weather</i>	<i>hot weather</i>
	<i>hot</i>	<i>extremely hot</i>
	<i>play</i>	<i>play well</i>

Da hyperonymet jo er overbegrebet, er det efter testen kerneled. Adjektivet *hot* har substantivet *weather* som kerne, gradsadverbialet *extremely* har adjektivet *hot* som kerne, og mådesadverbialet *well* verbet *play* som kerne. En hyperonymitest for tempus har efter Haspelmath formen

(11)	hyperonym	hyponym
	<i>-ed</i>	<i>play-ed</i>

og jeg tilføjer for egen regning dansk modus imperativ på forstået som angiver af direktiv sproghandlingsramme:

(12)	hyperonym	hyponym
	endelsen <i>-0</i>	<i>spil-0</i>

Efter Haspelmath er det klart at testen ikke viser at I^o er kerne, for ”*played* is a kind of action, not a kind of temporality” (2021: 6), og tilsvarende måtte man sige at *spil-0* ikke er en form for direktiv, men en form for handling. Man kan tilføje at hyperonymirelationen her må ligge på en anden led: 1) mellem betydningsrammen ’direktiv’ og de mange forskellige direktive sproghandlingstyper imperativ i ytringens kontekst kan tolkes som, og 2) (om man vil) præteritums betydningsramme ’afstand fra talesituationen’ (Wivel 1901: 140-42; Hansen & Heltoft 2011: V, § 1) og de to former for afstand: ’afstand i tid’ og ’afstand i realitet’.

b. *Distribution*. Også distributionstesten er begrænset til forholdet mellem ordklasser, for ”functional heads are grammatical markers, and as such they usually do not occur on their own at all” (Haspelmath 2021: 7). Det gælder både tempusmarkører som i *play-ed*, og for min regning

modusformer som *-Ø* i imperativ. Man kan således ikke spørge til de funktionelle kerner selvstændige distribution.

c. *Obligatorisk-fakultativ som parameter*. “Are functional heads generally obligatory, while their dependents are optional? Again, in general this is not the case. (...) many “TPs” can occur without a tense marker (cf. *we play-ed*, *we play-Ø*),⁵ (...) and many languages lack markers of illocutionary force entirely.” (Haspelmath 2021: 7). Haspelmaths synspunkt er her at modsat hvad man skulle vente, er tempus af og til ikke til stede, og illokutionære markører kan også være optionelle.

Det kan ikke være udtrykket (‘tense marker’) der skal spørges efter, men kategorien, og her har nullet betydning som oppositionen til PRT, altså PRS. Man kan se en kendt tøven over for nul-morfemer hos Haspelmath her, jf. Haspelmath 2006, og selv om han tilsyneladende trækker lidt i land straks efter, fastholder han en distance:

“And it may be important that inflectional exponents are often thought to be obligatory by definition, so that, for example, the fact that a singular-plural contrast is an inflectional paradigm means that there must be a “singular exponent” (even if it is zero)” (Haspelmath 2021: 8)

Haspelmath kan kun fastholde at forestillingen om tempus ikke er obligatorisk (i det givne eksempel) ved at reducere formen *play-Ø* til tempusløs. Hvor Haspelmath hermed mener at have afvist obligatoriskhed som relevant testparameter, vil jeg her vende tilbage i afsnit 5 til det klassiske synspunkt at tempus er eller kan være obligatorisk, og at dette er et kriterium for kernestatus – dog ikke i betydningen ‘functional head’.

d. *Idioselektion* ‘idiosélection’. Haspelmath (2021: 8) forklarer dette lidt kringledede begreb som et generaliseret valensbegreb, ”intended to subsume Zwicky’s (1985) old terms subcategorization (the requirement of elements of a certain category) and government (the requirement that the subcategorized elements have a certain form, e.g. dative case).” Generalisationen består i at præpositioner og subjunktioner (complementizers) kommer med blandt elementer der kan styre deres omgivelser envejs, enten deres kategori og/eller deres bøjningsform. Resultatet er stadig at tempusformer ikke kan styre deres omgivelser i den

5 Haspelmaths *-Ø* for ‘nul’ gengives i citat, men ellers bruger jeg *-Ø* for endelsen ‘-nul’.

betydning at de har valens. Tilsvarende – kan jeg tilføje – vil gælde for moduskategorien.

Haspelmaths konklusion (2021: 11) bliver at ”there is very little evidence that functional elements [...] generally behave like contentive heads <N, V og A, LH> with respect to the four head criteria of (8a-d),” min nummering (9). Han slutter med en fanfare: ”This tentative finding is a strong reason to suspect that the functional-head theory is probably wrong.”

4.1. Kommentar

Haspelmaths argumentation forudsætter at ligheden mellem leksikalske kerner og funktionelle kerner skal kunne vises gennem empiriske test, og jeg ser bort fra fanfaren og fremhæver den del af hans konklusion som er at de klassiske test ikke kan generaliseres til det funktionelle niveau og dermed ikke kan vise at fleksiver er kerner.

Hvis vi forudsætter som traditionen at fleksivkategorier ikke har deskriptiv betydning, men angiver grammatiske tolkningsinstruktioner, er der ingen grund til at forsøge med en hyperonymitest; og hvis fleksiver er bøjningsendelser, kan de ikke forekomme solitært og dermed være enebestemmende for distributionen, og så er der ingen grund til at vente de har samme distribution som fx det verbum de bøjer. Verbalstammen *spill-* får som bekendt sin distribution (evne til syntagmatisk placering) ændret ved kommutation af finit tempusform *spill-er* med infinit supinumsform *spillet*, men bøjningens skopusfunktion ændres også fra forankring til perfektum (forenklet fremstilling, se nedenfor side 64). Og heller ikke punktlet om valens (idiosелеktion) kan ventes at føre nogen vegne, da også det drejer sig om stammernes selektionspotentiale. Flexiver har ikke valens. Kun komparation angiver en relation mellem aktanter, men hverken i ældre indoeuropæisk eller i nyere dansk er komparation en fleksivkategori. Det er ikke bøjning, men derivation (Hansen & Heltoft 2011: VII, § 8.1).

Af Haspelmaths fire kriterier typer forudsætter a ’hyperonymi’, b ’distribution’, og d ’idiosелеktion’ at det er leksikalske størrelses kernestatus vi definerer. Derimod forudsætter kriterium c ’dependens’ ikke dette leksikalske udgangspunkt, og dermed står dependens tilbage som et muligt basalt kriterium for kernestatus.

4.2. Behovet for et andet kernebegreb

Haspelmath leder altså efter empiriske test på funktionelle kerner, men henter dem fra semantiske ordklasser, og den generative lingvistik gene-

raliserer en formel struktur uden at stille spørgsmålet om kriterier for de funktionelle kerner status overhovedet.

I den generative lingvistik skelnedes der oprindeligt ikke eksplicit mellem kerner (*heads*) og adled (*modifiers* el. *specifiers*), et forhold som allerede Lyons (1968: 230-31, 234-35) har gjort opmærksom på. Den amerikanske tradition fra Bloomfield (1933) har ellers en klar nok distinktion mellem endocentriske konstruktioner (*poor John ~ John*) og exocentriske konstruktioner (*in Vancouver ~ there*), svarende i det store og hele til Hjelmlevs distinktion mellem hypotagmer og katatagmer, og man kan spørge om det ikke netop er denne distinktion der skal formaliseres. På dagsordenen ville vi så få et tydeligt skel mellem den indsigt om sprog der skal formaliseres, og det formelle system der udgør formaliseringen.

Lyons pointerer at den generative lingvistik genskrivningsregler som $S \rightarrow NP + VP$ ikke i sig selv indeholder nogen strukturel karakteristisk svarende til endocentriske og exocentriske konstruktioner. Man kan aflede endocentrisme af regler som $N \rightarrow Adj + N$, men kun indirekte, og strengt taget kan $S \rightarrow NP + VP$ læses exocentrisk: Både subjekt og verbal er nødvendige for at danne noget tredje, en sætning. Først et tiår senere inddrager man endocentrismen i form af 'X-bar'-teorien (Jackendoff 1977, Chomsky 1981), men da på den måde at man definitivt, men implicit ser bort fra exocentrismen og tolker fx *in Vancouver* som PP, altså med præpositionen som kerne. Endvidere forsvinder de sidste mulige rester af exocentrismen ved at S' tolkes som CP, og S som IP.

Akornai & Pullum (1990) leverer en detaljeret formel analyse af de mange fortolkningsmuligheder og dermed (ifølge dem) uklarheder som X-bar-teorien rummer. Deres eksplicite udgangspunkt er at begrebet 'head' er leksikalsk funderet: "The primary defining property of X-bar systems is what we shall call Lexicality, which requires all phrasal categories to be projections of lexical categories" (1990: 25). I denne sammenhæng hverken kan eller skal jeg komme ind på deres minutuøse formelle analyse, men de har i deres konklusion en pointe jeg er enig i.

"Whether a category is labeled C or S' or S[comp that] is entirely unimportant; what is important is whether the category in question must have as its head the complementizer node (as in current transformational work) or the clausal node (as in Gazdar et al. 1985)." (Akornai & Pullum 1990: 47)

Pointen er her at dette må kunne afgøres på grundlag af empiriske kriterier, men ikke gennem stipulerede ændringer af det formelle system.

Vi har brug for en mere eksplicit bestemmelse af begrebet kerne, og hvis kriterierne skal være sammenlignelige, givetvis også for mere abstrakte kriterier. Og sådanne findes jo i traditionen og i dansk strukturalisme i form af dependens. Hos Hjelmslev findes dependens både som envejsdependens og som interdependens. Jeg vil minde om nedenfor at disse relationer kan fortolkes som test af syntagmers opbygning, og at de åbner op for at både stammer og bøjningsendelser kan have status som kerner (se videre Heltoft 2013).

5. Et strukturalistisk kernebegreb

Da fx tempus er en obligatorisk bøjningskategori og samtidig har skopus, må et kernebegreb der dækker tempus, være defineret på en måde så det ikke udelukker skopus. Der er grund til at præcisere hvorledes valens og fri adjungering er basalt forskellige konstruktionsprincipper: Prædikater har ikke skopus, men angiver en relation til et eller flere argumenter. Leksikalsk set er de kerner fordi de styrer deres argumenttype. Frit adjungerede elementer styrer ikke identiteten af deres virkefelt, men de forudsætter prædikationer eller propositioner, kan føjes frit hertil og dermed gøre dem til deres virkefelt. Adjunkter eller frie led er altså ikke kerner, da de forudsætter en struktur som på sin side ikke forudsætter dem. Det er propositionen der styrer sætningsadverbialet, herunder nægtelsen, og prædikationen der styrer fx et frit tidsadverbial, ikke omvendt.

Det er altså prædikationen eller propositionen der er kernen for et frit led. Skopus er et vigtigt semantisk opbygningsprincip der kan benytte sig af både syntaktisk adjungering og af affiksstruktur. Både ligheder og forskelle skal frem, mellem sætningsadverbialer og dialogiske partikler på den ene side og tempus og modus på den anden. De er alle sammen subjektive, dvs. at de udtrykker et valg med afsenderperspektiv og i denne forstand er 1.personale kategorier. De har alle skopus, men fleksivkategorierne morfologiseres og realiseres naturligvis gennem en syntaks der er meget forskellig fra den simple adjungering af partikler og adverbialer.

Et hovedproblem er den måde endocentrisk (hypotaktisk) konstruktion har bredt sig til at være den eneste model for kerne-tænkning. Exocentrisk (katataktisk) konstruktion er kommet helt i skyggen,⁶ hvor det var en

6 Begrebsparret anvendes så lidt i international syntaks at den romansk-orienterede leksikalske typologi på CBS har ment at kunne overtage begreberne til et helt andet formål.

selvfølge både for Bloomfield og Hjeltslev og Diderichsen at der måtte skelnes. Forskningens landskaber ændrer sig ofte hurtigt.

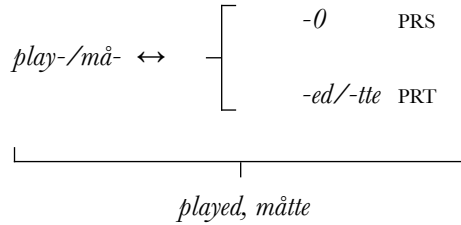
Pointen i exocentrismen er at den exocentriske helhed ikke er ækvivalent med nogen af de to dele der indgår i den exocentriske (katataktiske) relation. Nielsen (2010, 2016) har gjort rede for hvorledes der fremkommer en kvalitativt anderledes kategori gennem katataksen, fx ved perfektumsperifrase og passivperifrase. Et forenklet eksempel: Supinumsformen *spillet* har ingen diatese og ved ikke selv om den er aktiv eller passiv. Den exocentriske forbindelse af hjælpeverbum *have* + supinum er derimod aktiv og perfektum; den ligeledes exocentriske forbindelse af *blive* + supinum kommer ud som passiv, men ikke som perfektum. Hjælpeverbet forudsætter supinumsformen, og supinumsformen forudsætter hjælpeverbet, men alt efter valg af hjælpeverbum bliver resultatet noget tredje. På samme måde med tempusformerne. Verbalstammen indgår exocentrisme med tempuskategorien, og resultatet bliver noget tredje, et finit verbal.

(14)	a.	<i>(we) play-0</i>	<i>play-</i> ↔	[	<i>-0</i>	PRS
		<i>(we) play-ed</i>		-	<i>-ed</i>	PRT
				]		
	b.	<i>(vi) må-0</i>	<i>må-</i> ↔	[	<i>-0</i>	PRS
		<i>(vi) må-tte</i>		-	<i>-tte</i>	PRT
				]		

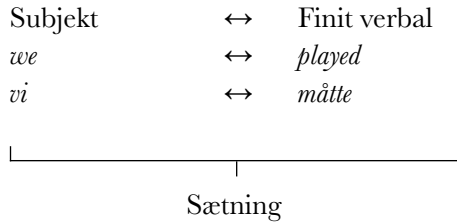
Både stamme og fleksiv skal til for at danne kategorien finit verbal, og de er begge to kerner i det finitte verbum. Sådan fungerer dependenskriteriet som test på at tempus får kernestatus når den morfologiseres. Dette argument forudsætter interdependens som en del af det metodologiske og teoretiske arsenal, og her mener jeg både Haspelmath og den generative lingvistik mangler noget vigtigt. Tempus har som nævnt skopus, men realiseres ikke som et adverbial i dansk. Kategorien bliver sendt gennem konstruktionssyntaksen, som stiller et sæt ekstra betingelser for at tempus kan angive forankringens retning, nemlig

1. Tempus kodes som en del af finittet, og
2. Finittet danner sætning gennem katataktisk forbindelse med subjektet

(15) 1. Finit verbal

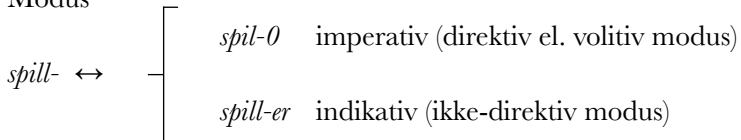

2. Sætning

På tilsvarende måde konstrueres modus i dansk, under forudsætning af at begrebszonen er deiktisk 1. personal nutid, talehandlingens tid.⁷

(16) Modus

Modus er ikke en finit kategori, og det modusbøjede verbum er således den eneste kerne i imperativsætninger, der jo ikke har obligatorisk subjekt. Når *spiller* kræver subjekt, er det fordi det også er tempusbøjet, nemlig med endelsen *-0*.

6. Konklusion

Fleksiverne og de leksikalske operatører ligner hinanden semantisk ved at have skopus. I den generative lingvistik er der ingen ligheder, hverken syntaktisk eller semantisk, mellem modus- og tempusfleksiver på den ene

⁷ Endelsen *-(e)r* må i nyere tid være omtolket til indikativmarkør i betydningen ikke-imperativ. Det er ikke en hoveddiskussion her, men nutidsbetydningen er forudsat, ikke det morfemte markerer (Hansen & Heltoft 2011: II, § 26.2).

side og 1.personale operatorer som dialogiske partikler og sætningsadverbialer på den anden.

Flexiver kan ikke forstås som kerner i hypotagmer, og den strukturalistiske tradition tilbyder fortsat et kernebegreb på dependensgrundlag der tillader mere end 1 kerne per enhed. Dermed kan man indfange affiksernes dobbelte status dels som operatorer med skopus, dels som bastet og bundet til prædikationssyntaksen gennem regler for dependens og interdependens.

7. Tillæg: Nutidsdansk indholdssyntaks og udtrykssyntaks i en funktionel og strukturel analyse.

Syntaktisk artikulation finder sted på to niveauer, udtrykssyntaks og indholdssyntaks. Her skitseres et eksempel på analyse af nutidsdansk.⁸ Analysen er stort set forenelig med fremstillingerne i Engberg-Pedersen mfl. (2005).

1. Et udtrykssyntaktisk niveau hvor rækkefølge er et basalt princip, og hvor de relevante enheder er sætningens led som de kan findes gennem traditionens substitutions- og permutationsprøver. I analysen af dansk er permutationsprøver en vigtig test til fastlæggelse af hvad der er topologisk relevant og med hvilken funktion. Udtrykssyntaksen vises her med et sætningsskema af nyere dato, omtrent som i Hansen & Heltoft (2011), men i forenklet form.

X	V	S	DP	SA	V	MA	P	MV
Han	er		jo	faktisk	blevet	uventet	syg	af østers
	Er	hun	så	faktisk	blevet	uventet	glad	for østers

Figur 1. Udtrykssyntaksen. (X = førstepladsen 'fundamentfeltet'; S = subjektets position; DP = dialogiske partiklers positioner; SA = sætningsadverbialernes positioner; MA = mådesadverbialers særposition; P = prædikativposition; MV = middelbare valensleds position

Skemaet tilordnes sine egne betydningsdistinktioner, se fx Hansen & Heltoft 2011: XVIII om ledstilling som modus, XVI om indholdsfeltet som ikonisk udtryk for ledtyperne; XIX om indholdsfeltet som ramme for umarkeret fokusplacering.

8 Alle sprog har en sådan distinktion, men den udformes sprogspecifikt. Nutidsdansk har fx en mere kompliceret skopussyntaks end ældre middeldansk, og ældre middeldansk har en prædikationssyntaks der mere direkte afspejler relationerne mellem valensbærer og aktanter.

2. Et komplekst indholdssyntaktisk system med to basale konstruktionsprincipper, skopus og prædikation.

2.1. Skopus. Skopusopbygningen ligger bag sætningens lagdeling, se figur 2, hvor figur 1's eksempler analyseres.

INDHOLDSSYNTAKS: SKOPUS OG SÆTNINGENS LAGDELING

= POLYFON RAMME	<i>han er jo faktisk blevet uventet syg af østers</i>		
+ Dialogisk partikel <i>jo</i>			
= ILLOKUTIONER RAMME	<i>han er faktisk blevet uventet syg af østers</i>		
+ Deklarativ ledstilling			
= MODAL PROPOSITION	<i>han er faktisk blevet uventet syg af østers</i>		
+ Modus indikativ: <i>er</i>			
= SUBJEKTIVT KVALIFICERET PROPOSITION	<i>han er faktisk blevet uventet syg af østers</i>		
+ Sætningsadverbial: <i>faktisk</i>			
= PROPOSITION	<i>han er blevet uventet syg af østers</i>		
+ Tempus (præs): <i>er</i>			
= UDVIDET PRÆDIKATION	<i>han</i>	<i>var- blevet uventet syg</i>	<i>af østers</i>
+ Perfektum: <i>var-</i> + (- <i>et</i> + vokalskifte)			
= PRÆDIKATION	<i>han</i>	<i>bliv- uventet syg</i>	<i>af østers</i>
+ Mådesadverbial: <i>uventet</i>			
PRÆDIKATION	<i>han</i>	<i>bliv- syg</i>	<i>af østers</i>

Figur 2. Analyse af eksempel fra figur 1. Indholdsstørrelserne er sat med SMA KAPITÆLER

2.2. Prædikationssyntaks. Prædikationssyntaksen vises med analysen af figur 1's eksempel i figur 3. Dobbeltrettede pile $\longleftrightarrow$ angiver interdependens, dvs. exocentriske konstruktion (katatakse); enkeltrettet pil, fx $\longrightarrow$, angiver endocentriske (hypotakse).

INDHOLDSSYNTAKS: PRÆDIKATIONERS OPBYGNING

[S $\longleftrightarrow$ [V $\longleftrightarrow$ [V $\longleftrightarrow$ P]]] $\longrightarrow$ MV Konstruktion (linje 1)

han var blevet syg af østers

S $\longleftarrow$ $\longrightarrow$ *syg-* $\longrightarrow$ *af* + nominalhed Valens (linje 2)

[+ANIM] [ÅRSAG]

Figur 3. Eksempel på prædikationssyntaksen: hun var blevet syg af østers

Linje 1 viser konstruktionssyntaksen, **kategoriernes** kombinatorik. Der er exocentrisme (katatakse) mellem subjektet og det samlede, komplekse prædikat. Prædikatet består igen af finit hjælpeverbum *var*, der er endocentrisk (katataktisk) forbundet med enheden kopula – prædikativ. Enheden kopula – prædikativ er indadtil også exocentrisk opbygget med katatakse mellem infinit kopula og prædikativt adjektiv. Prædikatet er altså komplekst opbygget med tredobbelt exocentrisk relation. Prædikativanalysen er i øvrigt diskuteret i Heltoft (2013).

Vandret linje med en retning ('spids, pileod') angiver endocentrisme: det komplekse prædikat er kernen, MV komplementet.

Linje 2 viser valens. Det prædikative adjektiv *syg-* er valensbæreren, hvis **stamme** styrer dels subjektsargumentet, dels det middelbare valensled, jf. forskellen i figur 1 mellem *syg af* og *glad for*. Valens er endocentrisk opbygget.

Om forfatteren

Lars Heltoft, professor i dansk sprog, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Litteratur

- Bloomfield, L. (1933): *Language*. London: Allen & Unwin.
- Chomsky, N. (1981): *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, N. (1986): *Barriers*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Engberg-Pedersen, E., M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft, M. Herslund og L. Falster Jakobsen (2005): *Dansk Funktionel Lingvistik*. Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København og Roskilde Universitetscenter. <https://lingvistikredsen.ku.dk/pdf/df/DFL-bog.pdf>.
- Diderichsen, P. (1946): *Elementer dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Gazdar, G., E. Klein, G. Pullum & I. Sag (1985): *Generalized Phrase Structure Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Haegeman, L. (2006): *Thinking Syntactically. A Guide to Argumentation and Analysis*. Oxford: Blackwell.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

- Haspelmath, M. (2006): Against Markedness (And What to Replace It With). *Journal of Linguistics*, Vol. 42 (1), 25-70.
- Haspelmath, M. (2021): *Why the functional-head theory in syntax is probably wrong*. Link: https://www.academia.edu/51098638/Why_the_functional_head_theory_is_probably_wrong
- Heltoft, L. (2013): Om neksusbegrebets nødvendighed. I: *Ny forskning i grammatik* 20. L. F. Jakobsen, E. S. Jensen, K. J. Kragh & E. Strudsholm (red.). Institut for Sprog- og Kommunikation, Syddansk Universitet, 108-126.
- Herslund, M., H. Korzen, H. Nølle & F. Sørensen (2016): *Det Franske Sprog Et grammatisk referenceværk*. Link: Det Franske Sprog.
- Høysgaard, J. P. (1752): *Methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax*. København.
- Jackendoff, R. (1977): *X-bar syntax: A study of phrase structure*. Cambridge (MA): MIT Press.
- Kornai, A. & G. Pullum (1990): The X-bar theory of phrase structure. *Language* 66(1), 24-50.
- Lyons, J. (1968): *Introduction to Theoretical Linguistics*. London: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, K. (1911): *Dansk ordføjningslære*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Nielsen, P. Juul (2011): *Kongruenskonstruktion i dansk. En syntaktisk analyse af indhold og udtryk*. Oslo: Novus forlag.
- Nielsen, P. Juul (2016): *Functional Structure in Morphology and the Case of Nonfinite Verbs. Theoretical Issues and the Description of the Danish Verb System*. Leiden: Brill.
- Nikula, H. (1986): *Dependensgrammatik*. Språkvårdssamfundets skrifter 16. Lund: Liber.
- Platzack, C. (1988): Valency and GB-grammar. I: F. Sørensen (red.), 57-71.
- Sørensen, F. (red.) (1988): *Valency. Three Studies on the Linking Power of Verbs*. Copenhagen Studies in Language 11. København: Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck.
- Tesnière, L. (1966): *Éléments du syntaxe structurale*. Deuxième édition revue et corrigée. Paris: Klincksieck.
- Vater, H. (1978): On the possibility of distinguishing between complements and adjuncts. I: *Valence, Semantic Case and Grammatical Relations*. W. Abraham (red.). Amsterdam: John Benjamins, 21-45.

- Vikner, S. (2019). Sætningsstruktur og strukturelle flertydigheder. *Ny Forskning i Grammatik* 26: 176-90. <https://doi.org/10.7146/nfg.v0i26.116001>.
- Vikner, S. & H. Jørgensen (2017): En formel vs. En funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur. *NyS* 52-53, 135-68. <https://doi.org/10.7146/nys.v1i52-53.24954>.
- Wivel, H. G. (1901): *Synspunkter for dansk Sproglære*. København: Det nordiske Forlag.

Occams ragekniv eller Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem¹

Lisbeth Falster Jakobsen

Abstract

On the basis of existing formal differences in a language, the problem of parts of speech as a grammatical category in the description of the language is discussed. The category in question is the so-called measure words or classifiers in Mandarin Chinese and Danish. The general theoretical frame is parsimony in the structural description of a language (Occam's razor) as opposed to a pedagogical approach.

Nøgleord

Occam, classifier, måleord, ordklasser, syntaktiske konstruktioner, kinesisk, dansk, kiasu

1. Indledning

Et tilbagevendende spørgsmål i beskrivelsen af et sprog er, hvor mange ordklasser man skal ansætte i sproget. Skal man respektere det antal formklasser, som sproget har, eller skal man mere bygge på funktioner i syntagmer som grundlag ansættelsen af ordklassen?

2. Syntaktiske funktioner og ordklasser

Men først er der spørgsmålet, hvad man skal forstå ved syntaktisk funktion. Funktion er et meget divergerende begreb, men her forstås syntaktisk funktion som udgående fra relationen mellem to eller flere konstituentter, her tegnkonstituentter, i et syntagma, således at syntagmet får tilført et fast tilbagevendende indhold, som ikke ligger i konstituentterne selv, men i selve konstruktionsmåden. At selve konstruktionsmåden kan tilføre et

---

1 Entiteter bør ikke forøges ud over det nødvendige.

yderligere indhold, ses her på et tysk fjernsynseksempel fra ZDF (Zweites Deutsches Fernsehen), hvor der tales om den daværende østrigske kansler, Sebastian Kurz, som var oppe imod en del beskyldninger:

- (1) Wenn er nicht selbst abtritt, *wird* er wahrscheinlich am Dienstag *abgetreten werden* (ZDF 9.10.2021 kl. ca. 19.07)
 Hvis han ikke selv træder tilbage, *vil* han sandsynligvis *blive trådt tilbage* på tirsdag.

Abtreten og *træde tilbage* er intransitiver, men passivindholdet bliver her tvunget frem af konstruktionen perfektum participium + *werden/blive*.

Ordklasseinddeling sker sædvanligt på basis af dels form og dels syntaktisk funktion. Formkriteriet anvendes over for de store prangende, flekterende ordklasser som substantiver, adjektiver, verber og nogle pronominer (i de europæiske sprog, vi normalt kender). Disse ordklasser er karakteriseret ved diverse forskellige bøjninger, som så benyttes som ansættelse af en række forskellige ordklasser og bruges dernæst som kriterium for en henregning af enkelte ord til den givne ordklasse.

Efter disse store ordklasser går så ordklasseinddelingen i vores klassiske skolegrammatikopbygning videre med adverbierne. Og her begynder vanskelighederne ved at have bøjninger som klassifikationsgrundlag; klassen indeholder normalt en broget skare af bøjelige, afledte og ubøjelige ord. Til sidst i grammatikken følger der nogle klasser af ord, som alle er ubøjelige, somme tider – ondskabsfuldt – kaldet *das Kleinvieh der Grammatik*, grammatikkens småkvæg. Inddelingen af disse foregår stort set over syntaktiske funktioner, altså som konstituenten i syntagmer. På den måde kan man fx. se det samme ord/tegn på basis af funktion optræde i flere ordklasser, som *på* i *låget sidder på dåsen* og *låget er på*. Henholdsvis præposition og adverbium, eller:

- (2) Det er vel lidt det samme, man lærer i en flyvemaskine: Iltmasken *på*, før du hjælper andre (Weekendavisen 15.10.2021:2)

Her må man så formode, at *på* er et verbum, eftersom det fungerer som prædikatet i sætningen.

Man kan spørge sig selv, om det egentlig er rimeligt at lade ordklasser være en dispositions-mæssig hovedinddeling i en grammatik. Det kan det måske nok, så længe man har nogle store formelt letgenkendelige klasser

af ord, men hvad så med sprog, hvor ordene i sig selv er totalt uforanderlige, og altså ikke kan være genstand for bøjning eller afledning? Hvor alt er *Kleinwieh*. Et eksempel er måleordene på mandarin kinesisk.

3. Måleordene på kinesisk

Kinesisk er karakteriseret ved, at alle tegn, rødder, er uforanderlige; altså kan der ikke ske nogen forandring af et tegn, en rod, inden for en grammatisk kategori, som man fx. kan på dansk for substantiver inden for numeruskategorien: *en ko, to køer, en cigaret, to cigaretter*. Det eneste, man kan, er at sætte to eller flere tegn sammen til et kompleks tegn, 'komplekst' her forstået på den måde, at indholdet af det komplekse tegn som oftest refererer til noget tredje end de to tegn hver for sig:

- (3) *zhǐ* = papir; *yān* = tobak; *zhǐyān* = cigaret.

For at kunne realiseres i en sætning som refererende til en individuel størrelse i tekstverdenen, skal tegnet indgå i et syntagma med dels et talord eller et demonstrativt pronomen og dels et såkaldt måleord eller *classifier*; den sidste term, *classifier*, er den mest oplysende. Disse måleord er der mange af. Bortset fra et enkelt meget brugt og derfor måske lidt uopfindsomt måleord *gè*, har hvert tegn normalt ét måleord, et andet tegn, som karakteriserer det, som skal "måles" eller karakteriseres på en eller anden måde. Således er det et karakteristikum ved kameler i (4), at de har pukler. Og døre kan karakteriseres ved deres udseende, en dobbeltdør kan minde om en vifte og slås op og i, eller ved deres funktion som noget, man går igennem.

- (4) *yī zhǐ zhǐyān* = en pind papirtobak = en cigaret; *sān tóu niú* = tre hoved okse = tre hoveder; *wǔ fēng liútuó* = fem pukkel kamel; *yì shàn mén* = en vifte dør (om konstruktionen), *yì dào mén* = en vej dør (om funktionen)

Disse måleangivelser er tegn, som også bruges ganske almindeligt substantivisk som kerner i diverse syntagmer. Så hvordan forstår man dem så her som måleord? Det gør man via deres plads i syntagmet, som attribut stående mellem et taltegn eller pronomen og et andet tegn; deraf fremgår først den endelige funktionssværdi. Ordet 'substantiv' om *zhǐ*, en pind og *tóu* et hoved har jeg her omhyggeligt undgået; det sker, fordi særdeles

mange tegn generelt kan indgå i diverse forskellige syntagmetyper og først heraf få den endelige værdi som substantivisk, adjektivisk, verbal, måleord eller andet. Valget af måleord ligger relativt fast i det enkelte tilfælde ud fra tegnet til højre for måleordet, det der bliver ”målt”, altså karakteriseret, men kan dog varieres, hvis man vil: jf. *mén* i ex. (4) og

- (5) *tiáo* bruges om lange bøjelige entiteter: *yì tiáo lóng*: en drage; *yì tóu lóng* er en domesticeret drage, et hoved drage (Wiedenhof 2004: 235)

Når nu alle tegn er uforanderlige, hvordan kan man så se på det enkelte, løsrevne tegn, om det er et substantiv eller et måleord? Er *tóu*, hoved, et substantiv eller et måleord? Det kan man ikke se på det løsrevne *tóu*, men først, når man ser det i et syntagma, kan man tillægge det et funktionsindhold, som så normalt om måleord er et noget reduceret indhold i forhold til den substantiviske brug af ordet. Grammatikkerne har under ordklassen måleord lange lister over tegn, men listerne er som regel noget forskellige i antal tegn i de forskellige beskrivelser. Men i hvert fald er der nok i grammatikkerne en forestilling om, at det er en lukket liste. Den er i hvert fald på anden måde at anse som grammatisk på grund af en slags styret sædvanevalg af måleord ud fra valget af kernen i syntagmet, tegnet til højre.

3.1. Måleordsfunktionen på dansk

Den samme måleordskonstruktion med et talord + en måleangivelse + et substantiv har vi faktisk også på dansk:

- (6) a. en *pakke* cigaretter; en *stang* cigaretter
b. et *kor* munke (Kirchmeier-Andersen)

Pakke er jo i sig selv ikke et mål, men mere et format, og *stang* og *kor* kommer slet ikke i nærheden af et mål. Og jeg kan selv lave nogle vildere nogen:

- (7) a. Jeg har inviteret et *bord* gæster
b. Jeg gik en tur langs stien og kom hjem med en *lomme* kastanjer

Man kunne måske her forvente indvendinger i retning af ”sådan kan man

ikke sige”, men pointen er, at konstruktionen opfordrer en til at forstå *bord* og *lomme* som måleangivelser, selvom man ikke har oplevet en sådan brug før. Det er først selve konstruktionen, der tillægger det midterste ord et indhold af måling.

4. Ordklasser i kinesisk

Hvis man nu går de velrenommerede større kinesiske grammatikker igennem med henblik på deres opbygning, vil man se, at der opereres med ordklasser som en hovedinddeling; noget overraskende i lyset af de kinesiske rødders absolutte uforanderlighed. Årsagen er nok, at det oprindeligt var europæere, der beskrev kinesisk, og de benyttede traditionelt den latinske grammatik som beskrivelsesmodel. Den er så fastholdt.

Grammatikforfatterne taler selv om røddernes uforanderlighed, men forsøger så at hjælpe sig på anden vis i spørgsmålet om differentiering i ordklasser med nogle karakteristika, der skal definere, eller i det mindste beskrive ordklassen. Fx. ved en overordnet semantisk definition af klassen. Det kan jo gøres nogenlunde, men problemet ved det er, at mange rødder har flere ret forskellige grammatiske funktioner med undertiden ret forskelligt indhold alt efter konstruktionen, det indgår i; fx. kan roden *shēng* fungere verbalt med et indhold som 'at føde/generere; at fødes; at dyrke; liv' o.a. Adjektivisk er indholdet 'umoden; uprocesseret; ukendt' o.a.; og substantivisk har det indholdet 'elev; intellektuel; en bestemt mandlig rolle i traditionelt teater' o.a.

Andre grammatikker går efter erkendelsen af rødderne uforanderlighed som problem hurtigt over til at vise forskellige typer konstruktioner, som roden indgår i, hvoraf et ordklassetilhørsforhold så udledes. Men som Chao citerer i sin klassiker af en grammatik under behandlingen af ordklasser:

- (8) The leading Chinese grammarian Li Jīnshī said (1924) ... 'In general, the class of a word depends upon the sentence it occurs in; separated from its sentence, it has no class', but modified his view later in ... (1953) ... 'While a word already belongs to a definite class, it is through its function that its class becomes manifest'. (Chao 1968: 498, note 3).

Som det ses, kan synspunktet på ordklasserne og tilhørsforholdet for det enkelte tegn/rod vakle noget.

5. Occams ragekniv

I spørgsmålet om de uforanderlige tegn og om inddelingen i ordklasser på kinesisk, vil jeg i første omgang henholde mig til William Occam og hans ragekniv. For hvem der ikke kender ham, kan jeg oplyse, at han var en engelsk franciskanermunk (ca. 1285-1347), en dengang berømt skolelærer, en logiker, i den sidste del af middelalderen. Man brugte logik i middelalderen, i form af sentenser, logiske læresætninger, som et erkendelsesteoretisk middel til at udforske ideerne, kategorierne, almenhederne bag det foreliggende, vores virkelighed, altså data så at sige; ideerne, kategorierne, systematiserer guddommens skaberværk, vores verden. Ideerne er altså først, qua skaberværket, som så det foreliggende, virkeligheden, kategoriseres efter. Det er nyplatonisme, meget kort fortalt, en videreudvikling i højmiddelalderen af Platon. På Occams tid havde man så fået vendt denne tankegang om i efterfølgelse af Aristoteles. Nu beskæftigede man sig med erkendelse af virkeligheden selv, det foreliggende, som udgangspunkt for kategoriseringen: hele virkeligheden består af individuelle entiteter; mens almenhederne, altså kategorierne, nu er ”fingerede”, noget, vi mennesker laver på basis af ligheder ved entiteterne og altså ud fra den menneskelige intuition. Det i virkeligheden foreliggende er altså nu objektet for erkendelsen på basis af den menneskelige psykologi.

Denne tankegang står i modsætning til platonismen, hvor ideerne og altså kategorierne er før virkeligheden, de individuelle entiteter, der skal kategoriseres. Det er let at se, at det er platonisme umiddelbart at ville udgå fra ordklasser på kinesisk som kategoriseringsgrundlag for de enkelte tegn.

I denne erkendelsesproces af det virkelige byggede man på et stort system af logiske sætninger i efterfølgelse af Aristoteles. Occams ragekniv er en læresætning, en sentens, som tilskrives ham, men måske ikke stammer fra ham: ”entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem”, ”entiteter bør ikke forøges ud over det nødvendige”. Appliceret på inddeling i ordklasser er der ingen nødvendighed i entiteterne ordklasser på kinesisk, hvis man vil kategorisere ud fra enkeltrødders karakteristika. Man skal til entiteter på et højere niveau, nemlig rodgrupper, syntagmer, der tildeler enkeltrødderne funktioner, som så bliver nogle yderligere indholdsspecifikationer for rødderne.

Occams ragekniv, som altså først eftertiden, bl.a. Leibniz kaldte denne sentens, sigter til videnskabelig sparsommelighed i beskrivelsen af det erkendte. Sentensen henhører under spørgsmålet teorikonstruktion i erken-

delsesteori. At regne med ordklasser på kinesisk er ud fra det at miskende, hvordan kinesisk egentlig fungerer, nemlig via ordgrupper som klasser af syntaktiske funktioner med givne indhold. Så ud fra det synspunkt ville Occams ragekniv gøre godt her.

6. Ordet *kiasu* i singaporeengelsk

Et andet eksempel er ordet *kiasu*, et ord, der er indlånt til singaporeengelsk fra Min, et kinesisk sprog eller dialekt talt på kysten i det sydøstlige Kina og derfor talt af søfarende handelskinesere. Dette ord *kiasu* indgår i singaporeengelsk og betyder noget i retning af 'frygt for at gå glip af noget'. Det er en egenskab, som betragtes som ret fremherskende hos indbyggerne i Singapore, og som kan give sig udslag i f. eks i overdreven konkurrencementalitet eller i bjergsomhed. Kim Ebensgaard Jensen har behandlet det i Ny forskning i grammatik bd. 27. Ordet *kiasu* er i sig selv egentlig uforanderligt, men kan, men slet ikke skal, dog underlægges diverse grammatiske morfemer på singaporeengelsk. Hans hensigt er, at

- (9) at kortlægge ordets grammatiske profil i forbindelse med ordklasse-tilhør og interaktion med grammatiske størrelser i den middelbare tekstuelle kontekst (K.E. Jensen 2020: 23).

Profilering skal forstås ud fra "en kognitiv-lingvistisk metodologisk tilgang kaldet 'linguistic profiling' [...], hvis overordnede formål er at undersøge samspillet mellem grammatik og leksikon og samspillet mellem form og betydning" (2020: 26), og Ebensgaard når i en omtale af det i sig selv uforanderlige ord *kiasu* i forbindelse med en omtale af adjektivisk og substantivisk brug frem til en beskrivelseskategori, kaldet 'ordklassepotentiale':

- (10) Dette betyder, at *kiasu* ikke skal ses som et medlem af ordklasse X, der også kan bruges som Y eller Z. Det var den gamle måde at kategorisere ubøjelige ord. Det er snarere en sproglig form, der har potentiale til at blive brugt som X, Y eller Z, fordi talerne bruger det i situationer, hvor X, Y og Z bliver brugt (K.E. Jensen 2020: 28).

Det vil sige, at Ebensgaard baserer sin beskrivelse af *kiasus* grammatik på sprogbrugsmønstre (2020:33), som han kalder det. Ganske vist benytter han i terminologien ordklasserne, men det er nok praktisk, idet *kiasu* jo

indgår som konstituent i mønstre i den ellers mere eller mindre engelske grammatiske kontekst, i positioner, hvor der ellers ville have stået et engelsk adjektiv eller substantiv. Også, fordi *kiasu* får det tillægsindhold, som mønstret tillægger det:

- (11) Da både substantiver og adjektiver i engelsk kan bruges i klassificerende foranstilling, og der ikke er formelle ordklassemarkører her [...], som kan placere *kiasu* i den ene eller den anden ordklasse, er der i en ususbaseret fremstilling ikke belæg for at placere forekomsterne i den ene eller den anden ordklasse, hvorfor en hybrid kategori her foreslås på grundlag af de observerede sprogbrugsmønstre (K.E. Jensen 2020: 33).

7. Mere om ordklasser

I forestillingen om ordklassепotentiale har Ebensgaard været inspireret af en artikel i Ny forskning 23, 2016 af Eva Skafte Jensen. Hun siger, at man i enhver ordentlig ordbog finder oplysning om ordklasse og evt. bøjning, og det er nyttigt, blandt andet når man har med homonymer at gøre, som fx. *fare*, der så kan figurere sammen forkortelserne sb. og vb. Så siger hun:

- (12) De praktiske hensyn afspejler dog samtidig en forestilling om at ord tilhører ordklasser – at de er ’født’ som hhv. adjektiver, præpositioner osv. I denne artikel argumenteres der for at ord ikke tilhører en ordklasse a priori, men at der i stedet er tale om noget mere amorft, og at det først viser sig i konkrete morfosyntaktiske sammenhænge hvad et ord er. (E.S. Jensen 2016: 92).

Efter en gennemgang af de danske ordklassekriterier og, hvad forskellige grammatikere gør for at placere diverse ord i klasserne, plæderer Eva Skafte for, at den sædvanlige løsning ved faktisk flerklassetilørsforhold ikke skal være at sige, at dette ord tilhører ordklasse x, men kan også bruges i ordklasse y og z. Denne traditionelle måde er for mig at se egentlig det samme som at anlægge en slags dobbeltsyn, nemlig på den ene side det løsevne ord, der ikke indgår i noget syntagma, og som kun har ét klassetilørsforhold, og på den anden side det realiserede ord i syntagmaer, som der så kan komme til at være forskellige tilørsforhold af. Her kommer så forestillingen om potentialer ind:

- (13) I stedet for at overveje om *inden* er et adverbium der bruges som præposition eller som konjunktion, eller en præposition der bruges som adverbium eller som konjunktion, eller en konjunktion der bruges som adverbium eller præposition, kan man simpelthen sige at *inden* [...] afspejler den manglende forrang sandsynligvis den oplevelse de fleste sprogbrugere har af disse ord – ord tilhører ikke primært denne eller hin ordklasse, men har lige god tilknytning til alle tre. (E.S. Jensen 2016: 100)

Men Eva Skafte forsvarer alligevel ordklasserne, fordi det er praktisk at have et ordforråd til at tale om sprog med, siger hun og fortsætter:

- (14) I dansk (og andre indoeuropæiske sprog) er der en lang tradition for at inddele ordforrådet i grupper og klynger med fælles træk og egenskaber, altså ordklasser, og derfor har folk der taler om ord, et fælles ordforråd. Det er vældigt nyttigt. Traditionen alene er dog selvfølgelig ikke grund nok til at holde fast i noget hvis det er forkert, men i sig selv er forestillingen om ordklasser jo egentlig god nok. (E.S. Jensen 2016: 103).

8. Tryghedsskabende inddelinger i grammatikken? Konklusion

En påstand, jeg har hørt, er at ordklasser gør en tryk som grammatiker, og det synes jeg også. Men hvad er det, der gør en tryk? Det er vel etiketterne: substantiv, verbum etc., der fremkalder læserens opfattelse af de typer konstruktion, som medlemmerne af den pågældende ordklasse fungerer i. Den enkelte ordklasse som term bliver en kapiteloverskrift til samlingen af syntaktiske konstruktioner, som det pågældende ord/tegn/rod kan være konstituent i og hermed modtage det semantiske tillæg, der ligger i konstruktionerne selv. Ordklasserne som grammatisk kategori får således en dispositions­mæssig og pædagogisk værdi i grammatikken, selvom Occam måske somme tider må vende sig i sin grav.

Mod Occams ragekniv, sparsommelighedens lov, kan anføres matematiker­en Karl Mengers udsagn: ”Thus what is needed is a counterpart to the Law of Parsimony – so to speak, a law against Miserliness – stipulating that *entities must not be reduced to the point of inadequacy* and, more generally, that *it is vain to try to do with fewer what requires more*” (Wikipedia Ockams Rasiermesser :3)

9. Et par pædagogiske tillægsbemærkninger

Jeg vil gerne plædere for, at man gør mere ud af beskrivelser af ordgrupper, altså syntaktiske funktioner med indhold, også i vores ordklasseholdige sprog og især i fremmedsprogsgrammatikkerne.

Her er et par eksempler med substantiv + attributter. Det første eksempel er problemet *nomen actionis*, et substantiv om en handling, der som attributter har de størrelser, der ville være aktanter til det tilhørende *verbum* i en aktiv konstruktion; altså et substantiv som kerne med subjektiv og objektiv genitiv som attributter (Hansen og Heltoft 2011:447). Grundproblemet ved at få begge med i en konstruktion er det samme på tysk og dansk, men løses forskelligt:

- (15) Tyskerne belejrede russerne -> tyskernes belejring af russerne; -> *russernes belejring af tyskerne eller *tyskernes russernes belejring

Nu kan man på dansk ikke have både den objektive og den subjektive størrelse med som genitiv i konstruktionen, hvis de begge skal stå til venstre for kernen. Det forbyder genitivskopus. Det er selve den syntaktiske konstruktion, der dirigerer forståelsen af rollerne som henholdsvis subjektiv og objektiv ved at lave en bestemt fordeling af attributternes former i konstruktionen.

Det er den danske løsning. På tysk fx. går fordelingen af roller på attributternes former og deraf positioner omvendt. Her kan man heller ikke anbringe to genitiver ved siden af hinanden pga. skopus, så her ender den subjektive størrelse som præpositionalforbindelse (16 a.), medmindre man af andre grunde kan få anbragt en genitiv på hver side af kernen (16 b.):

- (16) a. Die Belagerung der Russen durch die Deutschen.
b. Feldmarschall von Leeb's Belagerung der Russen

Igen, det er konstruktionens tillægsindhold, der fordeler rollerne.

Et andet ønske fra min side ville være en beskrivelse af de samlede forskellige attributter, som en given kerne fra en bestemt ordklasse kan have i et syntagma.² Som fx. et substantiv som kerne kan have, hvilke positioner og indbyrdes hierarkiske forhold attributterne kan have, og hvilket skopus de så får over hinanden med medfølgende mulige bøjninger. Som det er

2 En grundig beskrivelse af et sådant syntagma i dansk kan læses i Heltoft (1996).

nu, skal man som læser normalt selv samle alt det sammen fra forskellige kapitler i grammatikken. Omfangsrige syntagmer er meget almindelige i tysk akademisk prosa og kan på grund af de forskellige muligheder for attribution let blive uoverskuelige for den mindre befæstede læser. I (17) ses et eksempel med blandede attributter til et substantiv:

- (17) Die "mittelalterliche" Philosophie im engeren Sinn, die nach dem allgemeinen Kultur Niedergang und der Barbarisierung des Abendlandes seit dem 5. Jahrhundert einsetzt, erwächst aus der in den Klosterschulen geübten Unterweisung und Erziehung des Klerus (von Aster 1968: 136)

Denne sætning, citeret fra en lærebog i filosofi, har kun tre sætningsled: et subjekt *Die ... einsetzt*, et verbal *erwächst* og et adverbialled *aus ... Klerus* med den for tysk almindeligste ledstilling. Altså en meget enkelt sætningskonstruktion. Kernen i subjektet *Philosophie* har til venstre foruden artiklen *die* et adjektivattribut *mittelalterliche* og til højre et adverbialattribut *im engeren Sinn* og et relativattribut *die ... einsetzt*. Denne relativsætning består så af et subjekt *die*, et verbal *einsetzt* og et adverbial *nach ... Jahrhundert*, som består af en præposition *nach* og et parataktisk opbygget regimen, *dem ... Jahrhunderts*, hvoraf 2. del er interessant ved at have to højrestillede sideordnede attributter, et genitivattribut *des Abendlandes* og et præpositionalt attribut, *seit dem 5. Jahrhundert*. Genitiven er yderligere interessant ved at være underordnet et nomen actionis, således at læseren selv må afgøre, om det skal forstås som en subjektiv eller objektiv genitiv. – Sætningsadverbialet *aus ... Klerus* er vanskeligt for læseren ved det venstrestillede attribut *in Klosterschulen geübten*, fordi perfektum participium på en gang udøver to funktioner: som adjektivisk attributiv og som verbal med eget sætningsled, *in den Klosterschulen*. Erfaringen viser, at den læser, der ikke er så godt befæstet i de enkelte ords eller ordklassers funktionsmuligheder, har svært ved at komme til en korrekt forståelse af den samlede konstruktion. Og det er en konstruktionstype, som både i hypotaksen og omfanget er gængs i skriftlig prosa.

De her samlede bemærkninger til sætningskonstruktionen findes spredt rundt i grammatikken, men det er åbenbart svært at mobilisere dem alle til en samlet tolkning af sætninger som eksempel (17). Heraf min plædoyer for en mere samlet beskrivelse af store konstruktioner med mange attributtyper.

Nu kan man så spørge, om jeg ikke er ved at blive uvenner med Occam, hvis jeg vil forøge den grammatiske beskrivelse med ting, som står andre steder i grammatikken. Jo, det er jeg nok, hvis man sigter mod en videnskabelig beskrivelse af et givet sprog, men i en pædagogisk grammatik – som mange forfattere glade og gerne gør opmærksom på de skriver - tror jeg det kunne være fornuftigt på mange måder.

Om forfatteren

Lisbeth Falster Jakobsen, lektor emerita i tysk sprog, seniorforsker ved Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.

Litteratur

- Aster, E. von. (1968): *Geschichte der Philosophie*. Stuttgart: Kröner Verlag.
- Chao, Y.R. (1968): *A Grammar of Spoken Chinese*. Berkeley: University of California Press.
- Chu, Ch. Ch. (1983): *A Reference Grammar of Mandarin Chinese for English Speakers*. New York: Peter Lang.
- Diderichsen, P. (1966): *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Hansen, E. & L. Heltoft. (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog og Litteraturselskab & Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (1996): Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg. *Ny Forskning i Grammatik* 3, 7-34. <https://doi.org/10.7146/nfg.v4i3.24042>
- Jensen, E. Skaftø (2016): Ordklassepotentiale. *Ny Forskning i Grammatik* 23, 92-104. <https://doi.org/10.7146/nfg.v24i23.24646>
- Jensen, K. Ebensgaard (2020): Kiasu. *Ny Forskning i Grammatik* 27, 22-37. <https://doi.org/10.7146/nfg.v0i27.122129>
- Kirchmeier-Andersen, S. Mundtlig meddelelse.
- Leppin, V. (2012): *Wilhelm von Ockam. Gelehrter, Streiter, Bettelmönch*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Li, E. & M. Cheng. (1988): *A Practical Chinese Grammar for Foreigners*. Beijing: Sinolingua.
- Li, Ch. N. & S. A. Thompson. (1981): *Mandarin Chinese A Functional Reference Grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Reichardt, M. & S. Reichardt. (1990): *Grammatik des modernen Chinesisch*. Leipzig: Verlag Enzyklopaedie.

Wiedenhof, J. (2004): *Grammatica van het Mandarijn*. Amsterdam: Uitgeverij Bulaaq.

Internetkilder

Kiasu. Wikipedia. <http://e.wikipedia.org/w/index.php?title=Kiasu&oldid=1045546313>. (januar 2022)

Neuplatonismus. Wikipedia. <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=-Neuplatonismus&oldid=216892301> (januar 2022)

Nielsen, L.O. (2021). *Middelalderen – t nkning* <http://denstoredanske.lex/middelalderen - t nkning>. (januar 2022)

Ockams Rasiermesser. Wikipedia. https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Ockams_Rasiermesser&oldid=216366070 (januar 2022)

Wilhelm von Ockam. Wikipedia. https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Wilhelm_von_Ockam&oldid216998818 (januar 2022)

Perfektum participium i attributiv stilling. Diakroni og synkroni

Eva Skafte Jensen & Jørgen Schack

Abstract

In Modern Danish, verb forms based on the perfect participle of the strong conjugations in adjectival functions both adhere to the old North Germanic principle of gender marking and to two new principles, one whereby gender markers are added to a new adjectival form ending in an *-n*, and one whereby *-t*-forms (and *-n*-forms) are generalized forms without gender marking. In this paper, we show how this situation emerged, and how the three principles are in full working order in Modern Danish.

Nøgleord

perfektum participium, attributiv stilling, verbaladjektiver, dansk

1. Indledning

I moderne dansk kan perfektum participium og adjektiver afledt heraf i attributiv stilling ende på *-t*, enten sammen med *-n*- eller uden *-n*-, jf. (1a), i nogle tilfælde tilsyneladende kongruerende med artiklens køn, i andre ikke, jf. (1bc).

- (1a) et bundet mandat : et bundent mandat
- (1b) et overdrevet/overdrevent omfang
- (1c) en overdreven/overdrevet frygt

Det giver i ubestemt form de tre mulige endelser *-(e)n*, *-(e)t* og *-(e)nt*. I nogle tilfælde er der tilsyneladende ingen betydningsforskel på de forskellige formmuligheder (*et bundet/budent mandat*), i andre er der tydeligvis, jf. (2ab).

- (2a) en holden mand : en holdt kvinde
- (2b) en erfaren mand : en erfaret virkelighed

I denne artikel gør vi rede for hvordan denne situation er opstået. Vi tager udgangspunkt i de stærktbøjede perfektum participiums-former, og vi begrænser os til situationen i ubestemt singularis. For nemheds skyld bruger vi betegnelserne *participial* og *participium* som bekvemme forkortelser for de former der har med perfektum participium at gøre; samtids participium (GDS: 207), dvs. former på *-ende*, fx *syngende*, spiller ingen rolle i denne artikel.

Blandt andet til brug for det arbejde vi fremlægger i denne artikel, har vi etableret et korpus af tekster fra 1800-tallet.¹ Vi bruger løbende eksempler fra dette korpus til at illustrere de forskellige udviklinger i 1800-tallet. Når retskrivningen i eksemplerne afviger fra den i moderne dansk, skyldes det at de pågældende eksempler er hentet herfra.

2. Stærke og svage participier

Historisk skelnes der mellem de stærktbøjede og de svagtbøjede *participial*former (herefter omtalt som stærke og svage) i de nordiske sprog. I traditionelle grammatikker for fx islandsk, gammelt (Iversen 1922: 73) såvel som moderne (Jónsson 1984: 60-62), og svensk (Lindberg 1980: 88-90) får man at vide at *participial*former bøjes som adjektiver.

Efter reformationen er de relevante bøjningskategorier for *participial*formerne, ligesom for andre verbaladjektiver i dansk, køn, tal og bestemthed. Køn viser sig dog kun ved ubestemt form singularis og kun ved stærke *participier*; svage *participier* ender altid på *-t* i ubestemt form singularis, jf. tabel 1.

stærk bøjning -n/-t			svag bøjning -t		
infinitiv	præteritum	perf.part.	infinitiv	præteritum	perf.part.
<i>finde</i>	<i>fandt</i>	<i>funden/fundet</i>	<i>lave</i>	<i>lavede</i>	<i>lavet</i>
<i>fryse</i>	<i>fros</i>	<i>frossen/frosset</i>	<i>mure</i>	<i>murede</i>	<i>muret</i>
<i>give</i>	<i>gav</i>	<i>given/givet</i>	<i>spise</i>	<i>spiste</i>	<i>spist</i>
<i>rive</i>	<i>rev</i>	<i>reven/revet</i>	<i>straffe</i>	<i>straffede</i>	<i>straffet</i>

Tabel 1. Hovedformerne for stærke og svage verber i moderne dansk

Ved de svage skelnes der som sagt ikke i køn, jf. (3) med eksempler fra vores 1800-talskorpus.

1 Dette korpus indeholder værker og breve fra hele 1800-tallet (overvejende romaner og noveller), i alt ca. 2,75 mio. løbende ord.

- (3) en trykt Hilsen : et trykt Brev

Ved de stærke participier tager kønsbøjningen sig traditionelt ud som i (4ab) og (5ab).

Fælleskøn (-n)

- (4a) en tvunge-n Medlidenhed

- (4b) en sønderreve-n Tilværelse

Intetkøn (-t)

- (5a) et paatvunge-t Mod

- (5b) et sønderreve-t Hjerte

Gennem historien har mange stærke verber suppleret eller udskiftet den stærke participialform med en svag. Det gælder fx *drage*, *give* og *sprække*, der allerede i 1800-tallet havde en stærk participiumsform med paradigmatiske valg mellem -n for fælleskøn og -t for intetkøn og en svag participiumsform uden dette valg: *drage-n/-t* : *draget*, *give-n/-t* : *givet* og *brud(e)-n/-t* : *brudt*, og det gælder verber som *bide*, *jage* og *knække*, som allerede dengang kun havde svage participialformer: *bidt*, *jaget* og *knækket* (Jessen 1868: 42-44).

Det er altså kun ved de stærke participier man overhovedet kan vente at finde -n'er, og det er kun i ubestemt form singularis man kan vente at et -n kan have noget med kønsbøjning at gøre. Indenfor dette afgrænsede domæne fungerer systemet illustreret af (4ab) og (5ab) med fuld styrke indtil engang i 1800-tallet.

3. Nye tolkninger af -n- og -t-former

I løbet af 1800-tallet ser det ud til at -n i en række tilfælde bliver omfortolket som en del stammen. Det kan man udlede af eksempler i intetkøn som (6ab).

- (6a) et velkommen-t Paaskud (jf. en velkommen-Ø Anledning)

- (6b) et tvungen-t Offer (jf. en tvungen-Ø Hoste)

Dette er sandsynligvis sket under indflydelse af kønsbøjningen ved prototypiske adjektiver, hvor man ved fælleskøn bruger -Ø, og ved intetkøn -t, jf. (7ab).

(7a) en rød-Ø Hest et rød-t Klæde

(7b) en ren-Ø Krave et ren-t Hus

Dermed kan *-n* tolkes på to forskellige måder, og former med *-n* indgår i to forskellige paradigmer, jf. tabel 2.

	fælleskøn	intetkøn
<i>-n/-t</i> som køn	<i>-n</i>	<i>-t</i>
<i>-n</i> som del af stammen	<i>-n-Ø</i>	<i>-n-t</i>

Tabel 2. To forskellige tolkninger af *-n* og disses paradigmatiske placering

I løbet af 1800-tallet opstår der også en tredje tolkningsmulighed, nemlig at *-t*-formen udgør en ubøjet form som altså ikke er udtryk for køn, og som ikke står i paradigmatiske forhold til nogen anden kønsform. Det er den man finder i moderne dansk i eksempler som *en overdrevet frygt* i (1c); se mere herom i afsnit 4.3.

Denne situation opstår altså i løbet af 1800-tallet, men den er gældende den dag i dag. I moderne standarddansk distribuerer vi *-Ø*'er, *-n*'er og *-t*'er efter tre forvaltningsprincipper. Dette kan vises ved hjælp af (8a-d). I (8a) kan *overdreven* både være en fælleskønsform efter det ældste princip (med *-n* i opposition til intetkøn *-t*) og efter det princip hvor *-n* er blevet til en del af stammen (altså *-n-Ø*). I (8b) kan *overdrevet* både være en intetkønsform efter det ældste princip (i opposition til fælleskøn *-n*) og en ubøjet form af ordet *overdrevet*. I (8c) kan *overdrevent* kun være en intetkønsform med et *-t* føjet til en ordform hvor *-n* er blevet en del af stammen. I (8d) er *overdrevet* en ubøjet form.

(8a) en overdreven frygt (overdreve-n/overdreven-Ø)

(8b) et overdrevet omfang (overdreve-t/overdrevet)

(8c) et overdrevent omfang (overdreven-t)

(8d) en overdrevet frygt (overdrevet)

4. Relevante omstændigheder i fortid og samtid

Såvel den udvikling hvor *-n* tolkes som en del af stammen, som den hvor *-t*-former kan tolkes som ubøjede/ubøjelige, indgår i andre grammatiske udviklinger i fortid og samtid. I de næste afsnit vil vi gøre rede for følgende: omtolkningen af *-n* som en del af stammen i andre typer

verbaladjektiver end participialerne (afsnit 4.1.), udviklingen af supinum (afsnit 4.2.) og parallelle udviklinger af henholdsvis *-n* og *-t* som generaliserede former (afsnit 4.3.). Derudover danner de nydannede former i sig selv afsæt for nye fortolkningsmuligheder, se mere herom i afsnit 4.4. og 6.

4.1. Omtolkningen af *-n*

En række verbaladjektiver som *vissen*, *vågen* og *åben*, der i moderne dansk ender på *-n*, har ikke altid haft netop den form. Det *-n* som nu er en del af stammen, er i ældre tid en bøjningsform som angiver fælleskøn. I intetkøn bøjes de pågældende adjektiver med *-t* (og uden *-n*). I Moths ordbog fra cirka 1700 finder man således under opslagsordet *Vågen* eksemplet *at holde et vågedt øie over noget* (web1). Høysgaard (1747: 53) skriver at det ikke er ”imod brúgen at sige aabet af aaben”. Skautrup (1953: 205) anfører at det stadig i løbet af 1700-tallet er almindeligt at finde eksempler som *visset Blad* og *aabet Liv*, men at ”efter 1800 er *-ent* norm” i intetkøn.

Faktisk kan man iagttage at store dele af adjektivordforrådet i løbet af ældre nydansk og den tidlige del af moderne dansk udvikler en *-n*-form som enten sameksisterer med eller udkonkurrerer ældre former; det gælder for eksempel adjektiver der i gammeldansk ender på *-igh/-ugh* (fx *paltigh/paltugh*, som i dialekterne kan findes i formerne *þjaltin*, *þjaltig* og *þjaltet*), og det gælder adjektiver der i gammeldansk ender på *-et/-ot* (fx *stakket/stakkot*, som i dialekterne kan findes i formerne *stakket* og *stakken*). I en meget grundig artikel gør Lisse (1971) rede for hvordan disse sager kommer til udtryk i dialekterne. Her skal yderligere nævnes nogle få af hans mange eksempler, nemlig nogle hvor man finder alle de tre adjektivformer *-en*, *-ig*, *-et* i brug, jf. (9ab).

(9a) *aven*, *avig*, *avet* (’bagvendt, forkert’)

(9b) *fjotten*, *fottig*, *fjottet*

På baggrund af sin udredning konkluderer Lisse (1971: 224) at man ”kan ... konstatere tilstedeværelsen af en tendens i visse egne til overførsel af adjektiver på *-ig/-et* til gruppen på *-en*”. Igennem længere tid kan man altså observere at adjektiver med orddannelsesmæssigt meget forskellig oprindelse slutter sig til *-n*-dannelserne. I *Ømålsordbogen* under opslaget ”-en adj” har man grupperet adjektiver der ender på *-en*, i fire grupper efter

deres orddannelsesforhold (om de er afledt af substantiver, verber eller er gamle participialformer) og deres semantiske potentiale.²

Når *-n* i participialformerne i 1800-tallet kan omtolkes som en del af stammen, sker det altså som en del af en større bevægelse med flere hundrede år på bagen, hvor *-n* som adjektivendelse er særdeles produktiv.

4.2. *Udviklingen af supinum*

I moderne dansk skelnes der mellem participialformer, der bøjes i tal, køn og bestemthed, og supinum, som ender på *-t* og er ubøjeligt, jf. Diderichsen 1944, GDS: 205, Nielsen 2012, Schack 2018.

Participialformerne er adjektiviske og indgår således i nominalparadigmerne. Supinum er komponent i komplekse prædikater. I (10ab) er der forskel på det prædikative *pudsede* i (10a), der siger noget om en egenskab ved *væggene*, og som kongruensbøjes med disse (i pluralis), og supinum *pudset* i (10b), der sammen med finittet *er* skildrer en perfektiv verbalhandling (*er pudset*).

(10a) væggene er pudsede

(10b) væggene er pudset

I dansk kan man danne perfekte konstruktioner med såvel *være*, *blive*, *have* og *få*.³ Dog er det tydeligst i forbindelse med *have* at der er tale om perfekte konstruktioner, jf. at der i singularis er udtryksmæssig sammenfald mellem prædikativkonstruktion i intetkøn og perfektiv konstruktion med *være* og *blive*, jf. fx (11).

(11) huset er pudset

2 Således er der to undergrupper hvor et givet adjektiv er afledt af et substantiv, dog med forskellig betydning. Gruppe 1 bærer følgende karakteristik: ”herunder betegnelser for stof, materiale ogln” og tæller ord som *hullen*, *lappen*, *pjalten*, *rusten*. Gruppe 2 karakteriseres som ord der angiver ”lighed med det som sb betegner” og tæller ord som *basten*, *krogen*, *stumpen*. Gruppe 3 er afledninger til verber og betegnes ”som er tilbøjelig til, kendetegnes ved det som vb betegner”, fx *gnubben*, *pillen*, *prutten*, *slikken*. Gruppe 4 udgøres af gamle participialformer: Skautrup (1953: 370) kalder den gamle *-ina*-endelse, som nogle af *-en*-dannelserne kommer af, for hhv. ”tilhørighedssuffix” (jf. grp. 1 og 2) og ”tilbøjelighedssuffix” (jf. grp. 3).

3 Til sammenligning kan man i standardsvensk kun danne perfekte konstruktioner med *ha*, jf. Teleman, Hellberg & Andersson 1999, 4: 230-233.

Diderichsen (1944) har undersøgt hvor langt tilbage man kan spore en særskilt supinum i dansk, og han tager udgangspunkt i eksempler med *have* og *få* som hjælpeverber, men inddrager også *blive*. Hans tidligste sikre eksempler er fra Chr. Pedersen i begyndelsen af 1500-tallet, jf. (12a-c).

- (12a) han hagde bleffuet
- (12b) han fick brudet sig op
- (12c) den bleff aldrig slagit paa fluct

Når hjælpeverbet er *være* eller *blive*, kongruensbøjer Chr. Pedersen dog ty-pisk på traditionel maner, jf. (13a-c).

- (13a) hwn vor beden (sg.fk.)
- (13b) det hannem wor bedet (sg.itk.)
- (13c) de bleffue bedne (pl.)

Diderichsen følger udviklingen fra ældre nydansk, dvs. fra cirka 1500, til begyndelsen af 1900-tallet, og viser hvordan de ubøjelige *-t*-former efterhånden også bruges ved *være*.

4.3. Udviklingen af -n og -t som generaliserede former

Udviklingen af supinum har som effekt at der ved siden af de kongruensbøjede former opstår en ubøjet *-t*-form. Denne kan tolkes som en generaliseret form der ikke kalder på kongruensbøjning i køn, og som altså kan bruges i sammenhænge som den vi finder i eksemplet (1c) ovenfor.

Samtidig med dette finder der dog en parallel udvikling sted, hvorefter også *-n*-formen kan bruges som generaliseret form. I moderne tid associeres denne generaliserede *-n*-form især med jysk. Jensen & Maegaard (2012) citerer (14) som et karakteristisk jysk eksempel.

- (14) så var de tagen ud til bueskydning

Går man tilbage i historien, viser det sig dog at generaliserede *-n*-former kan findes i hele landet og dermed ikke i udgangspunktet er et særligt jysk træk. I sin udredning af de morfosyntaktiske udviklinger af perfektive former og supinum i dansk viser Diderichsen blandt andet at skribenter som Christian IV (1577-1648), Leonora Christina (1621-1698), J.R. Pauli (1691-1759), Biehl (1731-1788), Oehlenschläger (1779-1850), Johs. V.

Jensen (1873-1950) m.fl. med varierende hyppighed og konsekvens bruger *-n*-former som generaliseret form. I (15ab) citeres et par eksempler produceret af Leonora Christine i sidste fjerdedel af 1700-tallet (citeret efter Diderichsen).

(15a) ieg haffde bleffuen gal

(15b) om ieg ingen Breffue haffde forkommen

I 1800-tallet finder man stadig *-n*-former brugt som generaliseret form udenfor jysk. Ifølge Bom (1943: 76) gør nordsjællænderen Ole Kollerød (1802-1840) brug af både generaliserede *-t*- og *-n*-former. Af generaliserede *-n*-former har Bom blandt andet noteret *bleven*, *brogen* ('brækket'), *baaren*, *drokken*, *given* og *Paa greben*. Hvor de tidligere nævnte skribenter alle må anses for at være placeret højt i de sociale hierarkier, gør noget sådant sig ikke gældende for Kollerød. Han befandt sig så lavt i disse som man kan forestille sig.

Den generaliserede *-n*-form er altså forholdsvis udbredt over hele landet langt op i tiden. Brink & Lund (1975: 662) skriver: "Mht. endelsen 'en' ... må det huskes, at københavnsk i ældre tider havde ubøjet perf. part. på 'en' i alle eller næsten alle stærke verber, både efter 'have', 'være' og 'blive', altså nogenlunde som fynsk/jysk". Dette træk har Poul Henningsen brugt i sin kendte vise "Ølhunden glammer" (1929), jf. (16); se også Karker (1972).

(16) Tænk når man får trukken den allersidste bajer op og har drukken den!

4.4. Opsamling af udviklingerne før og i løbet af 1800-tallet

Som resultat af de ændringer der finder sted før og i løbet af 1800-tallet, navigerer vi altså nu til dags mellem de tre forvaltningsprincipper vi har beskrevet i afsnit 3. For alle tre princippers vedkommende gælder det at former i overensstemmelse med de enkelte principper hver især kan danne afsæt for nye udviklinger. Der kan for eksempel dannes mere eller mindre faste udtryk med udgangspunkt i det princip hvor *-n/-t* bruges som kønsbøjning, det princip hvor *-n* er en del af stammen (og hvor køn angives med *-Ø/-t*), og det princip hvorefter formen med *-t* (og muligvis også *-n*) slet og ret er en ubøjet form. Et udtryk som *forbuden frugt*, som er

dannet i overensstemmelse med det ældste princip, er for eksempel blevet leksikaliseret i netop denne form. Tilsvarende er et udtryk som *et stjålet kys* dannet med afsæt i det princip hvorefter *-n-* er en del af stammen. I hvilken udstrækning vi bruger de tre principper i moderne dansk, handler de næste afsnit om.

5. **Attributive *-n*-former i moderne dansk**

Kønsbøjning af perfektum participium kan forekomme i den ubestemte singularisform af de participier som i bestemt form og pluralis kan have endelsen *-ne*. Der kan således skelnes mellem en intetkønsform med endelsen *-t* og en fælleskønsform med endelsen *-n*, fx *et vundet point* : *en vunden kamp*.

Vi tager i det følgende udgangspunkt i det inventar af relevante stærke verber (og adjektiver dannet til stærke verber) som er med i RO (dvs. Retskrivningsordbogen) 2012. Ordbogen indeholder i alt 300 stærke verber som kan danne sådanne participier med mulighed for en skelnen mellem *-n* og *-t*. Langt de fleste af disse verber, i alt 261, er sammensatte eller afledte/lånt fra tysk med præfiks, fx *ankomme, bestige, undertvinge*. 39 af verberne er simpleksord:

binde	finde	hjælpe	ryge	spinde	stjæle	syng	tvinde
bære	flyve	krybe	skride	springe	stryge	synke	tvinge
drage	fryse	løbe	skrive	sprække	svide	tage	vinde
drive	give	ride	skære	stige	svige	træffe	vride
falde	gribe	rive	slibe	stikke	svinde	trække	

Ordbogens inventar af komplekse verber af den pågældende type vil løbende kunne suppleres med flere sammensætninger. Ordbogen har fx medtaget 4 sammensætninger med *slibe* som sidsteled, *afslibe, hulslibe, indslibe* og *planslibe*, men kunne supplere disse med forholdsvis almindeligt forekommende sammensætninger som *glatslibe* og *matslibe*.

De participiale *-n*-former i RO får et supplement fra et stort antal participiumslignende adjektiver på *-n*, herunder 72 som har et (etymologisk set) tilsvarende verbum i RO, fx *frossen* : *fryse*, *sveden* : *svide*. I nogle tilfælde svarer opslagsformen af adjektivet (dvs. fælleskønsformen) formelt set til en *-n*-form af participiet, fx

frossen *adj.*, -t, frosne ...

fryse *vb.*, -r, frøs, frosset (*foran fælleskønsord frossen el. frosset*) ...

Men i de fleste tilfælde fremstår *-n*-formen i ordbogen som et rent adjektiv fordi den ikke er opført som en participial form af verbet, fx

forbuden *adj.*, -t, forbudne; forbuden frugt

forbyde *vb.*, -r, forbød, forbudt

De øvrige participiumslignende adjektiver på *-n* er adjektiver som ikke har et tilsvarende verbum (men som i en del tilfælde har haft det i ældre tid), fx *fordrukken, hestetrukken, nedfalden, nystroegen, velkommen*.

5.1. Brugen af attributive *-n*-former ifølge den grammatiske litteratur

Ifølge GDS bevares muligheden for skelnen i køn ved ubestemt form ved mange af de stærke verbers participier ”men neutrumsformen kan altid vikariere ... for utrumsformen” (GDS: 671). Den nævnte brug af en intetkønsform som (vikarierende) ubøjet form fremhæves også i RO 1986-2012 og i Håndbog i Nudansk. Ifølge RO 2012 (§ 32) er det ”almindeligt at bruge intetkønsformen, også når participiet er knyttet til et substantiv af fælleskøn. I mange sådanne tilfælde kan det virke mere formelt (eller gammeldags) at bruge fælleskønsformen.” I Håndbog i Nudansk finder man en tilsvarende bedømmelse af *-n*-formernes stilistiske værdi: ”*-n*-formen virker ofte noget gammeldags, og man står sig derfor normalt ved at bruge *t*-formen” (Jacobsen & Jørgensen 2013: 487).

Brugen af *-t*-formen som ubøjet (attributiv) form går langt tilbage i tiden, jf. afsnit 3. Dette bekræftes af Mikkelsen (1911: 209): ”Förnutidstillægsmåder på *-en* bruges ofte i intetkønsformen i stedet for fælleskønsformen, når de ikke er blevet rene tillægsord, f. eks. *en tilfrosset sø*.” Denne brug af *t*-formen blev dog ikke anerkendt i de officielle retskrivningsvejledninger før RO 1955, hvor det i retskrivningsvejledningen (§ 33.a) hedder at der er ”nogen vaklen, når tillægsmåden er knyttet til et navneord” (jf. afsnit 6.4).

5.2. Attributive *-n*-former i den nutidige sprogbrug

Vi har undersøgt den nutidige udbredelse af attributive *-n*-former i et avis-korpus med ca. 1,65 mia. løbende ord (landsdækkende, regionale og lokale aviser 2004 ff.). Med ususbeskrivelserne i RO og Håndbog i Nu-

dansk in mente skulle man forvente at attributive *-n*-former i det nyeste dansk er sjældne. Det viser sig imidlertid at *-n*-formerne for ganske mange af de relevante participiers vedkommende står forholdsvis stærkt. I en del tilfælde forekommer *-n*-formen ligefrem hyppigere (dog sjældent signifikant hyppigere) end *-t*-formen, fx

(17a) *(en) forsvunden* person/kvinde/mand (94)

(17b) *(en) forsvundet* person/kvinde/mand (72)

(18a) *(en) frosset* kylling/pizza/spinat (97)

(18b) *(en) frosset* kylling/pizza/spinat (1)

(19a) *en skreven* + sb. fk. (34), fx *en skreven tekst*

(19b) *en skrevet* + sb. fk. (14), fx *en skrevet historie*

(20a) *(en) vunden* bold/kamp/match (49)

(20b) *(en) vundet* bold/kamp/match (45)

(21a) *(en) udebleven* + sb. fk. (85), fx *udebleven effektivisering*

(21b) *(en) udeblevet* + sb. fk. (13), fx *en udeblevet menstruation*

Ved nogle verber forekommer *-n*-formen af participiet sjældnere (eller slet ikke) i vores moderne korpus, fx

(22a) *en angiven* + sb. fk. (6), fx *en angiven strækning*

(22b) *en angivet* + sb. fk. (27), fx *en angivet værdi*

(23a) *en forvreden* ankel/fod (12)

(23b) *en forvredet* ankel/fod (38)

(24a) *(en) reven* gulerod (9)

(24b) *(en) revet* gulerod (56)

(25a) *en sprungen* + sb. fk. (0)

(25b) *en sprunget* + sb. fk. (56), fx *en sprunget streng*

(26a) *en stjålen* + sb. fk. (623), fx *en stjålen elcykel*

(26b) *en stjålet* + sb. fk. (1366), fx *en stjålet havetraktor*

Vores empiriske undersøgelser tyder således på at *-t*-formen normalt kan vikariere for *-n*-formen (jf. GDS, RO og Håndbog i Nudansk ovenfor). Derimod er der ikke noget der tyder på at *-n*-former *som sådan* betragtes som formelle eller gammeldags (jf. RO og Håndbog i Nudansk); hvis det var tilfældet, ville vi næppe finde så mange *-n*-former i moderne avistekster, hvis stilleje i øvrige henseender kan karakteriseres som nutidigt.

6. Mulige forklaringer på distributionen af *-n*-former og *-t*-former

Som det er fremgået, har nogle participier typisk *-n*-form foran fælleskønsord, mens andre participier typisk har *-t*-form i samme kontekst. Vi gennemgår i det følgende nogle mulige forklaringer på distributionen af de to former. Vi er især interesserede i at finde en forklaring på *-n*-formerne (for os) overraskende høje frekvens ved visse participier.

6.1. Faste forbindelser

Det er oplagt at forestille sig at *-n*-formerne ikke mindst er bevaret i faste forbindelser bestående af et participium + et fælleskønsord, jf. Hansen 1967b: 120: ”I visse, især attributiviske forbindelser kan fælleskønsformen bruges ... Forbindelserne er især faste, klicheagtige, eller (og) indeholder participium brugt i overført anvendelse. Sml.: *en bundet sløjfe* : *en bunden opgave*.” Vores undersøgelser tyder da også på at faste forbindelser (her forstået som formularagtige forbindelser, der er lagret som helheder, jf. Boye & Harder 2021: 11) i meget høj grad har *-n*-former, fx

(27a) *en bunden* opgave (1452)

(27b) *en bundet* opgave (52)

(28a) *forbuden* frugt (92)

(28b) *forbudt* frugt (1)

(29a) *en svunden* tid (1853)

(29b) *en svundet* tid (0)

Der er her tale om forbindelser som med Aage Hansens ord kan karakteriseres som ”klicheagtige”: *en svunden tid*, *forbuden frugt*, og/eller som indeholder et participium med overført betydning: *en bunden* (dvs. ’obligatorisk’) *opgave*.

Men som det er fremgået, er *-n*-former også almindelige ved mange forbindelser der ikke kan karakteriseres som ”faste” i den ovennævnte forstand. Man kan derfor ikke hævde at *-n*-former især forekommer i faste forbindelser (jf. Aage Hansen ovenfor). Antallet af almindeligt forekommende faste forbindelser med mulighed for attributive *-n*-former er nemlig meget beskedent. Til gengæld er *-n*-formerne stort set enerådende i sådanne forbindelser. Dette er normalt ikke tilfældet i andre forbindelser hvor attributive *-n*-former er almindelige. Her er *-n*-former typisk ikke signifikant hyppigere end *-t*-former (jf. ovenfor).

6.2. *Formelt/fagligt sprog*

Et andet forhold som bør undersøges, er om ususbeskrivelserne i RO og Håndbog i Nudansk (jf. ovenfor) holder stik. Vi har allerede konstateret at *-n*-former er så udbredte at det næppe giver mening at hævde at de *generelt* opfattes som ”gammeldags” eller ”formelle”. Men det kunne godt tænkes at *-n*-former især forekommer i tekster af mere formel eller faglig karakter, og/eller at de især forekommer i participier der kan opfattes som formelle/faglige, i hvert fald når de optræder i attributiv stilling.

Vores moderne materiale (avistekster) egner sig ikke til en undersøgelse af dette forhold. Virkelig papirknitrende attributive participier som fx *antruffen/antruffet*, *ibrugtagen/ibrugtaget*, *oppebåren/oppebåret* er så sjældne i vores korpus at vi ikke på det grundlag kan sige noget om distributionen af kønsformerne. Dette må undersøges i tekstarter hvor sådanne participier må formodes at optræde med større hyppighed. I avistekster har vi ikke kunnet spore en tydelig forskel mellem henholdsvis formelle/faglige participier og mere almensproglige participier, fx mellem *bortkommen/bortkommet* (formelt/fagligt) og *forsvunden/forsvundet* (mere almensprogligt):

(30a) *en bortkommen* + sb. fk. (19), fx *en bortkommen cykel*

(30b) *en bortkommet* + sb. fk. (6), fx *en bortkommet tegnebog*

(31a) *(en) forsvunden* person/kvinde/mand (94)

(31b) *(en) forsvundet* person/kvinde/mand (72)

6.3. *Forhold som vedrører ordformernes udtryksside*

Det kan ikke udelukkes at formelle (udtryksmæssige) forhold kan befordre fordelingen af *-n*-former og *-t*-former. Dette er tilfældet i nogle dialekter, jf. Pedersen (2019: 284):

I fynske dialekter har man i reglen *-en* i participium med *u*, *o* og *å* i stammen, fx *bunden*, *drukken*, *hjulpen*, *sprungen*, *trukken*, *frossen*, *svoren*, *skåren*, *stjålen*, *tåskan*, mens de øvrige participier med *få* undtagelser har *et*, fx *draget*, *givet*, *gravet*, *ligget*, *pebet*, *skrevet*, *steget*, *strøget*.

Det ser dog ikke ud til at stammevokalen har nogen klar indflydelse på distributionen af *-n-* og *-t-*former i moderne standardskriftsprog.⁴ Her følger et par illustrerende eksempler:

- Nogle participier med [ɔ] i stammen (svarende til <u> eller <å> i skriften) har almindeligt forekommende *-n-*former, fx *foretrukken/foretrukket*, *forsvunden/forsvundet*; *-n-*former er derimod forholdsvis sjældne (eller ikke-forekommende i vores korpus) i andre participier med [ɔ] i stammen, fx *sprungen/sprunget*, *stjålen/stjålet*.
- Former på *-n* og *-t* kan have forskellig distribution ved rimord. Fx er *-n-*formen forholdsmæssig hyppig ved *skreven*, mens den er forholdsmæssig sjælden ved *reven*, jf. (19ab) og (24ab).
- Former på *-n* og *-t* kan have forskellig distribution ved komplekse participier med samme verbalstamme. Fx forekommer *foretrukken* forholdsmæssigt hyppigt i vores korpus, fx *en foretrukken vaccine*, hvorimod *overtrukket* er enerådende sammesteds, fx *en overtrukket konto*.

6.4. *Telicitet*

Det er velkendt at telicitet spiller en rolle ved numerusbøjning af perfektum participium i stillingen efter *være* (jf. fx Hansen 1993: 53-56, Nielsen 2016: 421, Schack 2018). Her kan der skelnes mellem en ubøjet form (supinum), som signalerer ”resultattilstand” (dvs. resultatet af en forudgående handling) og en bøjet form (perfektum participium), som signalerer ”ren tilstand”/egenskab (dvs. tilstand uden tanke på en forudgående handling), fx *gulvene er lakeret* (resultattilstand) : *gulvene er lakerede* (egenskab).

Enkelte steder i litteraturen nævnes det at en beslægtet skelnen kan udtrykkes ved kønsbøjning, fx hos Wiwel (1901: 182):

4 Vi ser her bort fra ordformer der må karakteriseres som rene adjektiver, fx *bunden* (i den overførte betydning ’obligatorisk’), *svoren* (i den overførte betydning ’fuldt overbevist’).

Mellem *fangen*, *-nt*, *-ne* og *fanget*, *-ede* er betydningsforskellen svagere [end mellem *slugen* og *slugt*, vores anm.], idet *fangen* mere angår tilstanden, *fanget* begivenheden, hvoraf tilstanden er en følge; derfor vil man næppe sige: ”de fangede røvere”, undtagen med forskellige tilføjelser, hvorved det verbale fremhæves, f. eks. ”de for nylig, af betjent Poulsen, ved Helsingør fangede røvere”, men ellers altid ”de fangne røvere”.

En lignende beskrivelse af brugen af kønsbøjning i attributiv stilling finder man i RO 1955, § 33.a:

Med hensyn til bøjning i køn ... er der nogen vaklen, når tillægsmåden er knyttet til et navneord; jo mere tillægsmådens betydning nærmer sig til tillægsordenes (angivelse af egenskab eller tilstand), jo mere er man tilbøjelig til at lade tillægsmåden rette sig i køn efter navneordet.

I tilfælde som de følgende er der mulighed for at tolke *-n*-formerne (*frossen* og *skreven*) som signal for egenskab eller ”type” (jf. Nielsen 2016: 421 om ”typebetydning” i prædikativ stilling):

(32a) *(en) frossen***n** *kylling* (33)

(32b) *(en) frosset***t** *kylling* (1)

(33a) *en skreven***n** + sb. fk. (34), fx *en skreven tekst*

(33b) *en skrevet***t** + sb. fk. (14), fx *en skrevet historie*

Typen ’frossen kylling’ kontrasterer da med typen ’fersk kylling’; typen ’skreven tekst’ med fx ’mundtlig tekst’.

Det er imidlertid svært at finde overbevisende (og statistisk signifikante) tilfælde af den ovennævnte type, og vi tvivler derfor på at telicitetsbøjning i form af kønsbøjning udnyttes i større stil i moderne dansk. Det kan tilføjes at kønsbøjning er almindelig ved participier dannet til verbalstammer hvis aktionsart normalt ikke er forenelig med egenskabs-/typeangivende betydning (jf. Schack 2018), fx *forsvunden* (17ab) og *vunden* (20ab). Dette indikerer at telicitetsbøjning i form af kønsbøjning ikke har samme systematiske karakter som den vi finder i forbindelse med numerusbøjning i prædikativ stilling.

Telicitet synes at spille en større rolle i tilfælde hvor der til participiet er knyttet bestemmelser som tydeligt signalerer verbal betydning (jf. Wiwel ovenfor), fx konstruktioner med foransat mådesadverbial. Her finder vi typisk *-t*-former, fx *en klart skrevet indføring* (snarere end ... *klart skreven* ...). Noget lignende gør sig gældende i tilfælde hvor valget står mellem et participium og et rent adjektiv på *-n*, fx *en smukt svunget håndskrift* (snarere end ... *smukt svungen* ...). Denne skelnen mellem participium og adjektiv udnyttes også i stillingen efter *være*, fx *bygningen er stille og roligt forfaldet* (snarere end ... *stille og roligt forfalden*).

6.5. Opsummering af mulige forklaringer på distributionen af *-n*-former og *-t*-former

Som det er fremgået af det ovenstående, kan vi ikke pege på en enkelt faktor som kan forklare distributionen af *-n*-former og *-t*-former. Faktoren *telicitet* kan muligvis forklare en overhyppighed af *-n*-former i visse ordforbindelser (jf. afsnit 6.4.), men foreløbig har vi ikke kunnet påvise at telicitetsbøjning i form af kønsbøjning udnyttes systematisk i nutidigt dansk. Derimod kan det påvises at typen *faste forbindelser* typisk har en stærk overhyppighed af *-n*-former (jf. afsnit 6.1.). Forklaringen på at der her foretrækkes *-n*-former, må være at de forbindelser der giver mulighed for et valg mellem *-n* og *-t*, alle er af ældre dato. Formerne på *-n* kan derfor forklares som traderede former. Det drejer sig imidlertid om et meget beskedent antal ordforbindelser, som ikke batter noget i det store billede. Vi hælder derfor til at forklare den overvejende del af de observerede forskelle i brugen af *-n*-former og *-t*-former som stilistisk (evt. til dels kronolektalt og/eller regionalt) betinget variation à la den variation man finder indenfor fx det ortografiske område i de tilfælde hvor der frit kan vælges mellem flere former.

7. Afrunding

I denne artikel har vi gjort rede for hvordan vi i moderne dansk navigerer mellem tre forskellige principper for distribution af *-n*'er og *-t*'er i perfektum participium i attributiv funktion når der er tale om gamle participiumsformer eller former der har nær affinitet til sådanne, fx i leksikaliserede faste udtryk (jf. *forbuden frugt*). Folk med dansk som modersmål anvender alle tre principper og har normalt kun problemer med at vælge form i de tilfælde hvor flere muligheder gør sig gældende (fx *et givet/givent tidspunkt*).

Vi har ikke skildret forholdene i pluralis og i bestemt form singularis.

Det viser sig at de forhold som er skildret ovenfor, ikke uden videre kan overføres til disse to bøjningsmuligheder. For eksempel holder *-n*-former sig væsentlig bedre i disse kontekster end i ubestemt form singularis, jf. (34a-c) fra vores moderne korpus, se også Hansen 1967b: 121.

(34a) overdrevne forestillinger/aspekter

(34b) den overdrevne værdifastsættelse

(34c) det overdrevne fokus på sundhed

Dette kan have noget at gøre med at *-n* i sådanne former ikke har med køn at gøre, men alene angiver stærktbøjet stamme. Forekomster med *-n* er dog langt fra enerådende. Vi finder også sådanne som (35a-d), hvor der ved *-ede*-formerne kan være tale om angivelse af svag bøjning eller af generaliseret *-t*-form.

(35a) den beskårne forestilling

(35b) det beskårne rentefradrag

(35c) det beskårede budget

(35d) den nedskårede hjemmehjælp

Yderligere forskning vil kunne kaste lys over dette.

Om forfatterne

Eva Skaft Jensen, dr.phil., seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Jørgen Schack, cand.mag., seniorforsker i Dansk Sprognævn.

Litteratur

Bom, K. (1943): Nordsjællandsk for hundrede år siden. *Danske Folkemaal* XIV, 59-80.

Boye, K. & P. Harder (2021): Holofraser og sondringen mellem leksikaliske og grammatiske tegn: En tegntypologi og en fylogenetisk hypotese. *Ny Forskning i Grammatik* 28, 4-22. doi: <https://doi.org/10.7146/nfg.vi28.128726>

Brink, L. & J. Lund (1975): *Dansk rigsmål, lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. København: Gyldendal.

Diderichsen, P. (1944): Perfektparticipium – Supinum – Verbaladjektiv i Dansk og Svensk. *Arkiv för nordisk filologi* 58, 263-283.

- GDS = Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, E. (1993): *Rigtigt Dansk*. 2. udgave. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Aa. (1967a): *Moderne Dansk*. Bind 2. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Grafisk Forlag.
- Hansen, Aa. (1967b): *Moderne Dansk*. Bind 3. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Grafisk Forlag.
- Høysgaard, J.P. (1747): *Accentuered og raisonnered grammatica. I: Danske Grammatikere fra Midten af det syttende Aarhundrede til Midten af det attende Aarhundrede* IV. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 1920 [1979], 249-488.
- Iversen, R. (1922): *Norron grammatikk*. 7. utgave revidert ved E. F. Halvorsen 1972, 2. oplag 1984. Oslo: Aschehoug.
- Jacobsen, H.G. & P.S. Jørgensen (2013): *Håndbog i Nudansk*. 6. udgave. København: Politikens Forlag.
- Jensen, T.J. & M. Maegaard (2012): Past participles of strong verbs in Jutland Danish: A real-time study of regionalization and standardization. *Nordic Journal of Linguistics* 35(2), 169-195. doi: 10.1017/S0332586512000182
- Jessen, E. (1868): *Dansk Sproglære*. København: Gyldendalske Boghandel.
- Jónsson, J.H. (1984): *Íslandsk grammatikk for utlendingar*. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Karker, A. (1972): Er vi bundne? *Nyt fra Sprognævnet* 8, 1-5.
- Lindberg, E. (1980): *Beskrivande svensk grammatik*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Lisse, C. (1971): En dialektal tendens til suffixskifte fra *-et* til *-en* i adjektiver. I: *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen på halvfjerdsårsdagen*. K. Hald, C. Lisse & J.K. Sørensen (red.). København: Akademisk Forlag, 213-226.
- Mikkelsen, K. (1911): *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg. Håndbog for viderekomne og lærere*. København: Hans Reitzels Forlag 1975.
- Nielsen, P.J. (2012): Supinum i dansk og svensk. *Ny forskning i grammatik* 19, 181-198. doi: <https://doi.org/10.7146/nfg.v20i19.23659>
- Nielsen, P.J. (2016): *Functional Structure in Morphology and the Case of Nonfinite Verbs. Theoretical Issues and the Description of the Danish Verb System*. Leiden & Boston: Brill.

- Pedersen, K.M. (2019): Dialekter. Bøjning. I: *Dansk Sproghistorie. Bind 3 – Bøjning og bygning*. E. Hjorth mfl. (red.). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Aarhus Universitetsforlag, 277-301.
- RO = *Retskrivningsordbogen*, udgivet af Dansk Sprognævn.
- Schack, J. (2018): Perfektum participium som adjektivisk prædikat. *Danske Studier* 2018, 5-29.
- Skautrup, P. (1953): *Det danske Sprogs Historie* 3. København: Gyldendalske Boghandel & Nordisk Forlag.
- Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson (1999): *Svenska Akademiens Grammatik* 4. Norstedts Ordbok.
- Wiwel, H. G. (1901): *Synspunkter for dansk Sproglære*. København: Det nordiske Forlag.
- Ømålsordbogen (1992-): *En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer*. Udgivet af Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet. København: C. A. Reitzel. Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- [web1: https://mothsordbog.dk/ordbog?query=v%C3%A5gen](https://mothsordbog.dk/ordbog?query=v%C3%A5gen) (lokaliseret 13.01.2022).

”Hold afstand!” Handlingsanvisende risikokommunikation under COVID19

Laura Bang Lindegaard

Abstract

The paper considers risk communication in Denmark during the COVID19 pandemic. It investigates the expression *hold afstand* (‘keep distance’) as it is used by a regional transportation company. Considering both grammar, semantics and pragmatics, it points out that whereas the grammar and semantics of the expression are somewhat ambiguous, the actual use of it suggests that its meaning gets settled for all practical purposes relative to the context of use. The paper argues that the ambiguity of the expression affords an openness considering appropriate interpretations of it. As such, *hold afstand* appears to be a well-chosen expression in a situation in which the transport company has to balance the silver lining of guiding anxious passengers while simultaneously mobilising potentially resisting passengers through a certain space for interpretation.

Nøgleord

risikokommunikation, handlingsanvisende kommunikation, substantivinkorporering, direktiver

1. Indledning

Denne artikel udspringer af arbejdet med et forskningsprojekt der undersøger passagerpraksisser i relation til smittebekymring. Gennem en undersøgelse af hvordan et regionalt trafikselskab bruger direktivet *hold afstand* i deres passagerrettede information, undersøger artiklen hvordan

direktivet er blevet brugt i handlingsanvisende risikokommunikation i Danmark under COVID19-pandemien.

Risikokommunikation er et bredt felt der strækker sig over flere discipliner, inklusiv offentlig administration, politisk kommunikation og strategisk kommunikation, og der foreligger ikke en entydig tilgang til risikokommunikation på tværs af de forskellige discipliner. I denne sammenhæng er den informationsorienterede tilgang til risikokommunikation dog den mest relevante idet den er snævert centreret omkring det kommunikationsorienterede spørgsmål om hvordan man mest effektivt deler risikoinformation og får folk til at handle derefter (Frandsen & Johansen 2020). Nogle tilgange til informationsperspektivet forstår risikokommunikation som en envejs videnstransmission fra eksperter til offentligheden (Chess 2001; Fischhoff 1995; Leiss 1996), og den forståelse implicerer forestillingen om et vidensunderskud i offentligheden som det er eksperternes opgave at udbedre (Hilgartner 1990). Andre tilgange til informationsperspektivet bryder med forestillingen om at offentligheden er en passiv modtager af viden og fokuserer i stedet på at mobilisere offentligheden til at tage informerede beslutninger (Gurabardhi et al. 2004; Jardine & Driedger 2013). Desuden pointerer de at forskellige kontekstuelle forhold betyder noget for hvor effektiv risikokommunikationen er – fx betyder det noget hvordan folk opfatter risiko (fx Frewer 2004), hvilken tillid de har til systemet (fx Leiss, 1995; Paton 2008), og hvordan de prioriterer de fordele og ulemper kommunikationen afstedkommer (fx Frewer & Salter, 2007), og i forlængelse heraf anerkender sådanne tilgange vigtigheden af relationsdannelse og af at forskellige interessegrupper deltager (Chess 2001; Fischhoff 1995; Kasperson 2005; Leiss 1996; McComas 2005; Reed 2008). Således antager disse tilgange at effektiv risikokommunikation er afhængig af i hvilken grad den uddanner og mobiliserer offentligheden i forhold til den aktuelle risiko (Lundgren & McMakin 2018). Selvom disse informationsorienterede perspektiver har et øget fokus på modtageren som en dynamisk størrelse, er hovedfokus altså stadig på hvordan man mest effektivt deler risikoinformation og får folk til at handle derefter.

Denne artikel bidrager til det informationsorienterede perspektiv på risikokommunikation med et empirisk casestudie af det handlingsanvisende direktiv *hold afstand*. I Danmark er Sundhedsstyrelsen øverste instans når det kommer til at håndtere den informationsorienterede risikokommunikation i forbindelse med pandemien. Siden februar 2020 har Styrelsen haft til opgave at ”give let tilgængelig information til befolkningen om ny

coronavirus samt give handleanvisninger, der kan motivere og understøtte en hensigtsmæssig adfærd i befolkningen” (Sundhedsstyrelsen 2021). Styrelsen var således også først til at foreslå direktivet *hold afstand* som siden har bredt sig til alle områder af den handlingsanvisende pandemikommunikation i Danmark – inklusive trafikelskabernes passagerrettede risikokommunikation.

Jeg begynder artiklen med at redegøre for hvordan udtrykket *hold afstand* fik en ny, smittespecifik betydning i begyndelsen af pandemien og blev en del af den handlingsanvisende risikokommunikation i Danmark. Dernæst præsenterer jeg den case artiklen tager udgangspunkt i. I analysen analyserer jeg direktivet *hold afstand*s grammatik, semantik og pragmatik med udgangspunkt i en gennemgang af de variationer der er i mine data. På baggrund af analysen diskuterer jeg afslutningsvist spørgsmålene om i hvilken forstand direktivet *hold afstand* kan siges at være handlingsanvisende, og, i forlængelse heraf, hvorvidt direktivet er valgt i den smitteforebyggende risikokommunikation.

2. Baggrund

Da pandemien kom til Danmark i begyndelsen af 2020, kom der samtidig en mængde smittereducerende tiltag, deriblandt *social distancing* som WHO definerer således: ”This means we keep a distance of at least 1m from each other and avoid spending time in crowded places or in groups.” (WHO 2022). På linje med WHO påpegede Europa-Kommissionen i marts 2020 at social distancing er en smittedæmpende foranstaltning (EUR-Lex 2020), og siden har der været forskellige afstandskrav i Danmark som har betydet at danskerne – som de fleste andre folkeslag – har skullet lære at holde en større afstand end den der blev betragtet som kulturelt passende inden pandemien (Jensen 2020; Sørensen et al. 2021).

Denne resocialisering er blevet befordret af den handlingsanvisende risikokommunikation. I engelsksprogede kontekster er WHO’s og EU’s engelske udtryk *social/physical distancing* blevet anvendt også i den handlingsanvisende kommunikation, men det er ikke tilfældet i Danmark. På myndighedsniveau, hvor indflydelsen fra engelsksproget, international politik formentlig er størst, er den direkte oversættelse ’social distancing’ i nogen grad blevet brugt, og i oktober 2020 optog Dansk Sprognævn også ’social distancing’ i Nye ord i dansk. Men i den handlingsanvisende kommunikation er *social/physical distancing* i stedet blevet oversat til direktivet *hold afstand*.

3. Case

Artiklen tager udgangspunkt i et større forskningsprojekt der undersøger bus- og togpassagerers bekymringer om og adfærd i forhold til smitte. En del af projektet undersøger hvordan Nordjyllands Trafikselskab (NT) informerer om smittereducerende passageropførsel i bus og tog. Korpus til denne del består derfor af NT's informationstekster fra selskabets Facebookside og af informationsmateriale fra toge og busser, men korpuset indeholder også tekster der udgør en uomgængelig kontekst for NT's passagerrettede risikokommunikation, det vil sige tekster oppefra: Transkriptioner af pressemøder fra Statsministeriet, tekster fra Retsinformation og tekster fra Sundhedsstyrelsen. Mens det større forskningsprojekt undersøger den rekontekstualiseringsproces der finder sted når udtrykket bevæger sig oppefra og ned, fokuserer denne artikel imidlertid udelukkende på imperativen *hold afstand* som den bliver brugt af NT.

4. Analyse

4.1. Eksempler i data

Hvad angår NT's brug af direktivet, er der 16 unikke *hold afstand* opslag på NT's Facebook-side fra marts 2020 til september 2021.¹ Før marts 2020 har NT ingen opslag der indeholder *hold afstand* – hvilket understøtter formodningen om at det at holde afstand til andre mennesker ikke blev betragtet som relevant før pandemien. *Hold afstand*-plakaterne fra Facebook bliver også brugt i bus og tog hvor der desuden er et *hold afstand*-klistermærke på gulvet.

Tabel 1

Nr.	Dato	Tekst	Billedtekst	Billednummer	Latent agent
1	9.3.20		Hvis du er ældre eller kronisk syg - hold afstand og bed andre tage hensyn	1	Du (kotekst "du" og "andre")

1 Derudover er der en mængde *hold afstand*-eksempler i kommentarsporene på siden, men eftersom denne artikel udelukkende angår afsenderperspektivet, er de ikke inkluderet i korpus. Det større forskningsprojekt undersøger imidlertid også modtagerperspektivet.

2	10.3.20	Vis hensyn til hinanden. Hold afstand. Rejs uden for myldretiden, hvis det er muligt.			I (kotekest "til hinanden")
3			Hvis du er ældre eller kronisk syg - hold afstand og bed andre tage hensyn	1	Du (kotekest "du" og "andre")
4	7.4.20	Rejs ikke med kollektiv trafik, hvis du er syg. Hold afstand. Nys/host i ærmet (dit eget).			Du (kotekest "du")
5+6	17.4.20		Tag hensyn til hinanden og hold afstand ved stoppestederne. Hold afstand til hinanden i bussen – benyt kun hvert andet sæde.	2	I (kotekest "til hinanden") I (adled "til hinanden")
7	12.5.20		Tak fordi du rejser med omtanke Hold afstand Fordel jer	3	I (kotekest "jer") (men "du" er kotekest fra overskriften)
8	18.5.20				
9	12.6.20		Hold afstand Fordel jer	4	I (kotekest "jer")
10	27.8.20	Husk at du skal bruge mundbind eller visir i den kollektive trafik og på stationer og terminaler. Ha' derfor et mundbind eller visir med og hold så god afstand som muligt, så alle kan få en god og sikker tur.	#Karmabud Husk mundbund og hold god afstand	5	Du (kotekest "du")
11	11.9.20	Vi skal forsat passe på hinanden. Husk at holde afstand 🧑🏻 - 🧑🏻, spritte af 🧼 og benytte mundbind 🧢 i bus 🚌 tog 🚆 og flextrafik 🚚 og på stationer og busterminaler. Tak ❤️			I (kotekest "vi")

12	17.12.20		Vi rejser trygt og sikkert sammen Hold afstand	6	I (kotekest "vi")
13	5.1.21	Vi følger udviklingen tæt og melder ud så hurtigt som muligt, hvis der kommer ændringer til anbefalingerne. Indtil da - hold afstand og pas på jer selv og hinanden.		7	I (kotekest "jer selv og hinanden")
14	26.01.21		Vi rejser trygt og sikkert sammen Hold afstand	8	I (kotekest "vi")
15	29.7.21	Du kan stadig gøre meget for at undgå smitte. Hold afstand.	Gode råd Gode vaner Du kan stadig gøre meget for at undgå smitte Hold afstand	9	Du (kotekest "du")
16	13.8.21		Hold afstand	10	?
Gulvklistermærke			Hold afstand	10	?

Tabel 1 viser teksten fra de 16 unikke opslag fra NT's Facebookside og fra gulvklistermærket fra toge og busser.

Tabel 2

Billedet 1

Billedet 2

Billede 3

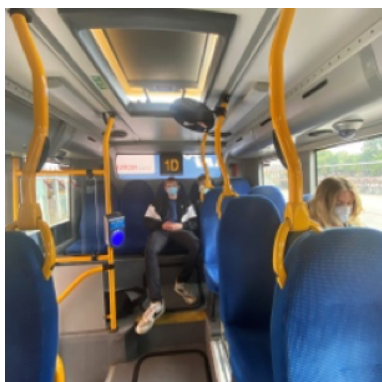
Billede 4

Billede 5

Billede 6

Billede 7

Billede 8

Billede 9

Billede 10

Tablet 2 viser billederne fra NT's Facebookside og desuden guloklistermærket fra toge og busser. Billederne fra Facebook er desuden blevet brugt i busser og toge – på info-skærme og som plakater.

I alle Facebook-opslagene kan det udledes hvilket personligt pronomen der skal indsættes på agentens plads, altså om det er singularis *du* eller pluralis *I*.² Selvom der er 16 unikke opslag, er der kun 14 forskellige variationer. I 5 tilfælde er agenten i singularis, og i 9 tilfælde er agenten i pluralis. I 13 af tilfældene kan agenten udledes af personlige pronomener i andre sætninger mens der kun er ét tilfælde hvor agenten kan udledes internt i sætningen, nemlig af adledet: ”Hold afstand til hinanden i bussen” (nr. 6). I opslag 6 udledes agenten altså reflektivt – hvis afstanden skal være *til hinanden*, må det være *I* som skal holde den. I opslag 7 og 8 (som er identiske) og 9 udledes agenten af den sætning der følger umiddelbart efter ”Hold afstand”, nemlig ”Fordel jer”, og fordi *fordel jer* læses som en specifikation af *hold afstand*, kommer sætningen til at have samme funktion som en konstruktion med et reflektivt pluralisadled, som fx *til hinanden* – man læser at *I* skal holde afstand *til hinanden*.³ I de øvrige 11 tilfælde fremgår det ikke eksplicit af verbalsproget hvem eller hvad *du* eller *I* skal holde afstand til, men i disse tekster fremgår pandemikonteksten enten af multimodaliteten: menneske-

2 Som oftest tilfældet er det grammatiske subjekt implicit i imperativen *hold afstand*. Men fordi imperativen under alle omstændigheder udtrykker en modtagerrettet talehandling, begrænser ubestemtheden sig til et spørgsmål om hvorvidt henvendelsen retter sig mod en 2. person i singularis eller pluralis. Se desuden afsnit 4.2. og 4.3.

3 I plakaternes overskrift er henvendelsen ganske vist til *du* ligesom 7 og 8 også har *du* i to af de seks underrubrikker, og 9 har *du* i én af dem. Men jeg mener at opsætningen, hvor ”Hold afstand Fordel jer” står i en cirkel for sig, motiverer læseren til at læse ”Hold afstand” som stærkere knyttet til pronominet inden for cirklen, nemlig *jer*, end til pronominet *du* uden for cirklen.

ikoner eller hjerter med afstand i mellem, mundbind, menneskeikon med albuen for munden, eller af teksten: *hvis du er syg...*, *hvis der kommer ændringer til anbefalingerne...* Sidstnævnte er formentligt den med den største semantiske ambiguitet, men den bestemte form henviser dog til at *anbefalingerne* er bekendte. Det forekommer altså overvejende klart hvem der skal holde afstand til hvad – og hvorfor – i konteksten.

Det bør desuden bemærkes at det personlige pronomen i alle tilfælde er knyttet mere eller mindre direkte til kategorien *passager*. Hvis man læser opslagene på Facebook, læser man dem på NT's facebookside og med NT som afsender, og så læser man opslagene som henvendt til kunder og potentielle kunder, dvs. man læser dem som henvendt til passagerer. I enkelte af opslagene bliver man desuden mere eksplicit tiltalt som passager, fx i 5 og 6 hvor der står ”hold afstand til hinanden ved stoppestederne” og ”hold afstand til hinanden i bussen”. Hvis man ser plakaterne i vinduer og på infoskærme i busser eller toge, eller hvis man træder på gulvklistermærket i busser og toge, læser man formentligt handlingsanvisningen *hold afstand* som en aktivitet der er bundet til den passagerkategori man er ved at udføre (Sacks 1992). Således giver det altså mening at læse NT's brug af direktivet *hold afstand* som en anmodning om at netop *passagerer* opretholder en vis afstand til andre passagerer.

Med udgangspunkt i Garfinkels etnometodologi (1967) og Sacks medlemskategoriseringsanalyse (1992) har Jayyusi (1984; 1991) argumenteret for at enhver kategoriseringspraksis implicerer forhandlingen af en moralsk orden, af moralske hierarkier og af forestillinger om den ene eller anden distribuering af forskellige rettigheder og pligter. I Sacks' oprindelige historie ”the baby cried, the mommy picked it up” (Sacks 1992) implicerer mor-kategorien fx at moren har såvel en ret som en pligt til at tage det grædende barn op, og at tilhøreren/beskueren ser det som en passende udfoldelse af hendes kategorimedlemskab hvis hun gør det, altså hvis hun tager barnet op. På lignende vis implicerer *hold afstand*-anmodningen i tog og bus at en passende udførelse af passagerkategorien kræver at man holder afstand. I den forbindelse er det værd at bemærke at det at holde afstand i særlig grad er en ny, moralsk forpligtelse blandt *passagerer*. Inden pandemien blev der rutinemæssigt vist informationsvideoer i landets busser hvori passagerer blev gjort opmærksomme på at sædet ved siden af det man sad på, ikke var til ens taske, men til andre passagerer, og ligeledes var det almindelig praksis at buschaufføren opfordrede til at stående passagerer rykkede tæt sammen så der kunne være plads til flere. Som flere studier har redegjort for

(Jensen 2020; Sørensen et al. 2021), kan man tale om at pandemien har udfordret vores opfattelse af hvad passende afstand til fremmede er, sådan at vi under pandemien har lært at holde en større afstand til fremmede end før. Hvad angår myldretidstrafikken i den kollektive transport, har denne ændring været ekstra markant fordi det før pandemien var påskønnet at man var så tæt på sine medpassagerer som det var fysisk muligt (i en fyldt bus eller et fyldt tog var den passende afstand afgjort af hvor tæt man *fysisk* kunne komme på hinanden), og man kan derfor med en vis rimelighed sige at passagerer i den kollektive transport har været blandt dem for hvem direktivet *hold afstand* har været mest indgribende i omkalfatringen af den moralske orden. I de næste afsnit analyserer jeg direktivets grammatik, semantik og pragmatik nærmere for derigennem at belyse hvorfor *hold afstand* synes at være et velvalgt udtryk når det kommer til at mobilisere offentligheden til at tage ikke blot informerede, men også moralsk passende beslutninger.

4.2. Grammatik og semantik

Hold afstand kan beskrives som en sætning der består af et finit verbum i imperativ *hold* og et inkorporeret substantiv *afstand*. Hansen og Heltoft (2011) beskriver sådanne inkorporerede substantiver som konstruktioner hvor "[verber] der efter deres valens styrer et objekt, [forsegler] denne valensmulighed ved i stedet at INKORPORERE substantivstammen (Hansen & Heltoft 2011: 940, fremhævnings i original). Ifølge denne definition er det kun transitive verber der kan inkorporere substantiver, og derfor må *holde*, i sig selv, være transitivt hvis inkorporeringsanalysen skal være korrekt. I Den Danske Ordbog har verbet *holde* 14 betydninger hvoraf 11 er transitive og 3 er intransitive (Den Danske Ordbog, *holde*), men eftersom inkorporeringen medfører en betydningsændring af verbet, er det ikke muligt at udpege hvilken af de 14 *holde*-betydninger *hold* i udtrykket *hold afstand* udtrykker i sig selv. For at karakterisere *hold afstand* som en substantivinkorporering er det altså i en vis forstand nødvendigt at hypostasere én af de transitive betydninger af *holde* som udgangspunkt for analysen.⁴ Dette mulige cirku-

---

4 Det kunne fx være betydning 3: "sørge for at nogen eller noget til stadighed er i en bestemt tilstand, stilling eller situation" (Den Danske Ordbog, *holde*) som netop er én af de transitive betydninger. Jeg mener at semantikken i betydning 3 giver intuitiv mening som udgangspunkt for semantikken i *hold afstand*, men som jeg er blevet gjort opmærksom på af artiklens fagfællebedømmer, kunne man indvende at det er principielt umuligt at lave denne analyse og samtidig fastholde at inkorporering er kendetegnet ved at delenes semantik ikke længere har samme selvstændige semantik.

laritetsproblem bliver imidlertid mindre af at de øvrige kriterier for substantivinkorporering er opfyldte. Bemærk fx at det væsentligste kendetegn ved inkorporering er at konstruktionen har enhedstryk (Hansen & Heltoft 2011: 940). Det gælder også *hold afstand*: *hold* 'afstand til andre. Desuden er konstruktionen kendetegnet ved at man altid henviser til helheden i neutrum, også når det inkorporerede substantivs genus er utrum – som det er tilfældet for *afstand* (Hansen & Heltoft 2011: 943-944): Hold afstand til hinanden. Det/*den skal vi alle huske. På denne baggrund forekommer det rimeligt at sige at i udtrykket *hold afstand* optræder substantivet *afstand* ikke først og fremmest nominalt, men danner i stedet ”en prædikatshelhed sammen med det styrende verbum” (Hansen & Heltoft 2011: 940). Når *afstand* således ikke længere kan karakteriseres som et direkte objekt, kan man sige at *hold* bliver detransitiveret gennem inkorporeringen, og at man ikke længere kan udtrykke sig om valensforhold for leddene hver for sig, men udelukkende for hele det sammensatte led (Hansen & Heltoft 2011: 942).

Hvad angår *hold afstand*s valens, er agenten latent – hvilket svarer fint overens med hvad der er mest almindeligt i imperativsætninger (Hansen & Heltoft 2011: 732; Engberg-Pedersen et al. 2019: 134). Dermed kan udtrykkets sagforhold noteres '(holde afstand) + [du]' eller '(holde afstand) + [I]' for latent agent i holdholdsvis singularis og pluralis. På baggrund af eksemplerne fra korpus ovenfor, vil jeg foreslå at agenten ikke er det eneste latente argument i sagforholdet *hold afstand*, men at der også er et latent adled der medkonstituerer agenten reflektivt. I ordbogsopslaget for *holde afstand*s grammatik specificerer den afsluttende parentes muligheden for et middelbart objekt eller adled: ”NOGEN holder afstand (til NOGET/NOGEN)” (Den Danske Ordbog, *holde afstand*). Som Engberg-Pedersen et al. (2019) bemærker, er der imidlertid en væsentlig forskel på optionelle og latente argumenter som de eksemplificerer med forskellen på verberne *spise* og *åbne*: ”Det er muligt at spørge *Hvornår skal vi spise?* også når man ikke ved hvad der skal spises. Men hvis man spørger *Hvornår skal vi åbne?* må det være underforstået hvad det er der skal åbnes.” (Engberg-Pedersen et al. 2019: 128) Jeg vil foreslå at også det andet argument i *hold afstand* er latent, ikke optionelt – fordi det ikke er muligt at sige *hold afstand* uden at underforstå hvem der skal holde afstand til hvad.

De latente argumenter bevirker at *Hold afstand* er semantisk flertydigt. Som det fremgår af eksemplerne fra data i 4.1., fremgår de givne, specifikke argumenter af ko- og kontekst, og i det korpus der er gen-

stand i denne artikel, betyder det at man læser udtrykket som et der angår at passagerer skal holde afstand til andre passagerer. Parallelt læser man formodentlig supermarkedernes opfordringer om at holde afstand som en opfordring til at kunder holder afstand til andre kunder – og så fremdeles. Jeg vil foreslå at den flertydighed der opstår på grund af de latente argumenter, bevirker at udtrykket fungerer som et stykke rationel, informationsorienteret risikokommunikation der giver mulighed for at det informerede valg (at holde afstand) kan udføres forskelligt – og moralsk set lige passende – af forskellige kategorier. Jeg vender tilbage til dette forslag i diskussionen, men inden da angår næste afsnit en undersøgelse af udtrykket fra et talehandlingsteoretisk perspektiv.

4.3. Pragmatik

Som bekendt tager talehandlingsteorien udgangspunkt i *talehandlinger*, ikke i grammatiske enheder, og derfor er det ikke muligt at udtrykke hvilken handling *hold afstand* udtrykker alene med udgangspunkt i udtrykkets grammatik og semantik. Hvad angår talehandlinger udtrykt gennem grammatiske enheder – som *hold afstand*, er det interdependente forhold mellem grammatik, semantik og pragmatik dog relevant,⁵ og derfor starter jeg hos Hansen og Heltoft (2011). Ifølge Hansen og Heltoft udtrykker infinitiver som *hold afstand* en instruks, en opfordring eller et ønske (Hansen & Heltoft 2011: 732-733). For alle tre gælder det at de er karakteriseret ved at angå det forhold at indholdet af en proposition skal realiseres. For instruksen og opfordringen gælder det at det er modtager der skal stå for realiseringen, og disse to er forskellige ved at det ved instruksen kun er afsender der er (forventeligt) interesseret i denne realisering, og at det ved opfordringer er såvel afsender som modtager der er interesserede i den. Ønsker er derimod forskellige fra såvel instrukser som opfordringer ved at de ikke forudsætter at det er

---

5 Det er således også helt almindeligt at gøre opmærksom på at forskellige klasser af talehandlinger har nogle typiske sproglige realiseringer. Direktive talehandlinger er fx ofte realiseret gennem bydende og spørgende sætninger mens ekspressive talehandlinger er realiseret gennem fremsættende og eksklamative sætninger (fx Mey 1993: 131 og Svennevig 2009: 68), og såvel bydende som eksklamative sætninger er ofte udtrykt gennem imperativ – som det er tilfældet for *hold afstand*.

et handlende væsen⁶ der skal realisere propositionens indhold (Hansen & Heltoft 2011: 733).

Selvom Searle (1969, 1979) ikke starter med den grammatiske form, fx imperativen, men med handlingen, fx ordren, er hans kategorisering af talehandlinger lavet på baggrund af kriterier der ligner Hansens og Heltofts (2011). Det er især iøjnefaldende hvad angår Searles opmærksomhed på forskellige kategoriers forskelle hvad angår tilpasningsretningen mellem ordene og verden ("direction of fit between words and the world", Searle 1979: 3). Dette kriterium angår forholdet mellem det propositionelle indhold og dets realisering, og spørgsmålet om hvem der har realiseret (inden udsigelsen af talehandlingen) eller skal realisere (efter udsigelsen af talehandlingen) det propositionelle indhold (Searle 1979: 3-4). På den baggrund kategoriserer Searle 'instrukser' og 'opfordringer' som direktiver og 'ønsker' som ekspressiver (Searle 1979: 13-16). Ifølge Searle's betingelser må vellykkede direktiver tage udgangspunkt i talerens legitime forslag om at modtageren handler på en måde der realiserer det propositionelle indhold i talehandlingen (Searle 1979: 13-14). Derimod er ekspressiver karakteriseret ved ikke at have noget tilpasningsforhold mellem ordene og verden – fordi det illokutionære formål er at udtrykke talerens psykologiske tilstand. Derfor afhænger vellykkede ekspressiver af talerens *oprigtighed*, altså de afhænger af om taleren oprigtigt besidder den psykologiske tilstand som det propositionelle indhold udtrykker (Searle 1979: 15-16).

I forlængelse af Hansen og Heltoft (2011) og Searle (1969, 1979) kan udtrykket *hold afstand* karakterises som en imperativ der har potentialet til at udtrykke flere forskellige typer talehandlinger. Dels kan der være tale om et direktiv hvor taleren ønsker at modtageren skal gøre noget, og hvor Hansens og Heltofts forskel på opfordring og instruks markerer yderpolerne for udtrykkets modalitet. Searle pointerer således at direktiver kan være "very modest 'attempts' as when I invite you to do it or suggest that you do it, or they may be very fierce attempts as when I insist that you do it." (Searle 1979: 13) Direktivet *hold afstand* kan komme til udtryk som en talehandling hvor afsender opfordrer modtager til at holde afstand og antager at modtager selv er interesseret i at holde afstand, og det kan komme til udtryk som en handling hvor afsender instruerer modtager i at holde

6 Mens Hansen og Heltoft skriver "handlende person" (Hansen & Heltoft 2011: 733), foretrækker jeg det mere åbne *væsen* da imperativer fx er særdeles udbredte i hundetræning – hvor det er hunden der skal realisere propositionens indhold i udtryk som *sit, dæk, rul* etc.

afstand uden interesse for om modtager ønsker dette.⁷ Dels kan der, måske, være tale om et ekspresiv hvor taleren udtrykker sit oprigtige ønske om *hold afstand* uden at implicere at det kræver et handlende individ for at dette kan finde sted. Dette vender jeg tilbage til i diskussionen nedenfor.

5. Diskussion

Selvom *hold afstand* er et semantisk flertydigt udtryk, er der altså næppe mange af NT's bus- og togpassagerer der er i tvivl om at det er andre passagerer de skal holde afstand til – ikke gale tyre, biler eller, måske mere oplagt i konteksten, perronkanten ned til sporene⁸ – og at de skal gøre det af hensyn til mulig smittefare. Det samme vil formentlig være tilfældet i andre kontekster. Kunder i supermarkeder, forældre i børnehaver, patienter hos lægen, borgere i jobcenteret etc. forstår kontekstuel at de skal holde afstand til andre mennesker.

Igennem pandemien har det været angivet ganske præcist hvor meget afstand der er passende, nemlig én eller to meter, og rundt omkring i verden har disse numeriske angivelser været suppleret med kulturelt forankrede målesystemer som en kænguru, en babyelefant, en ko, etc. (Barry & Keane 2021). Imidlertid er der næppe nogle af disse målesystemer der er særligt anvendelige i faktiske passagerpraksisser – hvordan opretholder man den ene eller anden specifikke afstand i en fyldt bus? Som Jensen (2020) har foreslået i sin diskussion af nye afstandspraksisser under pande-

---

7 Når *hold afstand* realiserer et direktiv, sker det gennem den stærkeste sætningsmodalitet der kan udtrykke et direktiv. I sin undersøgelse af direktiver påpeger Durst-Andersen (2016) at direktiver kan udtrykkes gennem tre forskellige sætningstyper, nemlig deklarativer, interrogativer og imperativer, men at imperativen repræsenterer den stærkeste af tre typer: "Hvis afsender anvender en imperativform over for modtager, er der principielt ingen escape-mulighed for modtager med mindre modtager vil udfordre afsender" (Durst-Andersen 2016: 33). Dette fører til at han foreslår at imperativen er mest velegnet til at oprette samfundsmæssige ubalancer hurtigt og effektivt. Durst-Andersens ærinde er rettet mod generelle, pragmatiske anliggender, ikke mod risikokommunikation, men ikke desto mindre er det oplagt at læse hans argument som et argument for at bruge imperativer i den handlingsanvisende risikokommunikation. Han understreger denne pointe når han anfører at imperativer er den mest effektive problemløser, og når han understreger at "[dette] gælder også potentielle problemer der kan ændre verden til det dårligere – de standses også hurtigt og effektivt med en imperativ." (Durst-Andersen 2016: 33). Pointen i nærværende artikel er dog nok den lidt afvigende at imperativer projicerer en moralsk orden hvori det er af større værdi at følge imperativens bud end at gå imod den – for selvfølgelig er en imperativkonstruktion ingen garanti for at hverken passagerer eller børn eller andre gør som man byder dem at gøre.

8 DSB har faktisk netop indledt en kampagne på perronerne der opfordrer passagerer til at holde afstand til perronkanten.

mien, kunne man forestille sig at alle mennesker gik rundt med hulahopringe med en bestemt radius (Jensen 2020). Det ville ikke, ikke engang i teorien, kunne lade sig gøre i busser og toge, ganske enkelt fordi den materielle beskaffenhed i busser og toge ikke tillader at passagerer har én meters afstand omkring sig – og to meter er naturligvis kun mere umuligt. Derfor har Transportministeriet også omdefineret hvad *hold afstand* vil sige i busser og toge: det vil sige at man ikke skal sidde ansigt til ansigt med andre passagerer (Transportministeriet 2020), og derfor er der heller ingen eksempler fra NT's kommunikation hvor NT forsøger at præcisere hvilken afstand der skal holdes (hverken i standardiserede eller kulturelle måleenheder).

I den pandemirelaterede betydning hvor *hold afstand* henviser til at der skal være en smittereducerende afstand til andre mennesker, afhænger det altså af konteksten hvor meget eller hvordan man skal holde afstand. Som jeg har vist, ser det ud som om den semantiske flertydighed i *hold afstand* ikke er et problem i praksis. I data er det kontekstuellet givet at der er tale om en smittereducerende foranstaltning, og danske sprogbrugere er allerede vant til at udtrykket henviser til flere forskellige længder alt efter konteksten – der skal være længere til bilen foran på motorvejen end til bilen foran i et trafiksaneret boligområde.

Bemærk desuden de overraskende mange hjerter i NT's kommunikation som bevirker at direktivet *hold afstand* også har en vis ekspressiv karakter (Searle 1969, 1979). Ogiermann og Bella (2021) har foreslået at coronasituationen har aktualiseret et behov for at styrke interpersonelle relationer i informationsmateriale, og de har vist hvordan dette er tilfældet i kommunikationen fra coronanedlukkede butikker hvor butiksindehavere har ønsket at pleje relationen til deres kunder. Ligesom butikkerne ikke har ønsket at lukke ned, har NT ikke ønsket at skræmme deres kunder væk med forskellige reguleringstiltag (personlig kommunikation) det i nogen grad ikke kan lade sig gøre at overholde på grund af busser og toges materielle beskaffenhed, og det giver således god mening at NT supplerer de direkte talehandlinger med ekspressiv relationspleje. Således fremstår NT's brug af *hold afstand* som en talehandling hvor NT opfordrer passagerne til at holde afstand med udgangspunkt i at passagerne selv kunne være interesserede i at holde afstand. NT har endda enkelte ikke verbalsproglige *hold afstand*-plakater som blot består af to røde hjerter med afstand i mellem, og måske er disse eksempler rent ekspressive handlinger hvori NT udtrykker deres ønske om *hold afstand* uden at implicere at det kræver noget af passagererne: gid der må være afstand.

Som sagt kan man betragte effektiv risikokommunikation som kommunikation hvor myndigheder søger at mobilisere offentligheden til at tage informerede beslutninger. *Hold afstand* har været understøttet af diverse informationskampagner hvor det er blevet vist meget minutiøst hvad det teknisk og målbart vil sige at holde afstand. Så det er rimeligt at sige at befolkningen har været udsat for en stor videnseksponering hvad angår det smittereducerende tiltag. Således fungerer det kortfattede, semantisk flertydige *hold afstand* på klistermærker og plakater som en intertekstuel reference til befolkningens større vidensreservoir.

Den semantiske ambiguitet muliggør desuden et moralsk spillerum hvor forskellige kontekster mobiliserer forskellige kategorier som realisering af de latente argumenter. På grund af det gensidigt konstituerede forhold mellem kategorier og kategoribundne aktiviteter (Sacks 1992) betyder dette at den passende udførelse af den kategoribundne aktivitet *at holde afstand* udføres forskelligt afhængig af hvilken kategori der udfører den. Dermed bliver det altså principielt muligt at udføre en passagerkategori gennem passende holde afstand-aktiviteter uden at disse behøver at være målbart magen til dem andre kategorier (fx kunder i et supermarked) passende udfører som del af det at udføre deres kategorimedlemskaber. Det betyder dels at udtrykket kan anvendes i forskellige medlemskabs-kontekster, dels at det balancerer den vanskelige opgave at henvende sig til forskellige underkategorier af passagerer – både de meget smittebekymrede der har et stort behov for at der bliver reguleret, og de meget skeptiske der nemt føler at reguleringen kompromitterer deres frihedsrettigheder.

6. Konklusion

I denne artikel har jeg undersøgt hvordan det handlingsanvisende udtryk *hold afstand* er blevet brugt i risikokommunikationen i Danmark under COVID19. Fordi undersøgelsen angår hvorvidt udtrykket kan siges at være et godt bud på effektiv, handlingsændrende kommunikation, bidrager den til den informationsorienterede tilgang til risikokommunikation. Jeg har redegjort for hvordan Sundhedsstyrelsen initierede en kommunikationsstrategi hvori *hold afstand* bliver brugt i den handlingsanvisende risikokommunikation, og jeg har vist hvordan Nordjyllands Trafikselskab har fulgt styrelsen og brugt direktivet i deres passagerrettede coronakommunikation. I analysen af udtrykket har jeg påpeget at det grammatisk og semantisk må siges at være et flertydigt udtryk der har potentiale til at blive brugt i flere forskellige kontekster. Jeg har foreslået at denne åbenhed

i udtrykket gør at *hold afstand* er et velvalgt udtryk når det kommer til at mobilisere offentligheden til at tage ikke blot informerede, men også moralsk passende beslutninger – til at tage beslutninger hvor de kan udføre deres aktuelle kategorimedlemskaber på passende vis. Måske er denne fortolkningsåbenhed en særlig fordel netop for et trafikelskab som NT hvor åbenheden netop giver passagerne det fortolkningsrum de har brug for, når de står i et overfyldt tog og ikke har nogen praktisk mulighed for at holde hverken én eller to meters afstand til andre.

Dette arbejde er udført med støtte fra DFF.

Om forfatteren

Laura Bang Lindegaard, ph.d., lektor i diskurs og praksis ved Institut for Kultur og Læring, Aalborg Universitet.

Litteratur

- Barry, K., & J. Keane (2021): Coronavirus Measures: Physical Distancing, Wayfinding, and New Spatial Orientations. *GeoHumanities*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/2373566X.2021.1986101>
- Chess, C. (2001): Organizational Theory and the Stages of Risk Communication. *Risk Analysis* 21(1), 179-188. <https://doi.org/10.1111/0272-4332.211100>
- Durst-Andersen, P. (2016): Introduktion til Det Pragmatiske Hjul – En ny tilgang til Direktiver. *Ny Forskning i Grammatik* 23, 22-37. <https://doi.org/10.7146/nfg.v24i23.24642>
- Engberg-Pedersen, E. et al. (2019): *Semantik*. København: Samfundslitteratur.
- Fischhoff, B. (1995): Risk Perception and Communication Unplugged: Twenty Years of Process. *Risk Analysis* 15(2), 137-145. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1995.tb00308.x>
- Frandsen, F. & W. Johansen (2020): Public Sector Communication: Risk and Crisis Communication. I: *The Handbook of Public Sector Communication*. V. Luoma-aho & M.J. Canel (red.). New York: Wiley-Blackwell, 229-244.
- Frewer, L. (2004): The public and effective risk communication. *Toxicology Letters* 149(1-3), 391-397. <https://doi.org/10.1016/j.toxlet.2003.12.049>
- Frewer, L. & B. Salter (2007): Societal Trust in Risk Analysis: Implications for the Interface of Risk Assessment and Risk Management. I: *Trust in Risk Management: Uncertainty and Scepticism in the Public Mind*. M. Siegrist, T. C. Earle & H. Gutscher (red.). London: Earthscan, 143-158.

- Garfinkel, H. (1967): *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Gurabardhi, Z. et al. (2004): The Development of Risk Communication: An Empirical Analysis of the Literature in the Field. *Science Communication* 25(4), 323-349. <https://doi.org/10.1177/1075547004265148>
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Hilgartner, S. (1990): The Dominant View of Popularization: Conceptual Problems, Political Uses. *Social Studies of Science* 20(3), 519-539. <https://doi.org/10.1177/030631290020003006>
- Jayyusi, L. (1984): *Categorization and the Moral Order*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Jayyusi, L. (1991): Values and moral judgement: communicative praxis. I *Ethnomethodology and the human sciences*. G. Button (red.). Cambridge: Cambridge University Press, 227-251.
- Jensen, O. B. (2020): Mobilitet efter Corona: Ændringer i transport og byliv. I: *Det epistemiske samfund*. O. B. Jensen & N. Schultz (red.). København: Hans Reitzels Forlag, 177-192.
- Kasperson, R. E. (2005): Six Propositions on Public Participation and Their Relevance for Risk Communication. I: *The Social Contours of Risk: Volume I: Publics, Risk Communication and the Social*. J. X. Kasperson & R. E. Kasperson (red.). London: Routledge, 19-28. <https://doi.org/10.4324/9781849772549>
- Leiss, W. (1995): 'Down and Dirty': The Use and Abuse of Public Trust in Risk Communication. *Risk Analysis* 15(6), 685-692. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1995.tb01340.x>
- Leiss, W. (1996): Three Phases in the Evolution of Risk Communication Practice. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 545(1), 85-94. <https://doi.org/10.1177/0002716296545001009>
- Lundgren, R. E. & A. H. McMakin (2018): *Risk Communication. A Handbook for Communicating Environmental, Safety, and Health Risks* (6. udgave). New York: Wiley.
- McComas, K. A. (2005): Defining Moments in Risk Communication Research: 1996-2005. *Journal of Health Communication* 11(1), 75-91. <https://doi.org/10.1080/10810730500461091>
- Mey, J. L. (1993): *Pragmatics: An Introduction*. Oxford: Blackwell.

- Ogiermann E. & S. Bella (2021): On the dual role of expressive speech acts: Relational work on signs announcing closures during the Covid-19 pandemic. *Journal of Pragmatics* 184, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.07.020>
- Reed, M. S. (2008): Stakeholder participation for environmental management: A literature review. *Biological Conservation* 141(10), 2417-2431. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014>
- Sacks, H. (1992) *Lectures on Conversation*. Oxford: Basil Blackwell.
- Searle, J. (1969) *Speech Acts*. Cambridge University Press.
- Searle, J. (1979) *Expression and Meaning*. Cambridge University Press.
- Svennevig, J. (2009): *Språklig samhandling*. Oslo: Cappelen Damm.
- Sørensen, K. et al. (2021): Rebranding social distancing to physical distancing: calling for a change in the health promotion vocabulary to enhance clear communication during a pandemic. *Global Health Promotion* 28(1), 5-14. <https://doi.org/10.1177/1757975920986126>
- Wardman, J. K. (2008): The Constitution of Risk Communication in Advanced Liberal Societies. *Risk Analysis* 28(6), 1619-1637. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2008.01108.x>

Internetkilder

- Dansk Sprognævn, *social distancing*: <https://dsn.dk/soegning/?soegeord=social%20distancering> (tilgået 17.1.2022)
- Den Danske Ordbog, *holde*: <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=holde&tab=for> (tilgået 17.1.2022)
- Den Danske Ordbog, *holde afstand*: <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=holde+afstand> (tilgået 17.1.2022)
- EUR-Lex (2020): [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/?uri=CELEX:52020XC0320\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/?uri=CELEX:52020XC0320(03)) (tilgået 17.1.2022)
- Sundhedsstyrelsen (2021): <https://www.sst.dk/da/Opgaver/Forebyggelse/Indsatser/Kampagner/Aktuelle-kampagner/COVID-19> (tilgået 13.1.2022)
- Transportministeriet (2020): <https://www.trm.dk/nyheder/2020/fle-re-rejsende-i-den-kollektive-transport/> (tilgået 17.1.2022)
- WHO (2022): <https://www.who.int/westernpacific/emergencies/covid-19/information/physical-distancing> (tilgået 17.1.2022)

Dansk og spansk som eksempler på hhv. skematiske og leksikalske sprog

Antonio Morata & Henrik Høeg Müller

Abstract

This paper aims at substantiating the claim that Danish and Spanish systematically use two different strategies to express the same notional content. While Spanish tends to concentrate information in simple and semantically saturated lexemes, Danish distributes meaning in several, rather abstract lexical items that then combine into complex schematic structures. We show how these two tendencies can be detected both syntactically at the verbal level and morphologically at the nominal level. In addition, we argue that Danish lexemes can be placed on a continuum according to their semantic specificity, which results in different degrees of polysemy, a determining factor in order to find lexical equivalents in Spanish.

Nøgleord

bevægelsesbegivenheder, leksikalisering, nominalkomposition, verbale konstruktionsskemaer, sprogtypologiske kontraster

1. Indledning

Formålet med denne artikel er i et sprogtypologisk perspektiv at vise, at dansk inden for både det verbale og det nominale område tenderer mod at anvende komplekse størrelser, dvs. sproglige tegn, der er sammensat af flere leksikalske elementer, hvorimod spansk ofte udtrykker et tilsvarende semantisk indhold ved brug af simple verber og substantiver.

Vi sonderer således mellem sprog som dansk, hvis udtryksside er kompleks i den forstand, at betydning konstrueres ved, at flere, normalt relativt abstrakte, elementer kombineres i en skematisk struktur (se fx Pedersen 2019), og sprog som spansk, hvis udtryksside er simpel, idet betydningen koncentrerer sig i relativt specifikke leksemer. Med andre ord betragter vi dansk som kendetegnet ved, at betydningsdannelse i vidt omfang foregår

ved generaliseringer over sekvenser af leksemer, dvs. skematisering, mens et tilsvarende semantisk indhold i spansk udtrykkes i én isoleret leksikalsk enhed, der indgår i leksikon med en forholdsvis fast grundbetydning. Denne sondring er hovedargumentet for at betegne dansk som et *skematisk* sprog og spansk som et *leksikalsk* sprog.

Dansk og spansk som repræsentanter for hhv. de germanske og romaniske sprog udviser naturligvis en række genetiske og typologiske forskelle, fx mht. kodning af modus, aspekt og spatial deiksis. I denne artikel er fokus imidlertid primært på det leksikalsk-semantiske, idet vores undersøgelse tager udgangspunkt i en komparativ onomasiologisk analyse af sprogenes udtrykspotentialer på ordniveau inden for nogle givne semantiske felter, selv om vi i sagens natur også kommer til at berøre morfosyntaktiske aspekter.

Konkret skelner vi, som sagt, inden for begge sprog mellem det verbale plan, jf. (1a) og vores oversættelsesforslag i (1b), og det nominale plan, jf. (2a) og dets spanske pendanter i (2b). Gennem hele artiklen tager vi udgangspunkt i den danske udtryksside, dvs. danske skematisk opbyggede eksempler, og så foreslår vi mulige oversættelser til spansk – velvidende at der selvfølgelig altid eksisterer alternative oversættelsesmuligheder.

(1a) *Min lille datter **stikker** fødderne **ud** af barnevognen, hver gang hun sover.*

(1b) *Mi hijita **saca** los pies del cochecito cada vez que se duerme.*

(1a og 1b) viser, hvordan det spanske verballeksemer *sacar* korresponderer med en skematisk struktur i dansk bestående af verbalet *stikke* og adverbialet *ud*. Samme mønster ser vi i (2a og 2b), hvor de spanske simplekssubstantiver denoterer forskellige undertyper af tæpper, mens dansk benytter nominalkomposition, dvs. en skematisk strategi i form af sammensætning af to substantiver, til at navngive entiteter på det tilsvarende hyponymiske niveau.

(2a)	dansk	(2b)	spansk
	<i>gultæppe</i>		<i>alfombra</i>
	<i>sengettæppe</i>		<i>colcha</i>
	<i>bagttæppe</i>		<i>bambalina</i>
	<i>slumrettæppe</i>		<i>manta</i>

Det er vigtigt i denne sammenhæng at fastslå to forhold: 1) at distinktionen

mellem simpel og kompleks ikke refererer til en morfologisk skelnen mellem simple og afledte former, men udelukkende til, om et givent semantisk indhold udtrykkes via et enkeltstående leksem eller en kombination af former, der indgår i en skematisk struktur, og 2) at en skematisk struktur i vores regi skal forstås som et syntaktisk eller morfologisk mønster, som fx [SUBJ V_{BEVÆGELSE} OBJ ADV] i (1a) og [N1+N2] i (2a), der udtrykker en abstrakt indholdsmorfosyntaktisk betydning, her i form af hhv. ‘X bevirker at Y bevæges i en specifik retning’ og ‘N1 indsnævrer N2’s betydning således, at N1+N2 denoterer en undertype af N2’ (se fx Harder 1996 vedr. udtryks- og indholdssyntaks samt Pedersen 2019).

2. Grundlag

Generelt udspringer vores forskningsinteresse af den velkendte og snart hundrede år gamle empiriske observation, at de germanske og romanske sprog adskiller sig fra hinanden i den måde, de udtrykker bevægelsesbegivenheder på. Ifølge Strohmeyer (1924: 191-192)¹ er franskmænd tilbøjelige til i forbindelse med bevægelsesudtryk at udtrykke ”Spezialiseren der Begriffe”, og derfor ækvivalerer fx *aller* med en række tyske verballeksemer, såsom *gehen, fahren, reiten* etc., mens bevægelse på fransk tilsyneladende udtrykkes hovedsageligt ved andre verber, som *entrer, sortir* etc.

Bergh (1948: 7)² fokuserer på udtryk for retning og konstaterer, at engelsk-, tysk- og svensktalende, der lærer fransk, vil erfare, at de nævnte germanske sprog divergerer kraftigt fra fransk, når det kommer til at udtrykke idéen om retning, og at det uvægerligt fører til oversættelsesvanskeligheder.

Så inden for det, man i mangel af bedre kunne kalde den traditionelle komparative lingvistik, har kontrasterne mellem de germanske og romanske sprog været genstand for opmærksom gennem adskillige år (se også Malblanc 1944, Vinay & Dabelnet 1958 og Tesnière 1959), men det er først med Talmy (1972, 1975, 1985, 2000), at de behandles i et egentligt typologisk perspektiv. I Talmy (2000) beskrives forskellige måder at udtrykke bevægelse på som systematiske typologiske forskelle mellem såkaldte *satellite-framed* (fx dansk) og *verb-framed languages* (fx spansk) afhængigt af, om betydningskompo-

1 Citeret i Woldersgaard (2017: 14)

2 Citeret i Woldersgaard (2017: 14-15)

nenten RETNING indkodet i en satellit (fx en verbalpartikel, 3a) eller en verbalrod (3b).

(3a) *Skibet sejler **ind** i havnen.*

(3b) *El barco **entra** en el puerto.*

Gennem årene er Talmys tilgang blevet kritiseret fra mange forskellige vinkler, som det vil række for vidt at komme ind på her. Et kritikpunkt er dog særligt relevant for beskrivelsen af dansk. Talmys tager RETNING og dens strukturelle realiseringer i sproget som *tertium comparationis*. Denne tilgang giver dog ikke et retvisende ”typologisk” billede af dansk, fordi den tilsidesætter MÅDE-komponentens fremtrædende rolle i dansk og dens konsekvenser for sætningsdannelse og opfattelsen af begivenheder (Müller 2014).³

Netop tilstedeværelse eller fravær af MÅDE-komponenten er en central del af Herslund & Barons (fx 2003) leksikalsk typologiske distinktion mellem endocentriske og exocentriske sprog. Kort fortalt går deres teori ud på, at endocentriske sprog som dansk koncentrerer information i verbalet, samtidig med at nominalerne er underspecificerede semantisk, mens exocentriske sprog som spansk gør det modsatte, altså benytter sig af generelle verber og mere betydningstunge nominaler.

	endocentriske sprog	exocentriske sprog
verber	<i>fisken svømmede ind fuglen føj ind skibet sejlede ind bilen kørte ind</i>	<i>el pez entró el pájaro entró el barco entró el coche entró</i>
substantiver	<i>sengetæppe vægtæppe teatertæppe / scenettæppe slumrettæppe</i>	<i>colcha tapiz telón manta</i>

Skema 1: Endocentriske vs. exocentriske sprog

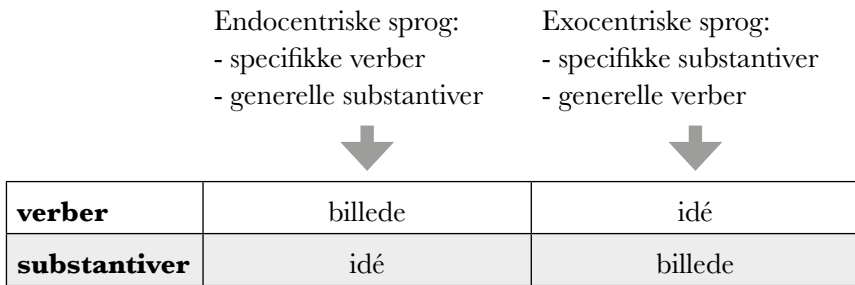
Vores eksempler i skema 1 viser, hvordan dansk bruger verber, der integrerer BEVÆGELSE og MÅDE i deres leksikalske rod i kombination med retningspartikler, mens spansk for at udtrykke den samme type begivenhed bruger verber, der integrerer BEVÆGELSE og RETNING i roden.

Hvad angår nominal siden, udtrykker de danske simplekssubstantiver

3 Faktisk anerkendte Talmys tidlige arbejder fra fx 1972, 1975 og 1985 i højere grad MÅDE-komponentens centrale rolle, idet han i disse værker sondrede mellem typer af sprog, der inkorporerer hhv. MÅDE, RETNING eller GRUND i verbet.

(markeret med fed) ofte en abstrakt funktion, mens de spanske udtrykker en specifik konfiguration, der modsvares af en kompositionel struktur i dansk. Dermed udviser sprogene leksikalsk semantisk komplementaritet på flere niveauer, er grundpåstanden.

Ved at gøre komponenten *MADE* til afgørende inden for verberne, og funktion vs. konfiguration inden for substantiver, kan man vise komplementariteten som en funktion af forskellen mellem billede og idé (se også Durst-Andersen 2005 om 'image-idea pairs'). Kort fortalt skal forskellen mellem billede og idé forstås sådan, at når man udtrykker måden, en bevægelsesbegivenhed udføres på, kan denne begivenhed både ses og afbildes, fx *Vi kører til Odense*. Dette er ikke tilfældet, hvis måden ikke udtrykkes, fx *Vamos a Odense* 'Vi tager til Odense'. Indkodning af *MADE* i det danske verbum gør, at der skabes et mentalt billede – en visuel konceptualisering – af, hvordan begivenheden foregår, mens den tilsvarende spanske sætning opfattes som beskrivende en abstrakt aktivitet (Baron 2014, Müller 2019). Det samme forhold gælder for substantiverne. De specifikke spanske simplekssubstantiver leksikaliserer en entitets konfiguration og afføder derved en visualisering af deres denotat, fx fremkalder *alfombra* et mentalt billede af et *gulvtæppe*. Til gengæld giver et abstrakt simplekssubstantiv som det danske *tæppe*, der leksikaliserer funktion, ikke anledning til dannelsen af et specifikt billede af det pågældende denotat. Sagt på en anden måde, kan man ikke tegne abstrakte begreber som *tæppe*, kun specifikke underbegreber som *gulvtæppe* eller *scenetæppe*.

Skema 2: Komplementaritet som billede vs. idé (tilpasset fra Herslund 2015)

Vi er ikke grundlæggende uenige i denne typologiske fremstilling, men som vi skal se i det følgende, tager den i vores optik ikke (tilstrækkeligt) højde for udtrykssidens simplicitet vs. kompleksitet, det leksikalske over for det skematiske.

3. Det verbale niveau

I det følgende præsenteres tre danske bevægelsesverber, *sejle*, *skylle* og *stikke*, deres syntaktiske skematisering og deres ækvivalenter i spansk med det formål at illustrere artiklens to interrelaterede grundidéer: 1) at danske verballeksemer er polyseme, og at deres endelig betydning først bestemmes, når de instantieres i et syntaktisk skema, mens spanske verballeksemer er specifikke og betydningsmæssigt uafhængige af den syntaktiske konstruktion, de indgår i, og 2) at de danske verballeksemer udgør et kontinuum mht. til semantisk specificitet, hvilket afspejler sig i oversættelsesmulighederne til spansk.

3.1. *Sejle*

Ved opslag i Gyldendals bilingvale ordbog angives, at *sejle* svarer til *navegar*, og de monolingvale ordbøger Den Danske Ordbog (DDO) og Diccionario de la Real Academia Española (DRAE) giver da også nogenlunde samstemmende beskrivelser af de to leksemers betydning.

DDO: Bevæge sig hen over vand ved hjælp af sejl eller motorkraft; rejse med skib el.lign. om skib eller person på et skib.

DRAE: *Desplazarse por el agua en un buque o en otra embarcación*
‘Bevæge sig gennem vand i båd eller andet fartøj’

Ifølge Müller (2021a: 15), der baserer sig på opslag i bilingvale ordbøger, er der dog en tydelig oversættelsesmæssig forskel på, om *sejle* anvendes telisk eller atelisk.⁴

(4) **atelisk brug**

sejle bidevind

sejle på bestikket

sejle i ballast

sejle i konvoj

ir/navegar de bolina

navegar a la estima

navegar en lastre

navegar en conserva

telisk brug

sejle agterud

sejle forbi

sejle en tur

dejar atrás

pasar (delante de)

dar un paseo en barco

4 Eksemplerne i ordbøgerne er dog ikke ordnet efter denne systematik.

<i>sejle over dammen</i>	<i>pasar/cruzar el charco</i>
<i>sejle uden/rundt om Kap Horn</i>	<i>doblar el Cabo de Hornos</i>

Verbet *navegar* anvendes altså hovedsageligt til at beskrive en atelisk bevægelsesaktivitet, mens en telisk bevægelsesbegivenhed, der involverer sejleaktiviteten, udtrykkes på forskellige måder. Nedenstående eksempler fra et dansk-spansk korpus viser den samme forskel.⁵

- (5a) *Hun sagde dog, at skibe uden beskyttelsesballasttanke, til trods for at Parlamentet har ønsket det modsatte, alligevel vil kunne **sejle** indtil 2012.*
- (6a) *Han køber våben i Østeuropa og **sejler** dem til Angola.*
- (7a) *Hvis skibet skal til at **sejle** ind i eller er **sejlet** ind i en medlemsstats tilstødende zone eller territorialfarvande.*
- (5b) *[...] a pesar de la insistencia del Parlamento en sentido contrario, los buques sin tanques de lastre protectores van a poder **faenar** hasta el 2012.*
- (6b) *Conseguía las armas de los antiguos países del Bloque del Este y las **enviaba** a Angola en barco.*
- (7b) *Si el buque ha **entrado** o está a punto de **entrar** en las aguas territoriales o en la zona contigua de un Estado miembro.*

I (5b) anvendes verbet *faenar*, som jf. DRAE betyder *hacer los trabajos de la pesca marina*, dvs. udføre havfiskeri, men pga. eksemplets atelicitet kunne man efter vores vurdering lige så vel have brugt *navegar* og dermed lagt vægt på udførelsen af sejleaktiviteten.

I de øvrige eksempler er der imidlertid ikke tale om en leksikalsk korrespondance mellem dansk og spansk, idet de spanske verber ud over betydningskomponenten BEVÆGELSE leksikaliserer RETNING og derfor i princippet ville kunne beskrive en hvilken som helst bevægelsesbegivenhed uafhængigt af måden, bevægelsen foregår på. Alligevel lader eksemplerne ingen tvivl om, at bevægelsen foregår

5 Vi har brugt de multilingvale korpora EUR-Lex og OPUS, når vi ser på kontraster mellem dansk og spansk, og KorpusDK, når vi gransker de danske verbers konstruktionsmuligheder og betydninger.

ved at sejle, idet denne information formidles eksplicit af elementer i konteksten, enten gennem subjekterne *los buques/el buque* ‘bådene/båden’ i (5b) og (7b) eller PP’en *en barco* ‘med skib’ i (6b).⁶

Sammenfattende kan vi sige, at verberne *sejle* og *navegar* rent faktisk er leksikalske panderter, idet de begge refererer til den samme ganske specifikke måde at bevæge sig på, men mens *sejle* både er i stand til at projicere en atelisk og en telisk argumentstruktur, synes *navegar* at være begrænset til fortrinsvist at optræde i ateliske konstruktioner.⁷ Dog forholder det sig sådan, at selv om bevægelsesmåden ikke udtrykkes i verbet i spansk ved en telisk sejlebegivenhed, vil den normalt ganske utvetydigt kunne infereres ud fra eksplicitte kontekstuelle elementer, som nævnt ovenfor.

3.2. *Skylle*

Sammenlignet med *sejle*, hvis betydning kan siges at være nogenlunde konstant uanset, hvordan leksetet konstrueres, er *skylle* langt mere polysem, og dets kategorisering som bevægelsesverbum er ikke entydig. DDO beskriver dets betydninger på flg. måde:

1. fjerne snavs el.lign. med en stråle eller strøm af væske
2. strømme hurtigt og rigeligt hen over en flade
- 2.a OVERFØRT brede sig eller bevæge sig som en strøm af væske
3. blive transporteret af en (kraftigt) strømmende væske
4. føre af sted i en strøm af væske

Som vi kan se, ligger fokus i beskrivelse 1. i højere grad på formålet med *skylle* end på den bevægelse, verbalhandlingen implicerer, mens de øvrige beskrivelser har bevægelse i en eller anden form som deres omdrejningspunkt.

Beskrivelserne er interessante i vores kontekst, fordi de knytter an til det forhold, at dansk som et skematisk sprog og med et udviklet system af

6 Såfremt måden, hvorpå en verbalhandling foregår, vurderes at være central og ikke umiddelbart kan udledes af konteksten, ses det ofte i spansk, at den udtrykkes via gerundium som i *Juan salió corriendo por la puerta* ‘Juan løb ud ad døren’.

7 If. fx Pedersen (2010: 181), Müller (2014: 122-125) og Müller og Morata (2021: 11-17) kan spanske bevægelsesverber, der udtrykker måde, som *correr* ‘løbe’, *nadar* ‘svømme’ og *navegar* ‘sejle’, under visse omstændigheder anvendes telisk. Muligheden anses dog for marginal ift., hvad der gælder i dansk.

retningsadverbialer (Harder et al. 1996) råder over en række verber, der kan bruges til at beskrive bevægelsesbegivenheder, selv om en eller flere af deres i ordbogen definerede hovedbetydninger egentlig ikke primært angår bevægelse.⁸

Verbets polysemi træder tydeligt frem, når vi ser Gyldendals bilingvale ordbogs forslag til semantisk ækvivalerende verber i spansk.

1. *lavar*
2. (mund, tænder, service) *enjuagar*
3. (vasketøj) *aclarar*
4. (skylle ren) *limpiar*
5. (også medicin) *irrigar*

Skema 3 nedenfor er baseret på Herslund & Sørensen (1993, 1994) sondring mellem grundstruktur (S+V og S+V+O) og udvidet struktur (S+V+A og S+V+O+A). Skemaet viser fire instantiationer af *skylle* på dansk med hver deres oversættelsesforslag til spansk.

	grundstruktur (bevægelse)	udvidet struktur (translokation)
intransitive	S + <u>V</u>	S + <u>V</u> + A
	<i>Apparatet varmer op og <u>skylle</u>. El aparato se calienta y se <u>aclara</u>.</i>	<i>Døde delfiner <u>skylle</u> op på Mauritius' kyst efter olieudslip. Aparecen delfines muertos en la costa de Mauricio tras un vertido de petróleo.</i>
transitive	S + <u>V</u> + O	S + <u>V</u> + O + A
	<i>Snit de skrællede kartofler i papirtynde skiver og <u>skyl</u> dem godt. Corta las patatas peladas en lonchas finísimas y <u>enjuaga</u>las bien.</i>	<i>Ekstremt vejr <u>skylle</u> berømt strand i Australien væk. El tiempo extremo [<u>inunda</u> y] hace <u>desaparecer una playa famosa en Australia</u>.</i>

Skema 3: Skematisk instantiation af *skylle* med mulige oversættelser til spansk

Først og fremmest fremgår det helt generelt af skema 3, at det først er muligt at foreslå en oversættelse af *skylle* til spansk, når man kender den præcise kontekst, det optræder i. Herudover er der en tydelig forskel på grundstrukturen og den udvidede struktur i den forstand, at ved førstnævnte afhænger oversættelse af det fundamentale argument, dvs. det in-

8 Der gælder det samme for de intransitive verber *glide*, *stige* og *ryge* (ikke i dets betydning som *ryge pipe/en cigar*) og de transitive *trække*, *hive*, *trykke* og *slebe*, som dog af pladshensyn ikke vil blive kommenteret yderligere her.

transitive subjekt eller objektet (Herslund & Sørensen 1993: 4), mens retningsadverbiets semantik er udslagsgivende, når grundstrukturen udvides og bevægelsesbegivenheden gøres translokativ, dvs. at enten subjekts- eller objektsreferenten skifter lokation.

Foretager vi igen en sammenligning med *sejle*, kan vi konstatere, at for så vidt angår de translokative/teliske begivenheder er mønsteret, at den spanske oversættelse vil følge retningsadverbiets semantik, hvorimod *sejle* og *skylle* klart divergerer fra hinanden i grundstrukturen i en oversættelsesmæssig forstand, da *skylle* er langt mere underspecificeret semantisk, dvs. polysem, end *sejle*. Det viser sig ved, at mens det er muligt i translokative konstruktioner med *sejle* at eksplicite den måde, bevægelsesbegivenhed foregår på, fx ved brug af gerundium eller en PP (*Colón llegó a América navegando/en barco* 'Colombus kom til Amerika ved at sejle/i båd'), så lader dette sig ikke gøre i forbindelse med *skylle*. Vi ser således begyndelsen til et semantisk kontinuum af danske bevægelsesverber, som alle helt systematisk kan forekomme i udvidede strukturer, men som divergerer fra hinanden i forhold til specificiteten af deres mådesindhold.

3.3. *Stikke*

I forhold til de to foregående verber placerer *stikke* sig endnu tættere på det andet ekstrem af det ovennævnte semantiske kontinuum, da dets mådesbetydning er stærkt indskrænket. Nedenfor vises verbets 4 hovedbeskrivelser, som de står opført i DDO.

1. føre noget i en vis retning, evt. gennem en åbning
2. få et spidst eller skarpt redskab til at bryde gennem en overflade
3. udstrække sig i en vis retning og derved være synlig eller fremtrædende
4. bevæge sig (hurtigt) et sted hen

Nok engang modsvares beskrivelsernes abstrakte karakter af en lang, og ift. *skylle* endnu længere, række af oversættelsesforslag i Gyldendals ordbog.

1. *picar, pinchar, punzar*
2. (prikke) *espichar*
3. (insekt) *picar*
4. (med brod, pigkæp) *aguïjar, aguïjonear*

5. (med torn) *espinar*
6. (i metal, træ) *grabar*
7. (i kobber) *burilar*
8. (en gris) *degollar*
9. (i syning) *estofar, puntear*
10. (polstre) *acolchar*
11. (om sol) *pícar, pegar, quemar*
12. (kortspil) *matar, cortar*
13. (med trumf) *fallar*
14. (række) *pasar*
15. (svie) *escocer*
16. (stikke ind, anbringe, putte) *meter*
17. (angive) *denunciar, delatar*
18. (maritimt, om dybtgående) *calar*

Skema 4 viser, at *stikke* opfører sig ligesom *skylle* mht. den basale forskel mellem grundstrukturen og den udvidede struktur.

	grundstruktur (bevægelse)	udvidet struktur (translokation)
intransitive	S + <u>V</u>	S + <u>V</u> + A
	<i>Myggen <u>stikker</u> først efter mørkets frembrud [...]</i> <i>Los mosquitos empiezan a <u>pícar</u> al caer la noche [...]</i>	<i>Mit kraveben <u>stikker</u> op fra skulderen.</i> <i>Se me sale la clavícula del hombro.</i>
transitive	S + <u>V</u> + O	S + <u>V</u> + O + A
	<i>Man skal eksempelvis vide, hvor dybt man skal <u>stikke</u> nålene [...]</i> <i>Hay que saber, por ejemplo, hasta dónde hay que <u>punchar</u> las agujas [...]</i>	<i>Min lille datter <u>stikker</u> fødderne ud af barnevognen, hver gang hun sover.</i> <i>Mi hijita saca los pies del cochecito cada vez que se duerme.</i>

Skema 4: Skematisk instantiering af *stikke* med mulige oversættelser til spansk

Den udvidede struktur oversættes typisk med spanske verber, der leksikalisierer BEVÆGELSE og RETNING, mens oversættelse af grundstrukturen afhænger af det fundamentale arguments beskaffenhed, her fx at referenten for det intransitive subjekt for *pícar* udgøres af et insekt.

Sammenligner vi *skylle* og *stikke* mht. semantisk indhold, rummer *skylle* to grundkomponenter, nemlig at det drejer sig om væske, og at denne bevæger sig med en vis intensitet, der er til stede i alle instantieringer af verbet. *Stikke* er endnu mere abstrakt eller underspecificeret semantisk, idet verbet som isoleret leksem betraget formentlig ikke betyder andet

end, at en Figur (udtrykt i kognitiv-semantiske termer) bevæger sig eller bliver bevæget, evt. mere eller mindre vinkelret, ift. en Grund. Derfor kan man sige at *stikke* som isoleret leksem i en oversættelsesmæssig forstand svarer til en tom mængde i spansk, hvilket bevidnes af den lange liste af oversættelsesforslag nævnt ovenfor. Der findes simpelthen ikke et leksem, der i en form for prototypisk forstand ækvivalerer med *stikke*. Først når *stikke* indgår som element i en skematisk struktur, giver det mening at pege på en oversættelsesmæssig pendant i spansk.

4. Det nominale niveau

Som nævnt indledningsvist ser vi det samme grundlæggende mønster udfolde sig inden for substantiverne som inden for verberne. Det er først i kombination med andre elementer, dvs. ved komposition eller anden form for skematisk konstruktion, at danske simplekssubstantiver opnår en betydning, der svarer til de spanske leksemers specificitetsniveau, som vist nedenfor i (8) med danske substantiver over for deres spanske pendanter.

(8)	dansk	spansk
	<i>vogn</i>	Ø
	<i>varevogn</i>	<i>furgoneta</i>
	<i>togvogn</i>	<i>vagón</i>
	<i>personvogn</i>	<i>coche</i>
	<i>lastvogn</i>	<i>camión</i>
	<i>sækkevogn</i>	<i>carretilla</i>
	<i>hyrevogn</i>	<i>taxi</i>
	<i>ladvogn</i>	<i>plataforma</i>
	<i>indkøbsvogn</i>	<i>carrito</i>
	<i>barnevogn</i>	<i>cochecito</i>

Dansk disponerer således over abstrakte leksemer som *vogn* i (8), som svarer til en tom mængde i spansk.⁹ Spanske simple substantiver leksikaliserer overvejende det hyponymiske niveau, dvs. de specificerer entiteter på et lavere konceptuelt niveau end de danske. Det skal forstås sådan, at spanske simple substantiver denotativt er mere præcise end deres danske

9 Eksemplerne i dette afsnit anvendes også med forskellige variationer hos fx Müller (2021a, 2021b og øvrige publikationer), men med et andet fokus, idet de i den sammenhæng hovedsageligt indgår i en argumentation for, at leksikalske forskelle mellem endo- og exocentriske sprog korrelerer med forskelle i ordannelsesstrategier mellem de germanske og romanske sprog.

modstykker; de har en større intension i semantisk forstand og dermed en mere reduceret ekstension. Danske simplekssubstantiver, såsom *vogn*, denoterer derimod entitetstyper, der befinder sig på et hyperonymisk familie- eller generisk niveau.

Som det var tilfældet med de danske verber *skylle* og *stikke* (og i mindre grad *sejle*), er det først muligt at finde et spansk leksem, der ækvivalerer med *vogn*, når *vogn* udfylder en plads i et konstruktionelt skema, her som kerne i et nominalkompositum. Så også på det nominale niveau ser vi altså, at dansk er skematisk, mens spansk er leksikalsk.

Eksemplerne i (9) illustrerer egentlig den samme pointe, men dog med den forskel, at de fleste med bare et minimalt kendskab til spansk vil have en klar fornemmelse af, at *hus* har en ret direkte ækvivalent i det spanske leksem *casa*.

(9) dansk	spansk
hus	Ø
<i>sneglehus</i>	<i>concha</i>
<i>varehus</i>	<i>almacén</i>
<i>værthus</i>	<i>posada</i>
<i>posthus</i>	<i>correos</i>
<i>fuglehus</i>	<i>pajarero</i>
<i>høsehus</i>	<i>gallinero</i>
<i>hundehus</i>	<i>perrera</i>
<i>ishus</i>	<i>heladería</i>
<i>højhus</i>	<i>rascacielos</i>
<i>rådhus</i>	<i>ayuntamiento</i>
<i>penalhus</i>	<i>estuche</i>

Der er nok ingen tvivl om, at i forhold til *vogn* fx – som har en abstrakt betydning, og hvis undertyper derfor også er relativt forskellige – så vil *hus* i mange kontekster svare til *casa*. Man kan måske sige, at *casa* indeholder en form for prototypisk betydning i den forstand, at idéen om *casa* til en vis grad er til stede i alle de spanske leksemer, måske med undtagelse af *estuche* ‘penalhus’. Dette bekræftes yderligere af, at flere af de spanske specifikke leksemer, fx *ayuntamiento* og *gallinero*, rent faktisk har syntagmatiske komposita af [N adj.]- eller [N præp. N]-typen som mulige synonymmer, jf. *casa consistorial* ‘rådhus’ og *casa de gallinas* ‘høsehus’. Dette ændrer selvfølgelig ikke ved, at de spanske leksemer i (9) jo ikke er udtryksmæssigt beslægtet

med hinanden, som det er tilfældet i dansk, hvorfor vi fastholder, at også *hus* korresponderer med en tom mængde i spansk.

På ovenstående baggrund kan man betragte substantivet *hus* og verbet *sejle* som værende analoge ift. semantisk specificitet og dermed oversættelse til spansk, idet de begge i et vist omfang ækvivalerer med hhv. *casa* og *navegar*, modsat *vogn* og *skylle*, som ikke kan siges, i samme grad i hvert fald, at have et prototypisk semantisk kerneindhold og derfor heller ikke har nogen spanske leksemer som oplagte panderter.

Eksemplerne i (10) repræsenterer det mest abstrakte yderpunkt på det semantiske kontinuum og kan således paralleliseres med verballekset *stikke*.

(10)	dansk	spansk
	slag	Ø
	<i>hjerterslag</i>	<i>latido</i>
	<i>klokkeslag</i>	<i>toque</i>
	<i>taktslag</i>	<i>pulso</i>
	<i>vingeslag</i>	<i>aleteo</i>
	<i>piskeslag</i>	<i>latigazo</i>
	<i>stokkeslag</i>	<i>bastonazo</i>
	<i>hammerslag</i>	<i>matillada</i>
	<i>knytnæveslag</i>	<i>puñetazo</i>
	<i>søslag</i>	<i>batalla naval</i>
	<i>stenslag</i>	<i>impacto de grava</i>

Verbalsubstantivet *slag* kan isoleret formentlig ikke siges at betyde andet eller mere end, at noget bevæges forholdsvist hårdt eller hurtigt, ofte, men ikke nødvendigvis, mod noget andet, så dette andet bliver ramt. Som modstykke har spansk en lang række specifikke leksemer, som i princippet ikke har nogen betydningsmæssig relation til hinanden andet end, at de ganske arbitrært, kunne man hævde, kan relateres til en række danske komposita, der har lekset *slag* som kerne.

5. Konklusion

Når vi sammenfatter de to niveauer, fremgår det, at både danske simplekserverber og -substantiver tenderer mod at være abstrakte og derfor skulle indgå som komponenter i en syntaktisk eller morfologisk struktur for at kunne afkodes betydningsmæssigt. På den baggrund hævder

vi, at dansk bør opfattes som et skematisk sprog. Modsat forholder det sig med spansk, hvis leksemer på begge niveauer bærer præg af at være langt mere denotativt specifikke og således kunne forstås isoleret set, dvs. uden nødvendigvis at indgå i et syntaktisk eller morfologisk skema. Derfor betragter vi spansk som et leksikalsk sprog.

Herudover har vi argumenteret for, at de danske leksemer kan gradueres mht. koncentration af leksikalsk betydning, som illustreret nedenfor.

+ kernebetydning		- kernebetydning
		
<i>sejle</i> – <i>navegar</i>	<i>skylle</i> [+VÆSKE, +KRAFT]	<i>stikke</i> [form for bevægelse]
<i>hus</i> – <i>casa</i>	<i>vogn</i> [anordning med hjul]	<i>slag</i> [form for bevægelse]

Pointen med skalaen er at vise, at de danske leksemer i nogle tilfælde har en prototypisk kernebetydning i form af en bevægelsesmåde eller en idé om den pågældende entitetstypes udformning eller funktion, som altid er eksplicit eller implicit til stede, uanset hvilket skema leksemerne indgår i. Disse leksemer er karakteriseret ved som oftest at have tætte semantiske ækvivalenter i spansk, som dog typisk er pålagt konstruktionsmæssige begrænsninger i forhold til, hvilke skemaer de kan optræde i.

Herudover er det sådan, at jo mere de danske leksemer bevæger sig væk fra at have en prototypisk kernebetydning, des vanskeligere bliver det at finde spanske leksemer, der ækvivalerer direkte med dem semantisk. I et oversættelsesmæssigt perspektiv indebærer dette, at det er nødvendigt, at de danske leksemer med et betydningsmæssigt reduceret leksikalsk indhold indgår i et morfologisk eller syntaktisk skema for at kunne blive afkodet semantisk og dermed oversat til spansk.

Om forfatterne

Antonio Morata, ph.d.-studerende ved og kandidat i lingvistik fra Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Henrik Høeg Müller, ph.d., dr.ling.merc., lektor, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Litteratur

Baron, I. (2014): *Langue et publicité: corrélation et isomorphisme. I: Between Romance and Germanic: Language, text, cognition and culture*. I. Korzen, A. Ferrari & A.-M. De Cesare (red.). Bern: Peter Lang, 295-314.

- Bergh, L. (1948): *Moyens d'exprimer en français l'idée de direction. Étude fondée sur une comparaison avec les langues germaniques en particulier le suédois*. Dokto-
rafhandling fra Göteborgs Universitet.
- Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. *Den Danske Ordbog (DDO)* [online-version].
- Durst-Andersen, P. (2005): Leksikaliseringmønstre ved verber. Et komparativt-typologisk studie. *Hermes, Journal of Linguistics* 35, 211-237.
- EUR-Lex. eur-lex.europa.eu/homepage.html
- Gyldendals røde ordbøger (dansk-spansk; spansk-dansk). ordbog.gyldendal.dk
- Harder, P. (1996): *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Harder, P, Heltoft, L. & O. Nedergaard Thomsen (1996): Danish directional adverbs. Content syntax and complex predicates: A case for host and co-predicates. I: *Content, Expression and Structure. Studies in Danish functional grammar*. E. Engberg-Pedersen, M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L. Falster Jakobsen (red.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 159-198.
- Herslund, M. & I. Baron (2003): Language as World View: Endocentric and exocentric representations of reality. *Copenhagen studies in language* 29, 29-42.
- Herslund, M. (2015): Principes de typologie lexicale. Abstract fra symposium om sprogtypologi i Aix en Provence.
- Herslund, M. & F. Sørensen (1993): Valence Theory. An Introduction to the Danish Project. *LAMBDA* 18. 1-22.
- Herslund, M. & F. Sørensen (1994): *Om Adjekter*. Institut for Datalingvistik. Handelshøjskolen i København.
- Malblanc, A. (1944): *Pour une stylistique comparée du français et de l'allemand: Essai de représentation linguistique comparée*. Paris: Henri Didier.
- Müller, H.H. (2014): Framing of motion events in Danish and Spanish. Some remarks on lexicon vs. usage. I: *Between Romance and Germanic: Language, text, cognition and culture*. I. Korzen, A. Ferrari & A.-M. De Cesare (red.), Bern: Peter Lang, 115-135.
- Müller, H.H. (2019): The determining role of *manner* in linguistic event framing. *Langages*, 45-58.
- Müller, H.H. (2021a): Complementarity and division of labor between endo and exocentric languages. The case of Danish and Spanish. *Globe* 12, 4-17.

- Müller, H.H. (2021b): Correlaciones entre patrones de formación de palabras y lexicalización en las lenguas románicas y germánicas. I: *Actes du XXIXe Congrès international de linguistique et de philologie romanes, Bind 1*. L. Schøsler & J. Härmä (red.). Strasbourg: 609-621.
- Müller, H.H. & A. Morata (2021): Telicitet i dansk og spansk – fra systematiske alternationer til tvetydige strukturer. *Ny Forskning i Grammatik* 28, 84-100.
- OPUS (the open parallel corpus). opus.nlpl.eu
- Pedersen, J. (2010): Marginal brug af mådesverber i spanske bevægelsesudtryk. Typologisk status. *Ny Forskning i Grammatik* 17, 167-194.
- Pedersen, J. (2019): Spansk verbal-kongruent betydning: verbet, konstruktionen og det grammatiske aspekt. Et kontrastivt-sprogtypologisk perspektiv. *Ny Forskning i Grammatik* 26, 160-175.
- Real Academia Española: *Diccionario de la lengua española (DRAE)*, 23. udgave [online-version].
- Strohmeier, F. (1924): *Der Stil der französischen Sprache*. Berlin: Weidmann.
- Talmy, L. (1972): *Semantic structures in English and Atsugewi*. Ph.D.-afhandling, Department of Linguistics, University of California, Berkeley.
- Talmy, L. (1975): Semantics and syntax of motion. I: *Syntax and Semantics*, vol. IV. J. Kimball (red.). New York: Academic Press, 181-238.
- Talmy, L. (1985): Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. I: *Language typology and syntactic description, Vol. 3: Grammatical categories and the lexicon*. T. Shopen, (red.). Cambridge: Cambridge University Press. 57-149.
- Talmy, L. (2000): *Toward a cognitive semantics, Vol.1 and 2*. MA Cambridge: MIT Press.
- Tesnière, L. (1959): *Eléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Vinay, J.-P. & J. Darbelnet (1958): *Stylistique Comparée du Français et de l'Allemand*. Paris: Didier.
- Woldersgaard, C.A.G. (2017): *Lexicalisation patterns in Danish and Spanish*. Ph.d.-afhandling, Department of Management, Aarhus University.

Konjunktion eller præposition? Om nogle ledsætningsinitiale elementers ordklasse¹

Michael Nguyen & Anna Sofie Hartling

Abstract

This paper deals with the part of speech categorization of some Danish words that have traditionally been classified as both prepositions and conjunctions, and often even as adverbs as well. More specifically, the paper investigates the classification of five temporal subclause-initial elements (*efter* ‘after’, *før* ‘before’, *inden* ‘before’, *indtil* ‘until’ and *siden* ‘since’). The paper argues that it is an unnecessary complication to consider these elements as anything but prepositions. To support this argument, three syntactic tests are devised: (i) the coordination, (ii) substitution and (iii) omission of the constituent(s) following these elements. The results are discussed in the context of two other approaches to part of speech categorization.

Nøgleord

præposition, konjunktion, ordklasser, præsriktivisme

1. Indledning

I denne artikel beskæftiger vi os med en række ord der ”i danske grammatikker og andre sprogbeskrivelser” i årevis har ført ”en dobbelttilværelse som forholdsord og bindeord” (E. Hansen 1975: 2). Erik Hansen nævner her specifikt ordene *før*, *fra*, *til* og *indtil*. Disse ord (bortset fra *indtil*) har og har haft et trefoldigt ordklassetilhør som foruden de nævnte omfatter adverbiumsordklassen, jf. *Retskrivningsordbogen* (RO) og *Den Danske Ordbog* (DDO).

Her tager vi konkret udgangspunkt i de temporale ledsætningsinitia-

---

1 Tak til Kasper Boye for gode redaktionelle kommentarer. Også tak til en anonym fagfælle og deltagere ved *Grammatiknetværksmødet 2021*. Eventuelle resterende fejl er naturligvis vores eget ansvar.

le elementer *efter, før, inden, indtil* og *siden* og argumenterer for at det er en unødigt komplikation at henregne disse ord til andre ordklasser end præpositionsordklassen. Vi afviser ordenes tilhørsforhold til adverbiumsordklassen af teoretisk-konceptuelle årsager, og vi afviser konjunktionsanalysen af primært empiriske årsager. Grundlæggende godtager vi den traditionelle ordklassetankegang, men søger at vise at det giver bedre mening at anse de fremhævede elementer i (1) for præpositioner end for konjunktioner:

- (1) Jeg har kun sovet i tre timer **efter/før/inden/indtil/siden** (at) solen stod op.

Vi er ikke de eneste, men blandt de få der har plæderet for at de nævnte ord i dansk kan nøjes med at få prædikatet ‘præposition’ (se referencer nedenfor). Den der tidligst har diskuteret dette emne grundigt, er netop Erik Hansen. I sine artikler fra 1975 og 1983 peger han på det generelt problematiske ved den præskriptive tilgang, hvor man – i stedet for i sproget selv – tager udgangspunkt i hvad såkaldt dannede mennesker har besluttet hører til en rigssprogsnorm. Denne tilgang fører bl.a. til arbitrære ordklasseskil:

“Når det konstateres at rigsmålet har
efter at, før at, ved at, med at osv. + bisætning
 men
før, inden, til, fra, siden osv. + bisætning
 så løser grammatikerne problemet gennem terminologien,
 idet de klassificerer *efter, før, ved, med* osv. som præpositioner,
 og *før, inden, til, fra, siden* som præpositioner og konjunktioner.”
 (E. Hansen 1983: 74)

Den skriftlige rigssprogsnorm har igennem årtier bandlyst konstruktionen ‘konjunktion + *at*’, og derfor har det været bekvemt at udnævne de funktionsord som ”de dannede” anvender i kombination med *at* + ledsætning, til præpositioner. Men dette fører til en ringslutning: ”Da *at*’et imidlertid er det eneste kriterium for klassifikationen, bliver det en ringslutning hvis man fx hævder at *før* indleder bisætning uden *at* fordi *før* er en konjunktion” (E. Hansen 1983: 75). Præskriptivisterne har altså ikke noget kvalificeret bud på hvorfor *før* ikke er en præposition i konstruktionen *før at*.

Dette er sagens kerne: Nogle præpositioner kan indlede ledsætninger, fx i *Han tænkte på hvornår han ville få sin julegave*, mens konjunktioner netop defineres ved at indlede ledsætninger. Denne syntaktiske egenskab – at kunne indlede ledsætninger – har præpositioner og konjunktioner således tilfælles (se fx Hagège 2010: 327 for et typologisk perspektiv). Det er derfor – med Wiwels ord – ”en overdrivelse” at regne fx *fra* og *til* til to forskellige ordklasser alt efter om der følger en NP eller en sætning efter (Wiwel 1901: 229).

Kriterierne for hvordan sådanne ord tilskrives en ordklasse, er syntaktiske – både i den præskriptive tilgang, som Erik Hansen kritiserer, og i de fleste andre beskrivelser vi er bekendte med (se dog Brøndal 1928). Der tages udgangspunkt i hvilke elementer der kan og ikke kan følge efter hhv. præpositioner og konjunktioner. Vi tager disse kriterier op til revision og foreslår tre syntaktiske tests som kan være med til at kvalificere diskussionen.

Artiklen er struktureret som følger: I afsnit 2 beskriver vi vores tilgang til ordklasser generelt. I afsnit 3 giver vi en kort redegørelse for tidligere litteraturs kategoriseringer af *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* mht. ordklasse. I afsnit 4 præsenterer vi de tre syntaktiske tests som vi bruger til at argumentere for at *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* bedre kan klassificeres som præpositioner. Derefter diskuterer vi i afsnit 5 resultaterne af de syntaktiske tests og sætter dem i sammenhæng med andre, ikke-traditionelle tilgange til ordklassespørgsmålet. Endelig sammenfatter vi artiklen i afsnit 6.

2. Forskellige tilgange til ordklasser

Ordklasseinddelingen kan ses som udtryk for menneskets behov for at kategorisere for at få orden på verden (jf. Harnads 2005 *fyndord to cognize is to categorize*). I det lys er den traditionelle ordklasseinddeling et udmærket (omend ikke uproblematisk) redskab: Den hjælper med at skabe overblik over sprogs ordstof og har som sådan en høj deskriptiv værdi. Med denne artikel gør vi altså ikke op med ideen om ordklasser.

Vi har ej heller i denne sammenhæng noget at udsætte på de traditionelle beskrivelser af hvad der generelt karakteriserer de enkelte ordklasser. Vi er derimod uenige i klassificeringen af en række konkrete ledsætningsinitiale ord.

Vi kommer i det perspektiverende afsnit 5 ind på andre tilgange til ordklassespørgsmålet: ideerne om ‘ordklassepotentiale’ og om såkaldt fleksible og rigide ordklasser. Vi afviser ikke at det kan være gunstige veje at gå, men i denne sammenhæng læner vi os op ad traditionen, både hvad angår

ordklassetilgangen, og hvad angår analysemetoden, som er gængs distributionsanalyse. Denne analysetilgang har især Croft (fx 2001: 30-44; 2009: 157-158) kritiseret for at være et eksempel på ‘metodisk opportunisme’: Hvis ord og syntagmer har forskellig distribution i forskellige konstruktioner, hvordan kan vi da vide hvilke konstruktioner der bør anvendes for at afgrænse ordklasserne? Ifølge Croft kan man altså udvælge de konstruktioner man vil, for at fremføre det argument man ønsker. Vi mener ikke at denne artikel er det rette sted at diskutere denne ret fundamentale kritik af distributionsanalyse – en praksis som er gængs indenfor fx både funktionelle og formelle teorier. I stedet henviser vi til forskellige modsvar på kritikken, se Aarts (2007), Chung (2012: 138-139) og Seuren (2004: 603-605).

3. Om ordklasserne konjunktion og præposition

I denne artikel stiller vi to alternative analyser op overfor hinanden: **konjunktionsanalysen** og **præpositionsanalysen**. I konjunktionsanalysen er *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* konjunktioner og dermed en del af ledsætningen. I præpositionsanalysen er *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* præpositioner og ikke en del af den ledsætning som de selekterer som styrelse. De to analyser er gengivet i skematisk form nedenfor:²

(2) **Konjunktionsanalysen:** [_S efter/før/inden/indtil/siden
+ resten af ledsætningen]

(3) **Præpositionsanalysen:** [_{PP} efter/før/inden/indtil/siden +
ledsætning som styrelse]

Når vi i det følgende bruger vendinger som “X indleder en sætningsformet konstituent” eller “X efterfølges af en sætningsformet konstituent”, skal disse forstås rent deskriptivt. Med sådanne vendinger tager vi ikke stilling til om X er indenfor ledsætningen eller udenfor ledsætningen, som i hhv. (2) og (3). Om det ene eller det andet gælder, fremgår af de relevante steder i artiklen. Vi vil desuden bruge vendingen “den efterfølgende konstituent”, og med denne vending tager vi heller ikke stilling til om konstituenten er “resten af ledsætningen” som i (2) eller blot er en ledsætning som i (3).³

2 Vi følger den internationale litteratur og noterer (led)sætninger som S.

3 Vi mener at resten af ledsætningen i (2) er en konstituent, men dette er ikke væsentligt i denne sammenhæng.

Lettere forenklet er ledsætningsinitiale elementer som *efter, før, inden, indtil* og *siden* i tidligere litteratur blevet kategoriseret som (i) underordnende konjunktioner (se Bjerre et al. 2008: 54; Mortensen 2006; Nissen 2003 [1993]: 62; Rask 1993: 26), som (ii) elementer med en konjunktionel anvendelse (se Allan et al. 1995: 382; Brøndal 1928: 100; Christensen & Christensen 2014 [2005]: 149, 154; E. Hansen 2006: 38-39; Aa. Hansen 1967 III: 362-363; Mikkelsen 1975 [1911]: 484; Rehling 1965: 52) og endelig som (iii) præpositioner (se Diderichsen 1976 [1946]: 33, og også Jespersen 1924: 88-90). Det er kendetegnende at litteraturen i grove træk har kategoriseret elementerne som det ene eller det andet uden yderligere argumentation.

I litteraturen om engelsk har man behandlet dette emne grundigere, se Aarts 2004: 15-16, 19-20, slutnote 7; 2007: 439-440; Dubinsky & Williams 1995; Emonds 1970: 180-190; 1985: kap. 7; 1987: 29-33; Geis 1970: 112; Jackendoff 1973: 78-79; Jacobsson 1977: 39-41; Huddleston & Pullum 2002: 599 ff.; 2004: 105-107; Hunter 1784: 113-114; Jaworska 1994: 3304-3306; Pullum 2009: 263-270. Vores artikel viderefører Erik Hansens diskussion om danske ledsætningsinitiale elementer og er et forsøg på at kvalificere den med empiriske argumenter.

Det er velkendt at en præposition knytter en styrelse til sig. Med inspiration fra Brøndal (1928: 34, 53-55, 100-101), Diderichsen (1976 [1946]: 33, 184, 207-208), E. Hansen & Heltoft (2011: 211-212) og Jespersen (1924: 87-90) antager vi dog at en præposition ikke behøver at selekttere en styrelse. Hvad angår styrelsen, ser det ud til at de fleste grammatikere er enige om at dens materiale prototypisk er en NP (se også Gunkel & Hartmann 2020: 70 og Jaworska 1994: 3304). Vi går et skridt videre og antager at en præposition nødvendigvis skal kunne tage en NP. Der er desuden konsensus om at styrelsen kan være en sætning eller en *at*-infinitivkonstruktion, afhængigt af den konkrete præposition. Yderligere har flere grammatikere foreslået at styrelsens materiale også kan være andre konstituenttyper, fx PP'er og AdvP'er (fx i *fra på mandag* og *fra dengang*) (Allan et al. 1995: 376; Becker-Christensen 2010: 226; Dahl 1884: 172; Aa. Hansen 1967 III: 356-363; Mikkelsen 1975 [1911]: 128-129, 132). Dette tilslutter vi os: En præpositions styrelse kan være mange forskellige konstituenttyper, herunder sætninger, *at*-infinitivkonstruktioner, PP'er og AdvP'er (se desuden Hagège 2010: 52-57, 223 ff. og Huddleston & Pullum 2002: 599; 2004: 105).

Vi antager altså (i) at en præposition ikke behøver at selekttere en styrelse; (ii) at præpositionens styrelse i princippet skal kunne være en NP; (iii) at styrelsens materiale kan være mange forskellige konstituenttyper. M.a.o.:

En præposition er en præposition, uanset om den selekterer en styrelse, og uanset hvilket materiale dens styrelse består af.

Det at en præposition er en præposition uanset hvilken sammenhæng den indgår i, er parallelt med hvordan et verbum opfører sig: Det er ganske ukontroversielt at et verbum er et verbum uanset hvilket materiale det selekterer, fx en PP, *De bor* [_{PP} *i Randers*], eller en AdvP, *De bor* [_{AdvP} *alene*]/ [_{AdvP} *rundt om søen*], og uanset om det overhovedet selekterer en konstituent, fx *De spiser* [æblerne]; *De spiser*.⁴

I forlængelse heraf afviser vi at fx *før* skulle være et adverbium i *Vi mødtes to dage før*, hvorimod det skulle være en præposition i *Vi mødtes to dage før festen*. Som just nævnt selekterer en præposition ikke nødvendigvis en styrelse. Det er unødvendigt at antage at et givet ord tilhører mere end én ordklasse, medmindre det kan vises at ordet opviser klart forskellig distribution og/eller semantik (jf. Ockhams ragekniv; se også Aarts 2007: 439-441). Dette gælder fx *da* når det er et adverbium (*Vi gør det da bare nu, gør vi ikke?*), og når det er en konjunktion (*Vi gør det nu da vi ikke har tid senere*).

Hvad underordnende konjunktioner angår, er der i højere grad konsensus om hvad de efterfølges af: En underordnende konjunktion indleder en ledsætning (se fx Hansen & Heltoft 2011: 208, 210; Mikkelsen 1975: 484). Denne opfattelse af konjunktioners syntaks tilslutter vi os også.

Umiddelbart ser det ikke ud til at betydning alene kan bruges som kriterium for ordklasseinddeling af præpositioner og konjunktioner. Paul Diderichsen, som ellers anser betydning for det vigtigste kriterium, anvender syntaktiske kriterier for inddeling af de ubøjelige ord (Diderichsen 1976 [1946]: 33). I vores sammenhæng er det særligt relevant at pege på den semantiske fællesmængde som de temporale præpositioner og konjunktioner har. Eftersom der findes både temporale præpositioner og temporale konjunktioner, kan man ikke på baggrund af semantiske kriterier alene afgøre om et givet element er det ene eller det andet. Andre har peget på at deres grundlæggende betydning er den samme: Ifølge Wiwel (1901) er både præpositioner og konjunktioner bindeord – eller ”dobbelt forbundne partikler”, dvs. ord som virker som ”forbindelsesled imellem de to (mere eller mindre omfattende) taleled, hvormed de selv er forbundne” (Wiwel 1901: 210), og ifølge Brøndal (1928: 78, 113) har både konjunktioner og præpositioner relatorbetydning (se også Emonds 1987: 4-5, 29).

4 Her ser vi bort fra at verber desuden selekterer subjektet som konstituent. Vi ser ligeledes bort fra at verber har morfologiske fællestræk som udgrænser dem som verber. Som bekendt har præpositioner ikke tilsvarende morfologi.

Foruden semantiske ligheder har præpositioner og konjunktioner som nævnt det syntaktiske forhold tilfælles at de kan indlede ledsætninger. Hvordan skal man da kunne afgøre om temporale ledsætningsinitiale elementer som *efter* og *da* i (4) og (5) tilhører den ene eller den anden ordklasse?

(4) De lagde sig til at sove efter de var kommet hjem.

(5) De lagde sig til at sove da de var kommet hjem.

I denne artikel forsøger vi at kaste lys over hvor den syntaktiske lighed mellem ledsætningsinitiale elementer som *efter* og *da* ophører.

4. Syntaktiske tests

Vi vil bruge tre syntaktiske tests til at argumentere for at *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* bedre kan analyseres som præpositioner end som konjunktioner. Testene angår:

- (I) Sideordning af den efterfølgende NP og ledsætning
- (II) Udeladelse af den efterfølgende konstituent
- (III) Substitution af den efterfølgende konstituent.

4.1. Sideordning af den efterfølgende NP og ledsætning

Denne test går tilbage til Otto Jespersen (1924: 87-89) og tages op i moderne tid af Huddleston & Pullum (2002: 1327) og Pullum (2009: 263-265); undersøgelsesproget for disse lingvister er engelsk. Testens underliggende præmis er at et ord, realiseret i en konkret kontekst, ikke kan tilhøre to forskellige ordklasser på en og samme tid. Se følgende naturligt forekommende eksempler:

- (6) After [_{NP} the Baden business], and [_S he had dragged off his wife to Champagne], the Duke became greatly broken.

(Jespersen 1924: 89)⁵

---

5 Jespersen nævner at eksemplet stammer fra en roman af den britiske forfatter William Makepeace Thackeray – dog uden at sige hvilken. Vi har fundet eksemplet i romanen *The Newcomes*; i 1965-udgaven (Thackeray 1965 [1854-1855]) er eksemplet skrevet således:

(i) After the Baden business—and he had dragged off his wife to Champagne—the Duke became greatly broken.

(Thackeray 1965 [1854-1855]: 392)

- (7) *After* [_S their rubber plantation failed], and [_{NP} her husband's death on the Upper Rewa in 1885], she maintained her three young children with a tiny store.

(Huddleston & Pullum 2002: 1327)

I begge eksempler er en NP og en ledsætning (S) sideordnet, og *after* indleder begge sideordningsled. Da et ord i en konkret kontekst ikke kan tilhøre to forskellige ordklasser på en og samme tid, og da en konjunktion ikke kan indlede andet end ledsætninger, kan *after* ikke være en konjunktion. *After* kan derimod godt være en præposition: En præposition kan både indlede en NP og en ledsætning. Af de to analyser er præpositionsanalysen klart at foretrække.

Havde testen medført et ugrammatisk resultat, kunne det skyldes at *after* er en konjunktion og ikke en præposition; en konjunktion kan kun indlede ledsætninger. Præpositionsanalysen ville dermed være mindre sandsynlig eller ligefrem afvist.

Man bør dog holde sig for øje om sideordningskonstruktioner med NP og ledsætning er underlagt restriktioner som ikke har noget at gøre med *after*'s ordklasse. Et ugrammatisk resultat ville i givet fald ikke vise noget som helst om *after*'s ordklasse, men derimod at sådanne sideordningskonstruktioner er underlagt visse restriktioner (hvad de så end måtte være). Det ser ud til at denne type sideordningskonstruktioner er underlagt end- og stærke restriktioner, se Jespersen (1924: 89) og Pullum (2009: 264-265), men da de rent faktisk er grammatisk mulige, tyder det på at *after* ikke er en konjunktion, men derimod bedre kan analyseres som en præposition.

Argumentationen for *after*'s præpositionsstatus kan overføres til dansk. Her er den empiriske evidens noget stærkere; sideordning af NP og ledsætning ser ud til at være underlagt færre restriktioner (omend det sjældent forekommer i faktisk sprogbrug):

- (8) **Efter** [_{NP} mandens død] og [_S hun rent faktisk fik tid til sig selv], kastede hun sig ud i en jordomrejse.
- (9) **?Før/inden** [_{NP} mandens hjemkomst] og [_S hun overhovedet fik sagt farvel], kastede hun sig ud i en jordomrejse.
- (10) **Indtil** [_{NP} coronarestriktionernes ophør] og [_S du rent faktisk skal hjem], kan du fint færdiggøre din afhandling.

- (11) Hun rørte den nemlig aldrig. Brød sig simpelthen ikke om at køre bil. Med gaven stillede hun som betingelse, at hun aldrig ville se en regning på den bil. Alle udgifter var juniors. Som de i øvrigt havde været det **siden** [_{NP} faderens død], og [_S sønnen fik reel dispositionsret].⁶

((11) er fra KorpusDK.)

Elementerne i fed indleder både NP'er og ledsætninger. Da konjunktioner kun kan indlede ledsætninger, mens præpositioner kan indlede begge dele, er præpositionsanalysen klart at foretrække. Hvis sideordningen havde været ugrammatisk, kunne testen i princippet falsificere præpositionsanalysen. Konjunktionsanalysen ville derimod være i overensstemmelse med et sådant resultat – en konjunktion kan nemlig ikke indlede en NP.

4.2. *Substitution af den efterfølgende konstituent*

Denne test handler om hvorvidt konstituenten efter *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* kan substitueres med en proform. Som (12) og (13) viser, er det et empirisk faktum at konstituenten efter en konjunktion ikke kan substitueres med en proform, hvorimod konstituenten efter en præposition godt kan (det understregede er blevet substitueret):

- (12) *Hun snakkede om bogen **da den blev udgivet**, men også om sin nye film **da dette**.
- (13) Inter-fansene vil nok feste videre i et godt stykke tid, **ovenpå at de søndag sikrede sig det italienske mesterskab**.⁷ ... Men **ovenpå det** må man spørge sig selv om Inter kan genvinde mesterskabet næste år.

6 Bemærk at der er to læsningsmuligheder af sideordningskonstruktionen: Det andet sideordningsled kan enten være en ledsætning eller en helsætning. At den første læsningsmulighed overhovedet findes, er tilstrækkeligt for vores argumentation. Det betyder altså at *sønnen fik reel dispositionsret* kan analyseres som styrelsen for præpositionen *siden*.

7 Den første periode er et naturligt forekommende eksempel fra <https://indkast.dk/nyhed/194251/se-vilde-billeder-inter-fans-indtager-milano-i-ekstatisk-mesterskabs-jubel>. Den anden periode er konstrueret. Det er i øvrigt irrelevant om *ovenpå* betragtes som én kompleks præposition eller som to ord, hvoraf *oven* er et adverbium og *på* er en præposition (se Nguyen 2019: 125-127, 130-131; 2020: 254-262). Det afgørende er at sætningen er en styrelse til en præposition, uanset om denne præposition er *ovenpå* eller *på*.

Konstituenten efter *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* kan substitueres med en proform uanset om der er tale om en NP eller en sætningsformet konstituent:

- (14) Hun snakkede om bogen **efter** [_{NP} arrangementet]/[_S (at) den var udgivet], men kort **efter det** blev bogen bandlyst i vide kredse.
- (15) Hun snakkede om bogen **før/inden** [_{NP} arrangementet]/[_S (at) den var udgivet], men allerede **før/inden det** var den blevet lækket.
- (16) Hun snakkede konstant om bogen **indtil** [_{NP} dens udgivelse]/[_S (at) den var udgivet], også selvom udgiveren havde hemmeligholdt den indtil **da**.
- (17) Hun snakkede konstant om bogen **siden** [_{NP} dens udgivelse]/[_S (at) den blev udgivet], for **siden da** havde journalisterne kimet hende ned.

Muligheden for substitution med en proform tyder på at der ikke er tale om konjunktioner. Det er derimod muligt at der er tale om præpositioner. Præpositionsanalysen er m.a.o. at foretrække fremfor konjunktionsanalysen. Hvis den sætningsformede konstituent derimod ikke kunne erstattes med en proform, ville konjunktionsanalysen være at foretrække. Præpositionsanalysen ville være falsificeret eller i hvert fald problematiseret (se Nguyen 2021: 123-132 for visse restriktioner på hvornår styrelsen kan erstattes med en proform).

4.3. Udeladelse af den efterfølgende konstituent

Denne test angår muligheden for at udelade konstituenten efter hhv. en præposition og en konjunktion. Det er et empirisk faktum at konstituenten som følger efter en præposition, nogle gange kan udelades (18), men ikke altid (19). Overstregingerne nedenfor angiver udeladelse.

- (18) Man støder kun på få skulpturer, men der er perler **iblandt dem**.
(Eksemplet bygger på et eksempel under opslagsordet *iblandt* som adverbium i *Den Danske Ordbog*.)
- (19) Kan du se manden derovre? *Du skal lægge bøgerne hos ~~ham~~.

Konstituenten som følger efter en konjunktion, kan derimod aldrig udelades:

- (20) *Man støder kun på få skulpturer når/hvis **man kigger rundt**.⁸

Konstituenten som efterfølger *efter*, *før*, *inden* og *siden*, kan udelades. Dette gælder uanset om denne konstituent er en NP eller en sætningsformet konstituent:

- (21a) Festen havde været slut i tre dage. Han skulle egentlig have mødtes med hende kort **efter/før/inden** [_{NP} festen].
- (21b) Festen havde været slut i tre dage. Han skulle egentlig have mødtes med hende kort **efter/før/inden** [festen var slut].
- (22a) Festen havde været slut i tre dage, og han havde ikke mødt hende **siden** [_{NP} festen].
- (22b) Festen havde været slut i tre dage, og han havde ikke mødt hende **siden** [festen havde fundet sted].

Dette tyder på at *efter*, *før*, *inden* og *siden* i hvert fald ikke er konjunktioner. Derimod er dataene forenelige med en analyse af disse elementer som præpositioner (som i (21a) og (22a)), og præpositionsanalysen er derfor at foretrække. Hvis udeladelse af NP havde været grammatisk, mens udeladelse af den sætningsformede konstituent havde været ugrammatisk, ville konjunktionsanalysen derimod være at foretrække fremfor præpositionsanalysen.

Hvad angår *indtil*, så kan den efterfølgende konstituent ikke udelades. Dette er uafhængigt af om *indtil* indleder en NP og dermed utvetydigt er en præposition, eller om *indtil* indleder en sætningsformet konstituent:

- (23) *Vi holdt mange møder **indtil** [_{NP} den skæbnsvangre nat].

8 I udtrykket *had nu hvis?* ser det umiddelbart ud til at den efterfølgende konstituent er udeladt. Vi anser *had nu hvis?* for en uafsluttet ytring som er blevet en form for fast udtryk, snarere end en produktiv dannelsesmåde med *hvis*. Bemærk desuden at vi som nævnt antager at en præposition skal skulle selektere en NP, og eftersom *når* og *hvis* ikke kan det, kan de ikke regnes for præpositioner.

(24) *Vi holdt mange møder **indtil** [~~vi havde løst problemet~~].

Dataene er kompatible med både en konjunktionsanalyse og en præpositionsanalyse af *indtil* i (24). En konjunktionsanalyse kan ikke have udeladt efterfølgende konstituent, og det kan nogle præpositioner heller ikke, herunder *indtil* (se (23)). Ud fra den videnskabsteoretiske idé om Ockhams rasekniv er der ingen grund til at sige at *indtil* tilhører to ordklasser, altså at *indtil* er en præposition i (23), men en konjunktionsanalyse i (24). I stedet kan man nøjes med ét ordklassetilhør og dermed også regne *indtil* for en præposition i (24).

Sagen ville have været anderledes hvis udeladelse af NP'en havde givet et grammatisk resultat, og hvis udeladelse af den sætningsformede konstituent havde givet et ugrammatisk resultat – dvs. hvis (23) havde været grammatisk og (24) ugrammatisk. I det tilfælde ville konjunktionsanalysen af *indtil* i (24) være klart at foretrække.

Udeladelsestesten viser altså at præpositionsanalysen af *efter*, *før*, *inden* og *siden* er at foretrække fremfor konjunktionsanalysen. Hvad *indtil* angår, er testens resultater kompatible med både præpositions- og konjunktionsanalysen. Det er imidlertid unødvendigt at regne med at *indtil* hører til to ordklasser fremfor blot én, og præpositionsanalysen er derfor at foretrække.

5. Udblik

Med de tre syntaktiske tests vi præsenterede og anvendte i afsnit 4, har vi vist at de ledsætningsinitiale elementer *før*, *inden*, *indtil*, *efter* og *siden* bedre lader sig analysere som præpositioner end som konjunktionsord. Sådanne diplomatiske, knap så stærke formuleringer mener vi at analyseresultaterne kan bære. Man kan overveje om de også kan bære en stærkere konklusion, nemlig at de diskuterede elementer **er** præpositioner og **kun** præpositioner. Grundet præpositionernes generelt temmelig uensartede distribution er denne konklusion muligvis for bastant.

Som nævnt i afsnit 2 har andre ordklasserforskere tilvejebragt ideen om at der findes sprog der har fleksible ordklasser, altså ordklasser hvis medlemmer kan bruges i mere end én funktion (se fx Rijkhoff 2007: 714 ff., Hengeveld & Rijkhoff 2005, Rijkhoff & van Lier 2013, alle med en typologisk vinkel). I modsætning hertil er der rigide ordklasser, dvs. ordklasser hvis medlemmer kan bruges i en og kun en funktion.

I dansk sammenhæng går Jensen (2016) til problemstillingen fra en

anden synsvinkel: Hun gør op med forestillingen om at ord tilhører ordklasser a priori. Jensen gennemgår problemerne ved ordklassetilskrivning: uensartede kriterier for ordklasseinddelingen, uklare grænser mellem ordklasserne og uenighed om både antallet af ordklasser og de givne ordklassers inventar. Før at løse nogle af disse problemer plæderer hun for at ord fremfor at tilhøre én bestemt ordklasse har ordklassepotentiale. Deres ordklasse bliver altså først åbenbar når de ”møder [...] morfosyntaksen”, nemlig når de anvendes i en konkret sammenhæng (Jensen 2016: 104). Eksempelvis har ordet *inden* potentiale til at være adverbium, præposition og konjunktion (Jensen 2016: 100).

Vi er ikke nødvendigvis uenige i ideen om fleksible og rigide ordklasser eller ideen om ordklassepotentiale, og vores analyse er forenelig med begge dele. Hvis vi kombinerer vores analyse med førstnævnte idé, tilhører elementer som *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* en rigid ordklasse hvis medlemmer kun kan bruges i præpositionel funktion. Alternativet, som vi afviser, er at betragte dem som tilhørende én fleksibel ordklasse hvis medlemmer kan bruges i flere funktioner, nemlig i adverbial (bortset fra *indtil*), præpositionel og konjunktionel funktion.

Hvis vi kombinerer vores analyse med Jensens ide om ordklassepotentiale, har elementer som *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden* ikke potentiale til at være andet end præpositioner, og elementernes møde med morfosyntaksen ændrer ikke på hvilken ordklasse de tilhører. Vi er uenige med Jensen (og mange andre) i at sådanne elementer tillige skal analyseres som konjunktioner og adverbier, selv i deres møde med morfosyntaksen: Der er empiriske argumenter der taler imod konjunktionsanalysen (se afsnit 4), og der er teoretisk-konceptuelle grunde til at det er unødvendigt at operere med adverbiumsanalysen (se afsnit 3). Til gengæld er der forhold der taler for at de bedre kan analyseres som præpositioner.

6. Sammenfatning

I denne artikel har vi diskuteret hvilken ordklasse en række elementer tilhører når de indleder ledsætninger. Det drejer sig om de temporale elementer *efter*, *før*, *inden*, *indtil* og *siden*.

I afsnit 1 gjorde vi opmærksom på at den præskriptive grammatik ikke har klassificeret disse elementer på nogen gangbar måde. I afsnit 2 beskrev vi vores tilgang til ordklasserne: Ord kan med fordel inddeles i ordklasser, og de kriterier som traditionelt er blevet brugt til afgrænsning af de enkelte ordklasser, er grundlæggende brugbare. I afsnit 3 gennemgik

vi hvordan sådanne ledsætningsinitiale elementer er blevet klassificeret i litteraturen. Der er overordnet set tre opfattelser: De er (i) konjunktioner, (ii) elementer som bruges som konjunktioner og (iii) præpositioner. I afsnit 4 brugte vi tre syntaktiske tests til at argumentere for at elementerne bedre lader sig analysere som præpositioner end som konjunktioner. De tre tests angik (i) sideordningskonstruktioner med NP og ledsætning, (ii) substitution af den efterfølgende konstituent og (iii) udeladelse af den efterfølgende konstituent. I afsnit 5 satte vi vores analyse i sammenhæng med to andre tilgange til ordklasser: Ordklasser kan være fleksible eller rigide, og ord kan have ordklasserpotentiale fremfor at tilhøre bestemte ordklasser. Vores analyse er forenelig med begge tilgange, men ikke umiddelbart forenelig med en analyse hvor adverbiums- og konjunktionsordklasserne spiller nogen rolle.

Vi håber at vores analyse er med til at kvalificere den diskussion som Erik Hansen (1975; 1983) påbegyndte. Under alle omstændigheder mener vi at analysen rummer nogle interessante perspektiver. I fremtidig forskning ville det eksempelvis være interessant at se om de tre tests kan bruges på andre ledsætningsinitiale elementer, både i dansk og i andre sprog. Testene kan give anledning til at man overvejer om sådanne ord skal rekategoriseres.

Om forfatterne

Michael Nguyen, ph.d., forsker i Dansk Sprognævn.

Anna Sofie Hartling, ph.d., forsker i Dansk Sprognævn.

Litteratur

- Aarts, B. (2004): Modelling linguistic gradience. *Studies in language* 28(1), 1-49. doi:10.1075/sl.28.1.02aar.
- Aarts, B. (2007): In defence of distributional analysis, pace Croft. *Studies in language* 31(2), 431-443. doi:10.1075/sl.31.2.06aar.
- Allan, R., P. Holmes & T. Lundskaar-Nielsen (1995): *Danish: A comprehensive grammar*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Becker-Christensen, C. (2010): *Dansk syntaks*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Bjerre, B., R. Forsberg & G.R. Nielsen (2008): *Ind i sproget: grundbog til almen sprogforståelse*. Århus: Systime.

- Brøndal, V. (1928): *Ordklasserne: partes orationis*. København: Gad.
- Christensen, R.Z. & L. Christensen (2014 [2005]): *Dansk grammatik*. 3. udg. Odense: Syddansk Universitet.
- Chung, S. (2012): Reply to the commentaries. *Theoretical linguistics* 38(1-2), 137-143. doi:10.1515/tl-2012-0007.
- Croft, W. (2001): *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University.
- Croft, W. (2009): Methods for finding language universals in syntax. I: *Universals of language today*. S. Scalise, E. Magni & A. Bisetto (red.). Dordrecht: Springer Netherlands, 145-164. doi:10.1007/978-1-4020-8825-4_8.
- Dahl, B.T. (1884): *Bidrag til dansk Sætningslære*. København: J. H. Schubothe.
- Diderichsen, P. (1976 [1946]): *Elementer dansk grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal.
- Dubinsky, S. & K. Williams (1995): Recategorization of prepositions as complementizers: The case of temporal prepositions in English. *Linguistic inquiry* 26(1), 125-137.
- Emonds, J. (1970): *Root and structure-preserving transformations*. Cambridge, MA: MIT, ph.d.-afhandling.
- Emonds, J. (1985): *A unified theory of syntactic categories*. Dordrecht & Cinnaminson: Foris. doi:10.1515/9783110808513.
- Emonds, J. (1987): Parts of speech in generative grammar. *Linguistic analysis* 17(1-2), 3-42.
- Geis, M.L. (1970): *Subordinating conjunctions in English*. Cambridge, MA: MIT, ph.d.-afhandling.
- Gunkel, L. & J. Hartmann. (2020): Remarks on prepositional object clauses in Germanic. *Nordlyd* 44(1), 69-91. doi:10.7557/12.5244.
- Hagège, C. (2010): *Adpositions*. New York: Oxford University. doi:10.1093/acprof:oso/9780199575008.001.0001.
- Hansen, Aa. (1967): *Moderne dansk III*. København: Grafisk Forlag.
- Hansen, E. (1975): At eller ikke at. *Nyt fra Sprogævnet* 14, 1-4.
- Hansen, E. (1983): Det pleonastiske at. *Danske studier* 78, 61-80.
- Hansen, E. (2006): *Dæmonernes port: Materialet til studiet af dansk sprog*. 5. udg. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Odense: Syddansk Universitetsforlag.

- Harnad, S. (2005): To cognize is to categorize: Cognition is categorization. I: *Handbook of categorization in cognitive science*. H. Cohen & C. LeFebvre (red.). Oxford: Elsevier, 19-43. doi:10.1016/B978-008044612-7/50056-1.
- Hengeveld, K. & J. Rijkhoff (2005): Mundari as a flexible language. *Linguistic typology* 9(3). 406-431.
- Huddleston, R. & G.K. Pullum (2002): *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University. doi:10.1017/9781316423530.
- Huddleston, R. & G.K. Pullum (2004): The classification of finite subordinate clauses. I: *An international master of syntax and semantics*. G. Bergh, J. Herriman & M. Möbärg (red.), 103-116. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Hunter, J. (1784): A grammatical essay in the nature, import, and effect of certain conjunctions. *Transactions of the Royal Society of Edinburgh* 1, 113-134.
- Jackendoff, R. (1973): The base rules for prepositional phrases. I: *A Festschrift for Morris Halle*. S.R. Anderson & P. Kiparsky (red.). Holt, Rinehart & Winston: New York, 345-356.
- Jacobsson, B. (1977): Adverbs, prepositions, and conjunctions in English: A study in gradience. *Studia linguistica* 31(1), 38-64. doi:10.1111/j.1467-9582.1977.tb00646.x.
- Jaworska, E. (1994): Prepositions and prepositional phrases. I: R.E. Asher & J.M.Y. Simpson (red.). *The encyclopedia of language and linguistics*. Oxford: Pergamon, 3303-3309.
- Jensen, E.S. (2016): Ordklassepotentiale. *Ny forskning i grammatik* 23, 92-106. doi:10.7146/nfg.v24i23.24646.
- Jespersen, O. (1924): *The philosophy of grammar*. London: George Allen & Unwin Limited.
- Lier, E. van & J. Rijkhoff (2013): Flexible word classes in linguistic typology and grammatical theory. I: *Flexible word classes*. J. Rijkhoff & E. van Lier (red.). Oxford: Oxford University. doi:10.1093/acprof:oso/9780199668441.003.0001.
- Mikkelsen, K. (1975): *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tilleg. Håndbog for viderekomne og lærere*. København: Lehmann & Stage.
- Mortensen, S.S. (2006): Temporale konjunktioner i dansk. *Ny forskning i grammatik* 13, 177-197. doi: 10.7146/nfg.v14i13.23838.

- Nguyen, M. (2019): Lokative pronominer og præpositionalfrasens struktur. *Ny forskning i grammatik* 26, 122-140. doi: 10.7146/nfg.v0i26.115997.
- Nguyen, M. (2020): *The adpositional phrase in Danish. On left located complements*. Aarhus: Aarhus Universitet, ph.d.-afhandling.
- Nguyen, M. (2021): Hvornår er præpositionsstranding i dansk umuligt? *Ny forskning i grammatik* 28, 121-140 .doi:10.7146/nfg.vi28.128787.
- Nissen, G. (2003 [1993]): *Overskuelig dansk grammatik og sproglære*. 3. udg. Kolding: Branner og Korch.
- Pullum, G.K. (2009): Lexical categorization in English dictionaries and traditional grammars. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*. 57(3), 255-273. doi:10.1515/zaa.2009.57.3.255.
- Rask, K. (1993): *Det gule sprog*. Viborg: Grafisk Litteratur.
- Rehling, E. (1965): *Skriftlig form. Fremstillingens vanskeligheder*. 2. udg. København: J. H. Schultz.
- Rijkhoff, J. (2007): Word classes. *Language and linguistics compass* 1(6), 709-726. doi:10.1111/j.1749-818X.2007.00030.x.
- Seuren, P.A.M. (2004): The importance of being modular. *Journal of linguistics* 40(3), 593-635. doi:10.1017/S0022226704002786.
- Thackeray, W.M. (1965): *The Newcomes. In two volumes. Volume one*. London: Dent/Everyman's Library.
- Wiwel, H.G. (1901): *Synspunkter for Dansk Sproglære*. København: Det nordiske Forlag Ernst Bojesen.

Ordbøger, korpuser og internetkilder

Den Danske Ordbog: <https://ordnet.dk/ddo/forside>.

KorpusDK: <https://ordnet.dk/korpusdk>.

Retskrivningsordbogen: <https://roplus.dk/#ordbog/>.

<https://www.bt.dk/kendte/haengte-sig-efter-moderens-begravelse> (lokaliseret 17.1.2022).

<https://indkast.dk/nyhed/194251/se-vilde-billeder-inter-fans-indtagere-milano-i-ekstatisk-mesterskabs-jubel> (lokaliseret 17.1.2022).

Spanske parasyntetiske konstruktioner i et intralingvistisk og kontrastivt perspektiv

Johan Pedersen

Abstract

The article discusses the Spanish parasyntetic construction in relation to general characteristics of Spanish sentence structure. It is argued that clause constructions with parasyntetic verbs follow a general pattern of being verb-based constructions. The parasyntetic derivation of the base lexeme provides the core meaning of the clause construction and instantiates a constructional variant. Comparable Danish parasyntetic constructions (*be-* or *for-*constructions) constitute similar verbal derivations. However, simultaneously, and in contrast to Spanish, the Danish prefix imposes a partially productive transitive clause schema enabling a creative use of base lexemes that cannot be observed in Spanish.

Nøgleord

spansk sætningsstruktur, verbal parasyntese, kreativ produktivitet, argumentstruktur, konstruktioner

1. Indledning

Spanske affigerede verbalafledninger kan være ganske komplekse da der ofte er tale om simultan præfigering og suffigering af et basisleksem, typisk et substantiv eller et adjektiv. Fx i *a-tont-ar* 'at gøre dum', der hverken er en præfigeret afledning af **tontar*, eller en suffigeret afledning af **atonto*. I romansk lingvistik benævnes disse konstruktioner oftest som **parasyntetisk verbaldannelse** (fx Iacobini 2020). Segmenteringens simultane element med både præfigering og suffigering gør den syntaktiske analyse af de parasyntetiske konstruktioner teoretisk udfordrende, ikke mindst den tværspørgelige analyse.

I denne artikel vil jeg diskutere den parasyntetiske verbaldannelse og den rolle den spiller i spansk sætningsstruktur sammenlignet med dansk. Jeg vil navnlig fokusere på variabilitet og produktivitet med hensyn til muligheden for kreativ sprogbrug.

I spansk kan man ikke umiddelbart observere kreativ produktivitet af den type hvor man udskifter basisleksemet (fx *tonto* ‘dum’ i eksemplet ovenfor) med et innovativt et af slagsen. Det kan man godt, i begrænset omfang, i lignende danske verbalafledninger, hvor afledningsmønsteret i visse tilfælde kan bruges kreativt med et nyt basisleksemet, fx *fordumme* → *forsyge*.

Til gengæld finder man i spansk i udpræget grad basisleksemer der optræder med **parasyntetisk variation**, jf. (1), i enkelte tilfælde ligefrem innovativ parasyntese.

- (1) A-tont-ar vs. a-tont-ecer vs. en-tont-ecer (på basis af *tonto* ‘dum, skør’) forskellige variationer af ‘at fordumme, gøre skør’

Jeg har med understregning af de parasyntetiske affikser i de spanske eksempler markeret den konstruktionelle variation og fremhævet basisleksemet med fed. En lignende parasyntetisk variation finder man sjældent i dansk. Vi har fx *fordumme* og *bemyndige*, men ikke **bedumme* eller **formyndige*, og en kreativ affigering er aldrig en mulighed.

Med hensyn til spansk sætningsstruktur generelt, er det velkendt at verballeksemet er yderst restriktivt sammenlignet med dansk, og i høj grad afspejler sætningens kernebetydning. Det betyder at man normalt ikke vil kunne bruge bestemte sætningskonstruktioner kreativt i kombination med innovative verber, såsom **bailó fuera a la calle* ‘han dansede ud på gaden’. Man kan til gengæld ofte observere kreativ variation med hensyn til hvordan en bestemt verbal betydning er konstrueret i sætningen; det kan fx være med hensyn til ordstillingen, men det kan også være sætningens argumentstruktur der kan variere uafhængigt af verbet. I (2) er kernebetydningen eksempelvis en intransitiv bevægelse, centreret i verbet *bajar* ‘at bevæge sig ned’.

- (2) Los chicos **bajaron** las escaleras
 Drengene bevægede-sig-ned trapperne
 ‘Drengene bevægede sig ned ad trapperne’

Verbet optræder imidlertid i en transitiv sætningskonstruktion med direkte objekt. Vi kan observere noget lignende i meteorologiske konstruktioner, hvor kernebetydningen kommer til udtryk i avalente meteorologiske verber, men kan manifestere sig syntaktisk som en sætningsvariant med subjekt, jf. (3).

- (3) Fuimos a la Patria y **había llovido** granizo
 vi tog til Patria og havde regnet hagl
 ‘Vi var taget til Patria og det havde haglet’

Vi må altså tage i betragtning at den verbale kernebetydning, på trods af verbets yderst restriktive rolle, ofte manifesterer sig i forskellige generaliserede konstruktionsmønstre, der ikke er projiceringer af verbets betydning (i valensgrammatisk forstand).

De spanske sætningskonstruktioner er således på en ganske kompleks måde anderledes opbygget end de danske, og sætningskonstruktioner med parasyntetisk verbaldannelse er et interessant eksempel på dette fordi de synes at være forankret i disse generelle typologiske mønstre.

Jeg vil i artiklen diskutere den spanske parasyntetiske verbalafledning (afsnit 2) sammenlignet med dansk (afsnit 3), og den spanske sætningskonstruktion sammenlignet med dansk (afsnit 4). I afsnit 5 vil jeg opsummere. Jeg vil argumentere for at spanske sætningskonstruktioner med parasyntetiske verber, i modsætning til sammenlignelige konstruktioner i dansk, er verbal-baserede (og ikke skema-baserede), og at de i den forstand følger et generelt typologisk mønster. Dette har betydning for hvordan vi skal forstå de anderledes muligheder i spansk for kreativ sprogbrug med de parasyntetiske konstruktioner.

2. Parasyntetiske konstruktioner i spansk

Parasyntetisk verbalafledning adskiller sig fra simpel suffiksafledning af et substantiv, adjektiv eller et adverbium (fx *activo* ‘aktiv’ → *activar* ‘aktivere, gøre aktiv’) ved at være en simultan præfigering og suffigering af basisleksemet, jf. (4) – (6) hvor de to første er med et substantivisk basisleksemet og det sidste er med et adjektivisk.

- (4) La arena em-polv-aba los caminos y las casas. Typen *en-SUBS-ar*
 Sandet i-støv-DATID vejene og husene
 ‘Sandet ”besmudsede” vejene og husene’. Transitiv med
 ‘overførsel’-betydning.

- (5) La noticia en-sombr-eció sus pensamientos. Typen *en-SUBS-ecer*.
 Nyheden i-skygge-DATID hans tanker
 ‘Nyheden formørkede hans tanker’. Transitiv med resultativ betydning.
- (6) Los chicos en-suci-aron la casa. Typen *en-ADJ-ar*.
 Drengene i-beskidt-DATID huset
 ‘Drengene svinede huset til $\approx$ ”besmudsede” huset’. Transitiv med resultativ betydning.

Rationalet i den parasyntetiske analyse af (4) – (6) har flere elementer. For det første kan man ikke lave en segmentering af verbalafledningen baseret på præfigering af et basisleksem: **em-polvar* (der eksisterer ikke noget basisverbum **polvar*); **en-sombrecer* (der eksisterer ikke noget basisverbum **sombrecer*); **en-suciaron* (der eksisterer ikke noget basisverbum **suciar*). For det andet kan man heller ikke lave en segmentering baseret på en suffigering af et basisleksem: **empolv-ar* (der eksisterer ikke noget basisleksem **empolv*); **ensombr-ecer* (der eksisterer ikke noget basisleksem **ensombr*); **ensuci-ar* (der eksisterer ikke noget basisleksem **ensuci*). Endelig, selvom det afledte verbs kjernebetydning er transparent og kan forudsiges ud fra dets komponenter, kan verbets kjernebetydning ikke afledes direkte af basisleksemets betydning, men kun indirekte via parasyntesens simultane afledningsprocesser: ‘støv’ $\rightarrow$ ‘besmudse’, jf. (4); ‘skygge’ $\rightarrow$ ‘formørke’, jf. (5); ‘beskidt’ $\rightarrow$ ‘svine til’, jf. (6) (se også NGLE: 578).

Inden for rammerne af konstruktionsgrammatikken (fx Goldberg 2006; Croft 2001) har man med succes beskrevet den simultane afledningsstruktur i den parasyntetiske orddannelse (se fx Booij 2010). Parasyntetiske verbalkonstruktioner i de romanske sprog er indgående beskrevet af Claudio Iacobini og kolleger i en række publikationer; se fx Iacobini (2020) og Iacobini & Masini (2018).

2.1 *Parasyntetisk variation*

Spansk har, ligesom andre romanske sprog, generelt set omfattende orddannelse via afledning (fx Casado Velarde 2017). Det betyder blandt andet at den parasyntetiske verbaldannelse fra et meget tidligt tidspunkt i sprogets historie har været yderst produktiv (Iacobini 2020). Det betyder også at de parasyntetiske afledninger afspejler bestemte mønstre i sprog-

brugerens grammatik. For eksempel forekommer [*en*-basisleksem-*ar/ecer*]-afledningerne i (4) – (6) med et væld af forskellige basisleksemer. Vi kan desuden observere udpræget variation i den parasyntetiske afledningskonstruktion af basisleksemet. Det kan fx være:

A-**grand**-ar vs. en-**grand**-ar (< *grande* ‘stor’), dvs. forskellige variationer af ‘at forstørre’:

- (7) He tenido que **agrandar**/**engrandar** la puerta del garaje.
‘jeg blev nødt til at gøre garagedøren større (= ‘forstørre’).’

A-**trist**-ar vs. en-**trist**-ecer (< *triste* ‘trist’), dvs. forskellige variationer af ‘at gøre ked af det’:

- (8) La muerte del abuelo **entristeció**/**atristó** a toda la familia.
‘bedstefaderens død gjorde hele familien ked af det.’

A-**clar**-ecer vs. a-**clar**-ar (< *claro* ‘klar’), dvs. forskellige variationer af ‘at forklare’:

- (9) El profesor **aclarece**/**aclarar** el asunto.
‘læreren forklarer/afklarer sagen.’

A-**tont**-ar vs. a-**tont**-ecer vs. en-**tont**-ecer (< *tonto* ‘dum, skør’), dvs. variationer af ‘at gøre dum’:

- (10) Sus juegos **atontar**/**atontecer**/**entontecieron** a los chicos.
‘spillene fordummede drengene.’

A-**crystal**-ar vs. en-**crystal**-ar (< *crystal* ‘glas’), dvs. variationer af ‘at indsatte glas i noget’:

- (11) **Acrystalaron**/**en-crystalaron** la galería.
‘de indsatte glas i bryggerset.’

Selvom den parasyntetiske afledning historisk set har været meget produktiv, er den yderst restriktiv med hensyn til spontan produktiv brug af nye basisleksemer i et bestemt afledningsmønster, som fx [*en*-SUBS-*ar*] eller

[*en-ADJ-ar*]. Man kan ikke kreativt udskifte basisleksemet. Betydningen i et spontant afledt verbum skal som et minimum være fuldstændig transparent og forudsigelig ud fra et i sammenhængen unikt og ikke udskifteligt basisleksemet, som fx i dette refleksive eksempel fra italiensk: *imberlusconi* (Iacobini & Masini (2018: 101), hvor kernebetydningen er ‘at X blive ligesom Berlusconi, at efterligne hans måde at være på’.

I spansk er det således yderst vanskeligt at finde parasyntetiske konstruktioner i kreativ sprogbrug af den type vi sporadisk kan observere i dansk (fx med *forsyge* eller *bekloge*), og som jeg vil eksemplificere i næste afsnit. Vi kan forstå den spanske parasyntese som udelukkende at være et afledt transitivt verbum (*tonto* → *atontar* ‘gøre skør’) – ligesom en simpel suffiksafledning (*activo* ‘aktiv’ → *activar* ‘gøre aktiv’) – som repræsenterer sætningens kernebetydning. Affigeringen implicerer tilsyneladende ikke at der samtidig dannes et verbaluafhængigt transitivt skema (dvs. en transitiv struktur) i den spanske sætning, som kan give mulighed for spontan produktiv sprogbrug med nye basisleksemer, som den vi i et vist (begrænset) omfang ser i dansk.

Man kan til gengæld godt støde på parasyntetisk variation, hvor et bestemt basisleksemet bruges i en parasyntetisk innovativ konstruktion, jf. (12).

Re-juven-ecer (eksisterende verbum) vs. *en-juven-ecer* (nydannelse) (< *juven* ‘ung’), dvs. variationer af ‘at forynge’:

- (12) **Enjuvenece** la piel
 ‘Det forynger huden’
<https://buenamente.co/post/15-beneficios-de-las-barbas-poco-conocidos/2857#:~:text=2.%20Enjuvenece%20la%20piel> (lokaliseret 6/5, 2022).

Har man spansk som modersmål og en skarp sprogfornemmelse, vil man formentlig vide at verbet *enjuvenece* ikke er korrekt, i den forstand at denne sprogbrug ikke er at finde i Det Spanske Akademis normative ordbog (DLE).

3. Skematiserende præfikser i dansk til sammenligning

Parasyntese er også et hyppigt fænomen i dansk, som fx i *fordumme*, der heller ikke kan analyseres som hverken en præfigering eller en suffigering.

Traditionelt har der imidlertid ikke været sat fokus på dem i dansk lingvistik.¹

Jeg har tidligere beskrevet brugen af de danske præfikser *be-* og *for-* i Pedersen (2021) og i Pedersen (under udgivelse). *Be-* og *for-* er verbalpræfikser der ud fra et basisleksem (typisk verbum, substantiv eller adjektiv) danner et afledt verbum (*be/for-VERB*, *be/for-SUBS-*, eller *be/for-ADJ*), som fx *besnakke*, *besjæle* eller *forenkle*, i henholdsvis (13), (14) og (15). *Besnakke* er en simpel præfigering (da det er afledt af verbet *snakke*), mens *besjæle* og *forenkle* er parasyntetiske (simultan præfigering og suffigering).

- (13) Peter **besnakker** den ældre dame.   Præfigering.
 ‘Peter påvirker den ældre dame med sin manipulerende snak’.
 Transitiv måde.
- (14) Kunstneren **besjæler** sit værk.   Parasyntetisk.
 ‘Kunstneren giver sit værk sjæl’. Transitiv med ‘overførsel’-
 betydning.
- (15) Peter **forenkler** processen.   Parasyntetisk.
 ‘Peter gjorde processen enkel’. Transitiv med resultativ betydning.

Der er som i spansk tale om forskellige transitive betydningsvarianter: ‘transitiv relation med angivelse af måde’ (jf. (13)), ‘transitiv relation med ‘overførsel’-betydning’ (jf. (14)), og transitiv relation med resultativ betydning (jf. (15)). Præfikskonstruktionerne stammer typisk fra tysk, jf. den etymologiske information i DDO. Begge præfikser kan optræde i konstruktioner med alle typer af basisleksemer, og i alle tre betydningsvarianter (selvom de hver især fortrinsvis bruges i én eller to af dem).²

De danske konstruktioner i eksempel (14) og (15) ligner de spanske parasyntetiske konstruktioner jeg har diskuteret i afsnit 2, både med hensyn til form og betydning. Men til forskel fra de spanske konstruktioner,

1 Beskrivelserne af de danske konstruktioner - bortset fra analyserne i Pedersen (2021) - har primært fokuseret på *be*-konstruktioner med et verbum som basisleksem, eksemplificeret i (13), og ikke på konstruktioner med substantiv eller adjektiv som basisleksem, eksemplificeret i (14)-(15), som har parasyntetisk karakter.

2 Dvs. *be-* bruges fortrinsvis med mådes- eller ‘overførsel’-betydning, mens *for-* typisk bruges med mådes- eller resultativ betydning.

danner affigeringen en skematisk transitiv argumentstruktur i sætningen der er uafhængig af verballeksemet. Jeg vil herunder kort skitsere hvad begrundelsen er for at hævde at de danske konstruktioner har et skematisk element.

For det første kan man i eksempler som fx (13) og (14) se at sætningens kernebetydning (‘transitiv manipulerende påvirkning’; ‘transitiv overførsel’) er uafhængig af basisleksemets betydning. For det andet understøtter observationer af kreativ sprogbrug med innovative basisleksemer en analyse der implicerer en skematisk struktur, jf. eksemplerne (16) – (17).

(16) Derefter blev der overrakt præmier: Hans Gravergaard blev behørigt **beflaske** som tak for den gode modtagelse og husly. Hans tilbød værtskab igen i 2017. Derefter fik de 3 vindere deres præmier. <https://soransksamfund.dk/index.php/arrangementsinformation/85-flemming-borch-jensen-jysk-fynsk-pave-for-50-gang> (lokaliseret 13/4, 2022).

(17) Jeg undskylder for at **forsyge** jeres lille hyggeaften”, sagde han. ”Ah, det er ok, vi snakkede bare om vores familier”, sagde jeg, og gik op til dem. <https://truyen4u.net/don-t-know-whyhvem-vandt-730117236.html> (lokaliseret 14/4, 2022).

I (16) og (17) er **beflaske** og **forsyge** produktive innovationer; i (16) kan den transitive argumentstruktur med ‘overførsel’-betydning ikke tilskrives substantivet *flaske*, og i (17) kan den transitive argumentstruktur med resultatbetydning vanskeligt tilskrives adjektivet *syg*.

Til gengæld ser det ud til at en sådan skematisk transitiv affikskonstruktion i dansk sjældent manifesterer sig med konstruktionel (affiks)variation som i spansk (jf. afsnit 2.1), og der kan slet ikke være tale om kreative konstruktionelle nydannelser. Med andre ord, et basisleksem optræder yderst sjældent i både en *be-* og en *for-*konstruktion med samme kernebetydning. Vi har i dansk **besjæle**, men ikke ***forsjæle**, og **forenkle**, men ikke ***beenkle** (se eksempel (14) og (15)). Vi har **bearbejde** og **forarbejde**, men der synes at være en forskel i deres kernebetydning, omend den er lille – henholdsvis ‘processere/elaborere’ vs. ‘forvandle’.

4. Spanske verbalbaserede sætningskonstruktioner og deres variabilitet

Det er velkendt at verballeksemet i spansk sætningsstruktur betydningsmæssigt er yderst restriktivt; det gælder også andre romanske sprog. Verbets betydning afspejler typisk sætningens kernebetydning, som i (18), og omvendt kan sætningens kernebetydning vanskeligt udtrykkes uafhængigt af verbet. En konsekvens af det er at et bestemt konstruktionsmønster ikke er produktivt med hensyn til en kreativ brug af innovative verber i konstruktionen, som i (19).

- (18) María bajó a la playa.
 María bevægede sig ned til stranden
 ‘María gik ned til stranden.’

- (19) *María bailó a la playa.
 María dansede til stranden
 ‘María dansede ned til stranden.’

I (18) afspejler det hyppige verbum *bajar* ‘bevæge sig ned’ sætningens kernebetydning (retningsbestemt bevægelse). Verbets argumentstruktur manifesterer sig syntaktisk i en konstruktion med isomorf argumentstruktur (SUBJ V OBLIK OBJ)/‘X bevæger sig Y’. Denne konstruktionstype forekommer ikke i kreativ sprogbrug med verber som *bailar* ‘at danse’, jf. (19), eftersom *bailar* ‘at danse’ ikke afspejler konstruktionens intenderede kernebetydning (retningsbestemt bevægelse). Sml. den danske version i (19), som er grammatisk acceptabel.

Jeg har foreslået at spanske konstruktioner typisk er **verbalbaserede** (Pedersen 2019). Det betyder at konstruktionens kernebetydning udtrykkes i en verbal argumentstruktur, hvilket diskvalificerer (19), hvor verbets betydning er en danseaktivitet, mens sætningens kernebetydning er ‘retningsbestemt bevægelse’. Dansk kan, som man kan se, i modsætning til spansk godt konstruere sætninger af denne type, og man kan argumentere for at det kan man fordi danske sætningskonstruktioner typisk er **skemabaserede**. Det betyder at den intenderede kernebetydning udtrykkes i en argumentstrukturkonstruktion der er uafhængig af verbet (som eventuelt har en isomorf argumentstruktur), fx [SUBJ V OBLIK OBJ]/‘X bevæger sig Y’, som så kan kombineres kreativt med innovative verber, som i (19).

Et spansk verbum med en bestemt kernebetydning optræder ofte i forskellige konstruktionsmønstre uden at det ændrer sætningens kernebetydning fundamentalt. I sådanne tilfælde modificeres eller forskydes kernebetydningen lidt. Det ser vi fx i (20), hvor verbets kernebetydning (*bajar* ‘at bevæge sig ned’) er den samme som i (18), men hvor verbet bruges i en alternerende transitiv konstruktion, og ikke i en intransitiv konstruktion, som i (18). I (20) markerer den transitive konstruktion at bevægelsen implicerer en kontakt mellem subjektet og objektet (trappen).

- (20) Fernando bajó   la escalera   (corriendo).
 Fernando bevægede sig ned   trappen   (løbende)
 ‘Fernando løb ned af trappen.’

Hyppige verber kan optræde med den sædvanlige kernebetydning, men i en kreativt brugt konstruktion. Innovative kombinationer af verbum og konstruktionsmønstre, som i (21), giver forskydninger og kompleksitet i sætningens kernebetydning (Pedersen: under udg.).

- (21) Fuimos a una fiesta en la que estaba un señor que bailaba tan bien que
 ‘vi tog til en fest hvor der var en mand der dansede så godt at...’
 le   decían   el Fred Astaire   de la Colonia del valle
 AKK   de sagde   Fred Astaire   af Colonia del valle
 ‘man anså ham (sagde om ham at han var) for at være Colonia del
 Valles svar på Fred Astaire.’ (fra *La ley de Herodes y otros cuentos*,
 Iburgüengoitia 2014: 22.)

I (21) bruges det højfrekvente verbum *decir* ‘at sige noget’ uden at dets trivalente valensstruktur (‘nogen siger noget til nogen’) manifesterer sig syntaktisk i en ditransitiv konstruktion med indirekte objekt. Det er til gengæld brugt kreativt i en konstruktion med objektsprædikatív ([SUBJ VERB OBJ OBJPPRÆD]) med evaluerende betydning (‘X betragter Y som Z’). Forskellen på (19) og (21) er at verbet *bailar* ‘at danse’ i (19) ikke indgår som en central del af konstruktionens intenderede kernebetydning (‘at bevæge sig et sted hen’), men kun udtrykker måde. Det gør verbet *decir* ‘at sige noget’ til gengæld i (21), hvor den intenderede kernebetydning er ‘at sige noget om nogen’ (evaluerende betydning). Vi kan således analysere (21) som en konstruktionsvariant med en betydning der er en forlængelse af verbets betydning. I princippet kun-

ne vi også ud fra klassisk konstruktionsgrammatisk teori analysere (21) omvendt, som en konstruktionsvariant der er baseret på den generaliserede skematiske konstruktion [SUBJ VERB OBJ OBJPRÆD]/‘X betragter Y (som) Z’ og som er brugt innovativt i kombination med verbet *decir* ‘at sige’.

Pointen med denne summariske gennemgang af konstruktionsvarianternes mulige analyse er at en teori om den spanske sætnings argumentstruktur ideelt set bør kunne beskrive og forklare det særlige tilfælde i (21), men også (20), og i særdeleshed hvorfor (19) ikke er et muligt alternativ til (18), da der her er tale om et udbredt og helt fundamentalt fænomen i spansk, der i øvrigt er behandlet fra forskellige vinkler i forskellige teoretiske modeller og/eller typologiske beskrivelser.

Teorier der, lidt simplificeret fremstillet, bygger på leksikalsk struktur, principper om verbets projicering af sætningens argumentstruktur og subkategorisering, eller lignende (fx visse generative teorier, eller leksikalsk orienteret sprogtypologi) kan umiddelbart forklare (18) og *(19) – med henvisning til et krav om match mellem sætningens argumentstruktur og verbets – men bliver stærkt udfordret af (20) og (21) – hvor sætningens argumentstruktur ikke matcher verbets. En mainstream konstruktionsgrammatisk teori (fx Goldberg 1995), hvor sætningens kernebetydning analyseres som en bestemt argumentstrukturkonstruktion, der specificeres i verbet (der har sin egen argumentstruktur), ville kunne forklare (18) og (21), men ville blive stærkt udfordret af *(19) og (20). Af *(19) fordi teorien forudsiger at denne sætningstype er mulig, men reelt er den systematisk udelukket i spansk; af (20) fordi den intenderede kernebetydning tydeligvis er udtrykt i verbet (intransitiv bevægelse), og ikke i den transitive argumentstrukturkonstruktion.³

I en konstruktionsgrammatisk teori om sætningens argumentstruktur som den jeg argumenterer for i dette afsnit, er karakteristiske spanske sætningskonstruktioner verbalbaserede konstruktioner (Pedersen 2019), dvs. konstruktioner der er syntaktiske manifestationer og udbygninger af den verbale argumentstruktur (der udtrykker en intenderet kernebetydning). Som skitseret ovenfor, vil en sådan teori kunne forklare både (18), *(19),

---

3 Mere holistisk orienteret (også mainstream) konstruktionsgrammatisk teori (fx Bybee 2007) ville muligvis kunne håndtere alle fire eksempler (som ± repræsentanter af et sprogs inventar af konstruktioner), men ville formentlig have mindre at sige om konstruktionernes interne struktur, herunder systematiske restriktioner der regulerer sprogbrugen, hvilket er utilfredsstillende i en teori om sætningens struktur.

(20) og (21), herunder redegøre for konstruktionernes interne struktur (se fx Pedersen under udgivelse).

Hertil kommer at teoriens typologiske element (verbalbaserede vs. skemabaserede konstruktioner) er en **konstruktionstypologi** og ikke en sprogtypologi (sml. Croft 2010). Dermed er der i princippet ikke noget i vejen for at man fx i specielle domæner eller i forbindelse med særlige måder at udtrykke sig på vil kunne observere skemabaserede konstruktioner i spansk, måske under indflydelse af engelsk (i stedet for den karakteristiske verbalbaserede sprogbrug), og vice versa i engelsk eller dansk. Fx virker det intuitivt naturligt at analysere sætningerne *Larry **refused** Kim the lunch* og *Kevin **caused** Liz the fire* (Kemmer & Yoon 2013) som verbalbaserede konstruktioner da sætningens kernebetødning i høj grad synes at være centreret i verbets leksikalske betydning. Disse sætningskonstruktioner kan imidlertid også analyseres som værende baseret på forskellige generaliserede polysemiske varianter af det ditransitive skema (fx [SUBJ V OBJ₁ OBJ₂]/‘X (not) transfer/cause Y to Z’) i kombination med verbet, der i kraft af dets betydning får en prominent rolle.

4.1 Leksikalsk upersonlige konstruktioner – de meteorologiske konstruktioner

I upersonlige konstruktioner er ”den der gør eller er det som verbet udtrykker” ikke specificeret i et subjekt eller et andet led i sætningen. Når det verbale prædikat heller ikke i sig selv implicerer et argument der svarer til den syntaktiske funktion subjekt i sætningen, kan vi tale om **leksikalsk upersonlige konstruktioner** (sml. ”impersonales léxicos”, NGLÉ: 3057). Fraværet af subjekt i disse leksikalsk upersonlige konstruktioner er således bestemt af verbets egen betydning. Et karakteristisk eksempel er de upersonlige konstruktioner med meteorologiske verber.

Der er i dag overvejende enighed om at det upersonlige element i de meteorologiske verber (jf. (22) – (29)) ikke kan siges at have en form for implicit subjektsreference (se fx Álvarez-López 2021) – heller ikke en guddommelig, som nogle grammatikere hævdede i de klassiske grammatikker (NGLÉ: 3058), fx at det er guderne der regner over markerne i (22). Ofte eksemplificerer man de meteorologiske konstruktioner med de samme få verber, typisk *llover* ‘at regne’ og *nevar* ‘at sne’. Gruppen af verber er imidlertid ganske omfattende. Følgende eksempler er fra NGLÉ (2009: 3058-3062).

- (22) **Llueve** sobre los campos
‘det regner over markerne’
- (23) **Nevaba** intensamente
‘det sneede intenst’
- (24) Aunque **lloviznaba**, la temperatura era agradable
‘selvom det støvregnede, var temperaturen behagelig’
- (25) **Diluviaba** a mares
‘det væltede ned’
- (26) Ya está **escampando**
‘det er ved at holde op (med at regne)’
- (27) Dejó de **ventear**
‘det holdt op med at blæse’
- (28) Y empezaba a **relampaguear** en el suroeste...
‘og det begyndte at lyne i sydvest...’
- (29) Pero cuando empezó a **clarear**...
‘men da det begyndte at klare op...’

Af andre meteorologiske verber kan nævnes: *chispear*, *neblinear*, *gotear* ‘at småregne, støvregne, dryppe’; *chaparrear*, *diluviar* ‘at regne intenst’; *neviscar* ‘at sne lidt’; *soplar* ‘at blæse’; *ventiscar* ‘at storme’; *granizar*, *apedrear* ‘at hagle’; *tronar* ‘at tordne’; *rociar* ‘at falde dug’; *serenar* ‘at klare op’; *helar* ‘at fryse til’; *amanecer*, *aclarar*, *clarecer*, *esclarecer* ‘at dagen begynder (ved daggry)’; *atardecer* ‘at dagen går på hæld’; *oscurecer* ‘at mørket sænker sig’; *anohecer* ‘at det bliver nat’.

Når jeg inddrager de upersonlige meteorologiske verber i denne sammenhæng, er det fordi de kan konstrueres (kreativt) med subjekt i konstruktionsvarianter hvor det upersonlige verbums betydning stadig repræsenterer sætningens kernebetydning. I (30) er sætningens kernebetydning fx centreret i det avalente verbum *llover* ‘at regne’, men det konstrueres i en intransitiv variant med subjekt (‘granizo’). I (31) og (32) konstrueres det meteorologiske verbum *amanecer* ‘at gry’ med subjekt. (Eksempel (30)-(36) er også fra NGLÉ (2009: 3058-3062)).

- (30) Fuimos a la Patria y había llovido granizo
 Vi tog til til Patria og havde regnet hagl
 ‘Vi tog til Patria og det havde regnet hagl (egtl. ’hagl havde regnet’)’
- (31) Ameneció [una persona] colgado de un poste en la plaza...
 gryede en person hængende fra en lygtepæl på pladsen...
 ‘Hen under morgen hang en person fra en lygtepæl på pladsen i
 landsbyen...’
- (32) Buenos días, muchachos, ¿cómo amenecieron [ustedes]?
 Goddag, drenge, hvordan gryede I
 ‘Godmorgen, drenge, har I haft en god morgenstund?’

Den verbale kernebetydning er ofte metaforisk – således at den verbale
 betydningsmæssige kongruens i forhold til den intenderede sætningsbe-
 tydning er opretholdt (verbalt baseret konstruktion) – hvilket bidrager yder-
 ligere til det kreative element i sprogbrugen.

- (33) Los aviones tronaban en el cielo
 flyvemaskinerne tordnede på himlen
 ‘Flyvemaskinerne tordnede hen over himlen.’
- (34) Truena nuevamente papá con la voz desvertebrada
 tordner på ny far med stemmen ukontrolleret
 ‘Far eksploderer igen som lyn og torden’
- (35) Llovieron sobre él improperios de todas clases
 regnede over ham bandeord af alle slags
 ‘Bandeord af alskens slags regnede ned over ham’
- (36) Escamparon las dudas que lo atormentaban
 holdt op tvivlen som AKK forpinte
 ‘tvivlen som havde forpint ham forstummede’

Denne variabilitet i de meteorologiske konstruktioners argumentstruktur
 (eller mangel på samme) illustrerer hvad jeg i de foregående afsnit har
 argumenteret for er karakteristisk for spansk sætningsstruktur. Verbet er

kernen i varierende verbalbaserede sætningskonstruktioner, ligesom verbet er det i varierende parasyntetiske konstruktioner.

I det sidste afsnit vil jeg opsummere paralleliteten mellem den parasyntetiske konstruktion og den verbalbaserede sætningskonstruktion i spansk, og sammenligne med dansk.

5. Spanske parasyntetiske konstruktioner – intralingvistisk og sammenlignet med dansk

Jeg har i afsnit 2 beskrevet de spanske parasyntetiske konstruktioner. Ligesom i de simple suffiksafledninger (*activo* ‘aktiv’ → *activar* ‘aktivere’) afledes basisleksemet til transitiver, hvis kernebetydninger i store træk spænder over de samme betydningskategorier som dem vi ser i de danske *be-* og *for-*konstruktioner (fx *Los chicos en-suci-aron la casa* ‘≈ drengene be-smuds-edede huset’). Der er relativt stor formmæssig variation i den parasyntetiske afledning af basisleksemet, hvilket giver anledning til betydningsnuancer; denne variation i konstruktionen kan endog i visse tilfælde være innovativ.

Affigeringen ser til gengæld ikke ud til, uafhængigt af verbalafledningen, at skabe et transitivt skema i sætningens argumentstruktur. Det kan vi se fordi den transitive konstruktion tilsyneladende ikke, som de danske *be-* og *for-*konstruktioner, giver mulighed for kreativ, produktiv sprogbrug, i kombination med et innovativt basisleksemet.

Jeg har i afsnit 4 beskrevet nogle karakteristiske træk ved den spanske sætningsstruktur generelt, med de leksikalsk upersonlige meteorologiske konstruktioner som særlig case. Jeg har beskrevet hvorledes sætningens kernebetydning afspejles i verbets betydning/argumentstruktur, og hvordan den syntaktisk kan manifestere sig i forskellige konstruktionsvarianter. Den syntaktiske manifestation i sætningen kan i visse tilfælde være innovativ. I de meteorologiske konstruktioner er det den upersonlige kernebetydning der konstrueres forskelligt i sætningens argumentstruktur.

Sætningens argumentstruktur kan til gengæld meget vanskeligt, uafhængigt af verbets argumentstruktur, være kreativt produktiv som i dansk. Det så vi i afsnit 4 med eksemplet **María bailó a la playa* ‘María dansede ned til stranden’). Man kan argumentere for at sætningen i dansk, på diagrammatisk vis, som et skema, kan bære kernebetydningen og kombineres med et innovativt verbum. Jeg har på den baggrund argumenteret for at spansk og dansk er karakteriseret ved typisk at have henholdsvis verbalbaserede og skemabaserede sætningskonstruktioner.

Der er således væsentlige paralleller mellem de spanske parasyntetiske konstruktioner og den karakteristiske spanske sætningsstruktur, som fremstår tydeligt når vi sammenligner med dansk. På den ene side kan vi i begge tilfælde konstatere at det er yderst vanskeligt at bruge konstruktionerne kreativt med leksikalske nydannelser, som dem vi ser i de danske *be-* og *for-*konstruktioner og generelt i de danske sætningskonstruktioner. På den anden side kan man i begge tilfælde observere karakteristiske konstruktionsvarianter, der endog kan være innovative.

Sammenfattende kan man sige at de spanske parasyntetiske konstruktioner ser ud til at følge et generelt typologisk mønster, som kan forklare at der er en væsentlig forskel med hensyn til muligheden for kreativ sprogbrug når vi sammenligner med dansk. De spanske parasyntetiske sætningskonstruktioner er verbalbaserede konstruktioner fordi de binder sætningens kernebetydnings til den parasyntetiske verbalafledning; ligesom i sætningskonstruktioner med simple suffiksafledte verber, eller i konstruktioner med simpleksverber. I dansk indgår *be-* og *for-* også i en verbalafledning, men danner uafhængigt af verbalafledningen et transitivt skema i sætningen. Det gør at de danske konstruktioner kan være skemabaserede, hvilket giver mulighed for en vis kreativ produktivitet. Præfiksets dobbeltrolle lægger dog formentlig en dæmper på mulighederne for kreativ sprogbrug da en sådan både implicerer en innovativ brug af basisleksem i den skematiske sætningskonstruktion og en ny verbaldannelse. I eksempel (17), *Jeg undskylder for at forsyge jeres lille hyggeaften...*, er der innovativ brug af basisleksem (*syg*) i den skematiske *for-*konstruktion: ([SUBJ (*for*-**LEX**-F)_v OBJJ] / '(X TRANS Y)_i + (RESULT)_{LEX}'), men der bruges også et nyt verbum: *forsyge* (i konkurrence med eksisterende verber i leksikon, fx *forstyrre*, *forværre*, *ødelægge*...).

Forfatter

Johan Pedersen, ph.d., lektor i spansk lingvistik, Københavns Universitet.

Litteratur

Álvarez-López, Y. (2021): From meteorology to linguistics: what precipitation constructions in English, French and Spanish tell us about arguments, argumenthood, and the architecture of the grammar. *Glossa: a journal of general linguistics* 6(1): 52, 1-28. <https://doi.org/10.5334/gjgl.1271>

- Booij, G. (2010): *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199695720.013.0010>
- Bybee, J. (2007): *Frequency of use and the organization of language*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195301571.001.0001>
- Casado Velarde, M. (2017): *La innovación léxica en el español actual*. Madrid: Editorial Síntesis.
- Croft, W. (2001): *Radical construction grammar*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198299554.001.0001>
- Croft, W., J. Barðdal, W. Hollmann, V. Sotirova & C. Taoka (2010): Revising Talmy's typological classification of complex events. I: *Contrastive construction grammar*. H. C. Boas (red.). Amsterdam: John Benjamins, 201-235. <https://doi.org/10.1075/cal.10.09cro>
- DDO. Den Danske Ordbog.
- DLE. *Diccionario de la Lengua Española* (23. udg.). Real Academia Española y Asociación de Academias de la Lengua Española (ASALE). Madrid 2014: Espasa.
- Goldberg, A. (1995): *Constructions: A Construction Grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goldberg, A. (2006): *Constructions at work. The nature of Generalization in Language*. New York: Oxford University Press.
- Iacobini, C. (2020): *Parasynthesis in Morphology*. The Oxford Research Encyclopedia of Linguistics. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.509>
- Iacobini, C. & F. Masini (2018): Schemas and Discontinuity in Italian: The View from Construction Morphology. I: *The Construction of Words. Advances in Construction Morphology*. G. Booij (red.). Springer: Leiden, 81-110. https://doi.org/10.1007/978-3-319-74394-3_4
- Ibargüenogitia, J. (2014) [1967]: *La ley de Herodes y otros cuentos*. México: Joaquín Mortiz.
- Kemmer, S. & Y. Soyeon (2013): Rethinking coercion as a cognitive phenomenon: Processing, frequency, and semantic compatibility. Foredrag ved *ICLC-12*, Edmonton, juni 2013.
- NGLE. Real Academia Española y Asociación de Academias de la Lengua Española. *Nueva gramática de la lengua española*, Volumen I+II. Madrid 2009: Espasa.

- Pedersen, J. (2019): Verb-based vs. schema-based constructions. A contrastive perspective. *Linguistics* 57(3), 473-530. <https://doi.org/10.1515/ling-2019-0007>
- Pedersen, J. (2021): Skematiserende verbalpræfikser i dansk og lignende konstruktioner i spansk. *Ny Forskning i Grammatik* 28, 141-156. <https://doi.org/10.7146/nfg.vi28.128788>
- Pedersen, J. (i trykken): La estructura oracional. I: *Sintaxis del español*. G. Rojo, V. V. Rozas, & R. T. Cacoullos (red.). London: Routledge.
- Pedersen, J. (under udgivelse): Danish verb prefixes and the schematizing transitive prefix construction. I: *Constructionist approaches to Scandinavian languages*. S. Höder, B. Lyngfelt, E. Coussé & J. Prentice (red.). John Benjamins.

Saa tag du bort den daarlighed, huilcken der staar i de vnge Menniskis Hierter¹ Udviklingen af imperativ med subjekt-konstruktionen

Lennart Westergaard

Abstract

In Modern Danish, the imperative is a general marker of directive illocutions, for instance 'command', 'advice', 'request' etc. marker. It is usually realized without a subject. If the imperative appears with a subject, it additionally expresses the speaker's expectation that the addressee has an interest in the realization of the state of affairs expressed (Christensen 2008: 89-91; Hansen & Heltoft 2011). This means that the semantic potential of the construction is restricted, primarily expressing illocutions like 'invitation', 'advice' and 'permission'. In this paper, I investigate the development of the imperative-with-a-subject construction and argue that its constructionalization starts as a hypoanalysis in subordinate clauses in Middle Danish and a subsequent hypoanalysis based on the modal particles *bare* and *kun(s)* in the transition to Modern Danish.

Nøgleord

konstruktioner, konstruktionsdannelse, imperativ, subjekt, overanalyse

1. Introduktion

Denne artikel skal kaste lys over udviklingen af den danske imperativ med subjekt-konstruktion. Imperativen har i moderne dansk et bredt betydningspotentiale og udtrykker, at den talende ønsker, at det sagforhold, ytringen udtrykker, bliver realiseret (jf. Hansen & Heltoft 2011: 732).

---

1 Eva Skafte Jensen har givet mig adgang til Sprognævnets 1800-talskorpus og korrekturlæst gloseringen af mine gammeldanske og oldnordiske eksempler. Det er jeg hende taknemmelig for. Jeg skylder desuden Lars-Olof Delsing, Kasper Boye og en anonym bedømmer tak for værdifulde kommentarer.

Denne strukturelle betydning kan realiseres på forskellige måder. I Hansen & Heltoft (2011) regnes der med, at imperativen kan realisere tre overordnede typer direktiver: 1. instrukser, som indebærer, at det kan involvere negative konsekvenser for modtageren, hvis denne ikke realiserer sagforholdet, 2. opfordringer, som kendetegnes ved, at (afsenderen forventer, at) modtageren har en interesse i at realisere sagforholdet, og 3. ønsker, hvor det ikke nødvendigvis står i modtagerens magt at realisere sagforholdet.

En sproghandling, som ligger mellem instrukserne og opfordringerne, er bønner, hvor realiseringen ligger i afsenderens interesse, men ikke involverer en trussel om negative konsekvenser – enten fordi afsenderen ikke ønsker at udtrykke en sådan trussel, eller fordi det ikke står i afsenderens magt, fx i dialog med en gud:

(1) Giv os i dag vort daglige brød!

Derudover kan imperativen også anvendes som udtryk for betingelser:

(2) Sig det igen, og jeg slår dig! (Neteksempel)

Denne brug kan betragtes som en pragmatisk variant: en retorisk instruks, hvor afsenderen ikke ønsker realiseringen af sagforholdet. Så vidt drejer det sig om kontekstuel betingede varianter af, hvad jeg fra nu af vil kalde den subjektsløse imperativ.

Optræder imperativer med subjekter, udtrykkes, at afsenderen forventer, at modtageren har en interesse i realiseringen af sagforholdet (Christensen 2008: 89-91; Hansen & Heltoft 2011: 733). Dette indsnævrer ytringens illokutionære tolkningsramme til betydningen 'opfordring', herunder 'råd' og 'tilladelse', jf. (3):

(3) Tag du dem, Ellie, det er helt i orden, siger Anna (citeret i Christensen 2007: 90)

Der er her tale om en konstruktion, dvs. kombinationen af imperativ og subjekt optræder med betydninger, der ikke kan afledes af helhedens dele. Konstruktionsbegrebet diskuteres i afsnit 2.

Mikkelsen (1911: 10) påpeger, at konstruktionen kan bruges til det, han kalder 'hånende tiltale' fx (4):

- (4) Pas hun sig selv, næsvise tøs! (Mikkelsen 1911)

Det drejer sig dog om en pragmatisk betinget variant af imperativ med subjekt-konstruktionen: Den hånende betydning opstår ved ironisk at forudsætte 'modtagerinteresse', dvs. ordren konstrueres som velment råd. Ironien opstår gennem kombinationen af noget positivt for modtageren med en undertype af instruktioner, nemlig irettesættelse.

Mikkelsen (1911: 10) påpeger endvidere, at imperativen også kan optræde med subjekter, når der etableres en kontrast, eller når subjektet kun udgør en delmængde af de tiltalte:

- (5) Gå du, Peter! for du er den hurtigste (Mikkelsen 1911: 10)
- (6) Gå nogle af jer ned i haven og led efter ham! (Mikkelsen 1911: 403)

Her drejer det sig dog om to forskellige konstruktioner: Der er en udtryksmæssig forskel mellem imperativ med subjekt-konstruktionen (med betydningen 'forudsat modtagerinteresse') og imperativer med et kontrasterende subjekt: Subjektet i imperativ med subjekt-konstruktionen kan aldrig optræde med tryk i modsætning til kontrasterende subjekter:

- (7) Gå DU hjem!

I (7) kan *DU* kun tolkes som et kontrasterende subjekt.

Ift. subjektet kan man også bide mærke i, at det ikke kan modificeres eller udvides på andre måder. Subjekter med demonstrative udvidelser (8), appositioner (9) og relativsætninger (10) kan i bedste fald læses som kontrasterende subjekter:

- (8) *Gå du der hjem!
- (9) *Gå du, min ven, hjem!
- (10) *Tag I, som jo ikke har fået noget endnu, en kage til!

At subjektet ikke kan fokuseres eller modificeres, tolker jeg som tegn på, at subjektet i den pågældende konstruktion har grammatisk status: Ifølge Boye & Harder (2012) er grammatiske tegn kendetegnet ved at være kon-

ventionelt diskursivt sekundære, dvs. de ikke kan udgøre hovedbudskabet i ytringen. Grammatiske tegn siges derfor ikke at tiltrække sig opmærksomhed. Grammatisk status passer derfor ikke sammen med fokusering og heller ikke med modificering, da disse netop tiltrækker sig opmærksomhed som påpeget i Messerschmidt et al. (2018: 92-93).²

Konstruktionen er i øvrigt ikke kompatibel med negation:

- (11) *Lav du ikke aftensmaden! Det skal jeg nok gøre.
Intenderet: 'Du er interesseret i ikke at lave aftensmad. Jeg opmuntrer dig til at lade være'.

Imperativ med subjekt-konstruktionen findes også i svensk (Telemann et al. 1999: 711):

- (12) Vet ni vad, pojkar, ta ni min bil, så får ni plats med mer grejer.

I svensk kan imperativer ligesom på dansk også optræde med kontrasterende subjekter:

- (13) Gå du till affären, Lena, och börja du laga maten, Lasse!

I den norske referensgrammatik (Faarlund et al. 1997: 587-590) omtales konstruktionen ikke som så, men det påpeges, at subjektet optræder i imperativer "med en viss beskyttende tone" (p. 589).

I oldnordisk kan imperativer optræde med eller uden subjekt uden en tilsvarende semantisk opposition (Faarlund 2007: 228). Det samme gælder moderne islandsk (Þráinsson 2007: 6). I oldnordisk er imperativer med subjekt det almindelige. Jævnfør følgende eksempel fra oldnordisk:

- (14) far-Ø=ðu   siðan   suðr   til Dyflin-nar
tag-2SG.IMP=2.SG.NOM   senere   syd   til Dublin-GEN³
'tag så mod syd til Dublin!'
(Faarlund 2007: 228)

2 Et lignende ræsonnement ligger bag Thurmairs (1989: 40f) klassifikation af den tyske etiske dativ som partikel. Den etiske dativ minder om imperativ med subjekt-konstruktionen, idet der også her bruges et pronominalt element for at specificere illokutive betydninger.

3 Glosseringen følger *Leipzig Glossing Rules*. Følgende forkortelser anvendes: 1=første person, 2=anden person, 3=tredje person, N=neutrum, SG=singularis, PL=pluralis, NOM=nominativ, AKK=akkusativ, DAT=dativ, GEN=genitiv, IMP=imperativ, IND=indikativ.

Og uden subjekt:

- (15) far-ið nú þar eptir honum ok drep-ið hann
 tag-2PL.IMP nu der efter 3SG.DAT og dræb-2PL.IMP 3SG.AKK
 'tag af sted efter ham, og dræb ham!'
 (Faarlund 2007: 229)

(16) er et eksempel fra moderne islandsk, der både indeholder en imperativ med subjekt og en uden:

- (16) Far-Ø þú og gjör-Ø slík-t
 Gå-2SG.PL.IMP 2.SG.NOM og gør-2SG.PL.IMP sådan-1.N.AKK
 hið sam-a
 1.N.AKK samme-1.AKK
 'Gå og gør det samme!'
 (Þráinsson 2007: 6)

Det kunne tyde på, at det drejer sig om et østnordisk træk.

Målet med artiklen er at kaste lys over, hvordan den moderne imperativ med subjekt-konstruktion er opstået og har udviklet sig. I afsnit 2 og 3 præsenterer jeg mine teoretiske og metodiske overvejelser og i afsnit 4 resultaterne af den historiske analyse af konstruktionen. I afsnit 5 kommer jeg med et forklaringsforsøg på konstruktionens udvikling. Artiklen afsluttes med en diskussion i afsnit 6.

2. Konstruktionsbegrebet i socio-kognitiv belysning:

I dette afsnit vil jeg kort introducere konstruktionsbegrebet og diskutere det ud fra et socio-kognitivt perspektiv. Hensigten med afsnittet er at skabe klarhed om forholdet mellem emisk social struktur og mental repræsentation, og hvilken konsekvens det har for beskrivelsen af det historiske materiale. Hele ideen er, at vi har brug for det mentale perspektiv for at kunne forklare sprogforandringen, men at det er sprog som et socialt fænomen, som er det, der faktisk forandrer sig, når man taler om sprogforandring.

En af de førende konstruktionsgrammatikere, Goldberg, definerer konstruktioner som følger:

learned pairings of form with semantic or discourse function
 (...). Any linguistic pattern is recognized as a construction as

long as some aspect of its form or function is not strictly predictable from its component parts or from other constructions recognized to exist. In addition, patterns are stored as constructions even if they are fully predictable as long as they occur with sufficient frequency (Goldberg 2006: 5).

Imperativ med subjekt-konstruktionens betydning ('forventning om modtagerinteresse') kan ikke afledes af dens dele, og konstruktionen kan netop derfor betragtes som konstruktion.

Som jeg ser det, blander Goldbergs ofte citerede definition flere beskrivelsesniveauer sammen: Konstruktioner som del af det sociale, strukturrede sprogsystem (jf. kravet om non-redundans) og konstruktioner som del af taleres kompetence eller som viden om sprogsystemet (som påvirkes af frekvens). Denne distinktion vil jeg udfolde i det følgende, hvor jeg i høj grad bygger på Harder (2010: især kapitel 4-6). Til sidst påpeges de metodiske konsekvenser af denne distinktion.

I socio-kognitive tilgange (fx Harder 2010; Geeraerts 2016; Schmid 2020) fremhæves det, at sprog har forskellige ontologiske status. Sprog eksisterer på den ene side som et socialt fænomen: Det er de sproglige strukturer, barnet må tilpasse sig, når det bliver en del af et sprogfællesskab. At [tak] betyder 'tak' på dansk, men 'ja' på polsk, er begrundet i, at der er forskellige sociale strukturer i de to sprogfællesskaber, som ikke kan reduceres til individuelle mentale strukturer, som Harder (2010: 175) påpeger. Det er disse sociale strukturer, man tilegner sig viden om, når man lærer et sprog.

Idet sprog som socialt fænomen er et struktureret potentiale, et sæt af muligheder, sprogbrugeren kan vælge mellem, er generelle emiske analyser oplagt. En beskrivelse af imperativ med subjekt-konstruktion som udtryk for 'en forventning om, at modtageren er interesseret i at realisere sagforholdet', er en elegant karakteristik af den danske sprogstruktur. Det er en kort og koncis beskrivelse af det semantiske bidrag, konstruktionen har, og den sociale virkelighed, talere må tilpasse sig. Når jeg i det følgende taler om emiske kategorier eller konstruktioner, er det altså konstruktioner som sociale størrelser: Noget der eksisterer i et sprogfællesskab.

Man kommer dog til kort, hvis man mener, at man med en beskrivelse af de emiske forhold alene har sagt alt væsentligt om et givent sprogligt fænomen (sml. Harder 2010: fx 176f). Sprog er også noget mentalt. Det er en neurokognitive struktur eller kompetence, der gør det muligt for indi-

videt at agere i sprogsamfundet. Dette er den kognitive og sprogbrugsbaserede lingvistikks traditionelle domæne (fx Langacker 1987; Bybee 2010). I det mentale perspektiv betragtes konstruktioner som individets mentale repræsentationer af oplevede ytringer (fx Bybee 2010: især kapitel 2), og der er i princippet ikke nogen øvre grænse for, hvor mange konstruktioner man kan regne med. Man antager, at den mentale struktur afledes direkte af sprogbrugen: Sproglige enheder, talere ofte støder på – Ariel (2008: 150) taler om ’fremtrædende diskursmønstre’ (”salient discourse pattern”) – vil have en styrket mental repræsentation, dvs. en høj grad af kognitiv konsolidering (*entrenchment*, Langacker 1987: 59), mens infrekvente mønstre vil have en svækket repræsentation.

Man må bare holde sig for øje, at disse faktorer kun er indirekte relevante for den sociale sproglige struktur. Harder (2010: 250) påpeger, at sætningen *be a good girl and go to sleep*, meget vel kan processeres som en uanalyserbar helhed af et barn, men også at dette faktum er irrelevant på det socialt-strukturelle niveau. Omvendt er det væsentligt at forstå, at individer faktisk ikke har brug for at vide, at imperativ med subjekt-konstruktion udtrykker illokutioner, hvor der forudsættes en modtagerintresse. Man kan være en mindst lige så veltilpasset deltager i det danske sprogsamfund, når man har en mere specifik sproglig repræsentation, fx at konstruktionen udtrykker ’tilladelser’, ’opfordringer’ og ’råd’, ’hånende råd’ etc. Der er i øvrigt intet, der taler imod at antage, at mennesker både har generaliserede og specificerede repræsentationer af konstruktioner (sml. Langackers 1987: 29 ”rule/list fallacy”).

Det er nødvendigt at tage det mentale perspektiv med, da det ikke er den abstrakte sprogstruktur med dens emiske kategorier, men taleres processing af kontekstualiserede ytringer, der driver sprogforandring (sml. fx Traugott & Dasher 2002). Ifølge Ariel (2008: 150) kan intet, der ikke har været et fremtrædende diskursmønster som fx frekvente kollokationer, blive konventionaliseret.

Helt praktisk betyder det, at man i den historiske analyse ikke kan nøjes med kun at beskrive de emiske kategorier.⁴ De emiske kategorier må afledes af diskursmønstrene, og ud fra deisen om, at høj frekvens er afgørende for mental struktur, giver analysen af diskursmønstrene derudover et indblik i, hvilken intern mental struktur de emiske kategorier har, som

---

4 Man kan heller ikke nøjes med blot at beskrive nye diskursmønstre, som det fx gøres i Traugott & Dasher (2002).

igen gør det muligt at forklare de emiske forandringer. Man kan fx undersøge, om der er diskursmønstre, der stikker ud og derfor kunne være udgangspunktet for senere forandringer.

3. Metode

For at kaste lys over opkomsten af imperativ med subjekt-konstruktionens udvikling har jeg foretaget to korpusundersøgelser: 1. en undersøgelse i *renæssancesprog.dk*, som dækker den ældre nydanske periode (1500-1700), og 2. en undersøgelse i sprognævnets 1800-talskorpus. Korpusset på *renæssancesprog.dk* indeholder en række forskellige genrer, men er præget af mange religiøse tekster. Ingen af disse korpora er syntaktisk opmærket. For ældre nydansk har jeg derfor gennemgået samtlige forekomster med pronomenet *du* og *I*.⁵ Forekomster med andet end 2. personelle pronomen vurderer jeg er så marginale, at de kan undlades, set i lyset af, hvor svært det er at søge dem frem i et ikke-tagget korpus. For korpusset i yngre nydansk har jeg søgt på de samme verber i imperativ, som jeg har kunnet finde i konstruktionen i ældre nydansk, samt foretaget en mere usystematisk søgning på verber, der er frekvente på moderne dansk.

Da konstruktioner med kontrasterende subjekter ikke er specificeret med hensyn til direktivtype, har jeg udeladt eksempler, hvor konteksten viser, at der er tale om et kontrasterende subjekt, som i bønner i (17):

- (17) Och findis ey en ieg vill ey liffue,
 Aff alle min Venner der trøst vil giffue,
 Derfor O dyd bliff du hos mig
 'Og der findes ikke en, jeg vil ikke lyve,
 blandt alle mine venner, som vil trøste mig.
 Derfor, å Dyd, bliv du hos mig!
 (Hecasti 1600: 649)

Her kontrasteres den tiltalte dyd med '(en af) alle mine venner'.

I moderne dansk er der en syntaktisk og semantisk forskel på konstruktioner med subjekt (18) og konstruktioner med vokativ funktion (19):

- (18) Gå du hjem!
 (19) Gå hjem, du!

---

5 Læg mærke til, at *I* er den høflige tiltaleform i ældre nydansk.

Konstruktionerne skelnes på baggrund af henholdsvis subjektets og vokativens placering. Subjektet står på subjektsplassen, mens vokativen placeres i sætningsperiferien (til højre eller venstre). Jeg har kun medtaget subjekter, der entydigt er markeret som sådanne gennem placering på subjektsplassen.

Optræder der ikke materiale i slutfeltet, som i (20), er det ikke muligt at afgøre, om der er tale om subjekt eller vokativ, og jeg har derfor udeladt forekomster uden materiale i slutfeltet:

- (20) Hør du Pardalisca thag hoser och schuo
 'Hør du, Pardalisca, tag bukser og sko.'
 (CMP 1600: 445)

Også morfologisk er der metodiske udfordringer: Forholdet mellem præsens indikativ singularis indikativ (-er) og præsens indikativ pluralis (-e) har længe været participativt, så singularis kan stå for pluralis, men ikke omvendt (jf. Bjerrum 1949: 165f). Heraf følger, at præsens indikativ singularis kan anvendes i kontekster, hvor det kan være svært at afgøre om der foreligger imperativ pluralis på (-er) eller præsens indikativ singularis, der vikarierer for pluralis.

- (21) Kiere børn i thaler med skell,
 Thj eders vrd di trøster mig vell
 'Kære børn, I taler med visdom.
 Derfor trøster jeres ord mig.'
 (Hecasti 1600: 628)

Her ser vi altså *taler* i stedet for *tale*.

Formelt sammenfald har også gjort det vanskeligt at skelne imperativer fra konjunktiver ved nogle verber:

- (22) Ffaa tw sorig tyn gamle mwffæ
 'Må du få sorg, din gamle gnavpotte!'
 (UtH 1539: 31)

Hverken formelt eller semantisk er det muligt at afgøre, om *få* er en imperativ- eller konjunktiv-form med betydningen 'ønske'. Sådanne eksempler har jeg derfor også udeladt.

Endelig er der enkelte tilfælde, hvor imperativen og indikativen i singularis er sammenfaldende:

- (23) Spør du at huem dig siger thill,
 Det er guds krafft ieg sige vill
 'Spørg/spørger du, hvem det er, der anklager dig,
 Så vil jeg svare, det er Guds kraft'
 (Hecasti 1600: 610)

Også dem har jeg udeladt.

En sidste metodisk udfordring, der kræver en kommentar, er kildematerialet. I mit ældre nydanske materiale finder jeg imperativ med subjekt-konstruktionen især i skuespil. Dette skyldes nok konstruktionens interaktive semantik. Størstedelen af skuespillene er skrevet på vers (i hvert fald dem, der indgår i korpusset på *renæssancesprog.dk*). Det kan ikke udelukkes, at subjektet i disse kilder bruges af metriske hensyn. På samme måde påpeger Brøndum-Nielsen (1930: 45-46), at modalverbet *monne* i ældre nydansk bruges af rim- og metriske hensyn. Hvis det er tilfældet, at subjektet bruges *metri causa*, skulle man forvente en semantisk set usystematisk brug af subjektet. Som jeg vil vise i det næste afsnit, bruges imperativ med subjekt-konstruktionen dog på ingen måde usystematisk i mit ældre nydanske materiale.

4. Resultater

4.1. Ældre nydansk

På *renæssancesprog.dk* har jeg fundet 80 entydige eksempler på imperativ med subjekt-konstruktionen (79 med *du*; 1 med *I*). Forekomsterne fordeler sig således på direktivtyper: ytringer, der udtrykker 'instrukser' x4, sml. (24), 'bønner' x58, sml. (25),⁶ 'råd' x15 sml. (26), 'tilladelser/opfordringer' x2, sml. (27), og ønsker x1 (28):

- (24) Kiere frende sig du nu mig
 Huad er det for bulder ieg hør aff dig
 'Kære frænde, fortæl mig nu,
 Hvad er det for noget bulder jeg hører af dig?'
 (Hecasti 1600: 622)

6 Den høje frekvens af bønner må tages med et forbehold: Frekvensen afspejler nok ikke denne variants faktiske frekvens, men skyldes nok i høj grad korpussets sammensætning med en del religiøse tekster.

- (25) Saa tag du bort den daarlighed, huilcken der staar i de vnge Men-
niskis Hierter (...)
'Så tag du bort den dårlighed, som står i de unge menneskers hjer-
ter!'
(Bønner 1577: 59)
- (26) Mogens min sønn ieg taler till dig.
Med raad och moders lere,
Du skaltt ey fare med falsk och suig,
Dine venner dem skaltt du ehre,
Knud din broder lyd du Altid Adt
'Mogens, min søn, jeg taler til dig
med råd og moders lære.
Du skal ikke bedrage og svige,
Dine venner, dem skal du ære,
Knud, din broder, skal du altid adlyde.'
(LSCD 1500: 35)
- (27) Men huorom skall leegen Vere,
Sig du det, du bør den ære.
'Men hvad skal vi spille om?
Sig du det, dig tilkommer den ære.'
(Hecasti 1600: 567)
- (28) Hecastus.
Farer i vel kiere herre,
'farvel, kære herre'
(Hecasti 1600: 670)

Følgende forhold er påfaldende i mit ældre nydanske materiale:

1. Formelt findes konstruktionen med ganske få undtagelser kun med subjekter i singularis, altså med *du*.
2. Tilladelses-/opfordringsbetydningen er yderst marginal.
3. Konstruktionen er endnu ikke bundet til talehandlinger, der forudsætter en forventning om modtagerens interesse i realisering af sagforholdet. Det ses tydeligt ved det høje antal bønner.
4. Men konstruktionen optræder sjældent med instruksfunktion.

På baggrund af konstruktionens distribution kan konstruktionens strukturelle betydning, dvs. konstruktionen som emisk kategori, beskrives som udtryk for direktiver med den indskrænkning, at afsenderen ikke truer med negative konsekvenser, hvis sagforholdet ikke bliver realiseret. I modsætning til imperativ med subjekt-konstruktionen i moderne dansk er den underspecificeret ift., om det er afsenderen eller modtageren, der forventes at have en interesse i realiseringen af sagforholdet, som ses ved de mange belæg, hvor der udtrykkes bønner, som er i afsenderens interesse. Konstruktionen bruges kun meget sjældent for tilladelser.

Som påpeget i afsnit 3 er der en vis fare forbundet med at inkludere tekster på vers, da det ikke kan afgøres med sikkerhed, om tilstedeværelsen af en sproglig enhed skyldes metriske hensyn eller faktisk er semantisk motiveret. Hvis førstnævnte var tilfældet, skulle man dog forvente en semantisk set usystematisk brug af subjektet. Man skulle med andre ord forvente, at konstruktionen oftere bruges som udtryk for fx ordrer – en direktivtype, som ellers forekommer hyppigt i materialet – end det faktisk gør. De udtrykkes dog yderst sjældent med subjekt med imperativ-konstruktionen.

4.2. Yngre nydansk

I mine yngre nydanske søgninger har jeg fundet 45 entydige eksempler på imperativ med subjekt-konstruktionen: 36 med *du*, 3 med *I*, 6 med *De*. 4 eksempler afviger fra den moderne brug. 3 af afvigelserne er instrukser. Alle afvigelserne kommer fra samme kilde med Grundtvig som forfatter. De er alle på vers og skyldes formentligt hensyn til metret. Der er også et enkelt eksempel på en bøn. Ser man bort fra enkelte eksempler på det ældre nydanske system, har vi altså i det store hele den moderne konstruktion allerede fra 1800-tallet.

Påfaldende i mit yngre nydanske materiale er hyppigheden af kombinationen af imperativ med subjekt-konstruktionen og en dialogiske partikel: 17/45 eksempler optræder med *bare*, *kun* eller *kuns*. Ifølge Hansen & Heltoft (2011: 1071f) bruges *bare* og *kun* på moderne dansk for henholdsvis at udtrykke forudsætningerne for tilladelser og opfordringer, altså direktiver, der forudsætter, at modtageren er interesseret i at udføre handlingen. Et eksempel er følgende forsikrende opfordring:

- (29) (...)Jeg vil spytte Dem ud af min Mund.
 Men Gram dog! sagde hans Kone.
 Gram svarede hende: Vær Du kun rolig; Krøyer er klog som alle

Jætter og veed, at jeg kun taler billedlig.
(Hjemløs, s. 279, 1847)

5. Forklaringsforsøg

I oldnordisk kan imperativer optræde med og uden subjekter uden betydningforskel (Faarlund 2007: 229). Det samme gælder indikativiske sætninger, og der er derfor ikke noget særligt ved kombinationen af imperativ og subjekt i oldnordisk: Kombinationen af imperativ og subjekt kan afledes af en mere generel struktur, nemlig kombinationen af finithed og subjekt, og kombinationen er derfor ingen emisk kategori.

I det følgende vil jeg præsentere et forklaringsforsøg for dannelsen af imperativ med subjekt-konstruktionen. Konstruktionsdannelse forstår jeg som opkomsten af en ny emisk konstruktion. Forskellen til Traugott & Trousdale (2013: 22) *constructionalization* diskuteres i afsnit 6. Konstruktionens dannelse og videre udvikling involverer følgende tre trin, som udfoldes i de følgende afsnit:

- Trin 1: Imperativer optræder sammen med subjekter i underordnede sætninger, typisk under matrixverber, som betegner råd og bønner.
Matrixverbernes semantik associeres med kombinationen af imperativ og subjekt.
- Trin 2: Den nye konstruktion begynder at optræde selvstændigt i hel-sætninger, hvor den udtrykker direktiver uden trussel om negative konsekvenser, hvis sagforholdet ikke bliver realiseret. Først her kan man tale om en egentlig ny emisk kategori.
- Trin: 3: Konstruktionens illokutionære potentiale omtolkes og specialiseres på baggrund af samforekomst med de dialogiske partikler *bare* og *kun(s)*.

5.1. Fra oldnordisk til ældre nydansk

Udgangspunktet for dannelsen af konstruktionen er, at man fra oldnordisk og frem til gammeldansk finder imperativer i *at*-sætninger (Falk & Torp 1900: 192; Brøndum-Nielsen 1973: 170; Heltoft 2019; sml. Mattson 1933 og Delsing 1999 for fornsvensk og Grimm 1852 for oldhøjtysk og oldgræsk). Der er både udtryksmæssige og semantiske træk ved den

underordnede imperativ, der sandsynliggør, at imperativer i sådanne underordnede sætninger er forløberen for imperativ med subjekt konstruktionen: Udtryksmæssigt er det påfaldende, at subjektet ifølge Delsing (1999) lader til at være obligatorisk i ledsætninger i modsætning til helsætninger, hvor subjektsløshed er det almindelige.

Hvad semantikken angår, er det påfaldende, at imperativiske *at*-sætninger især findes i forbindelse med matrixverber der betegner 'råd', 'bønner' eller lignende:

- (30) ac   bith-Ø   thæc   at   thu
 1SG.NOM   bede-1SG.PRS.IND   2SG.AKK   at   2SG.NOM
 tac-Ø   min   sial-Ø
 tag-2SG.IMP   1SG.GEN   sjæl-SG.AKK
 'Jeg beder dig om at tage min sjæl.'⁷
 (citeret i Brøndum-Nielsen 1973: 170)

- (31) þat   ræð-Ø   ek   þér,   at
 1SG.N.NOM   råde-1SG.PRS.IND   1SG.NOM   2SG.DAT   at
 þu   bið-Ø   Helg-a   dug-a
 2SG.NOM   bede-2SG.IMP   Helge-Akk   hjælpe-INF
 þér
 2SG.DAT
 'Jeg råder dig til at bede Helge om at hjælp dig.'
 (citeret i Falk & Torp 1900: 192)

Mattson (1933) påpeger, at den underordnede imperativ "forekommer givetvis endast, då bisatsen subjekt är 2. pers., och det är nästan uteslutande efter *bedja*, som den anträffas" (Mattson 1933: 101). Denne distribution får Mattson til at beskrive den underordnede imperativ i fornsvensk som "den direkta bönnens imperativ" (ibid.).

Den underordnede imperativs semantiske distribution i perioden op til ældre nydansk og imperativ med subjekt-konstruktionens semantik i ældre nydansk minder meget om hinanden: en centrering om bønner og råd. For bønnens vedkommende er materialets sammensætning med mange religiøse tekster en mulig fejlkilde. Dette gælder dog ikke rådet, som også stikker ud, både i mit ældre nydanske materiale og i beskrivelserne af den

---

7 Oversættelserne er mine.

underordnede imperativ. Disse formelle og semantiske ligheder gør det sandsynligt, at den underordnede imperativ er forgængeren til imperativ med subjekt-konstruktionen.

Det, der ofte processeres sammen, får en samlet mental repræsentation; det bliver til en mental konstruktion (på engelsk taler man om *chunking*, egentlig 'lunsning', Bybee 2010: kapitel 3; Gobet et al. 2001; Langacker 1987: 57-62 taler om 'enheder', *units*, af forskellig kompleksitet). Det, at den mentale konstruktion behandles som en enhed, kan føre til, at den får tilskrevet betydning, der ikke associeres med nogen af delene.

Overgangen fra den underordnede imperativ til imperativ med subjekt-konstruktionen kunne være foregået på følgende måde: I ledsætninger lader subjektet i forbindelse med imperativ til at være nærobliatorisk. Man må derfor antage, at talere har en stærk mental association mellem imperativer og subjekter i underordnede kontekster, dvs. de behandler kombinationen som en kompleks enhed. Association styrkes formentlig af, at kombinationen står i kontrast til forholdene i helsætninger, hvor udeladelse af subjekter er det almindelige (sml. Delsing 1999).

Det er ikke udelukket, at imperativ med subjekt-konstruktionen allerede i oldnordisk havde status som emisk kategori som udtryk for underordnethed eller som indeksikalsk instruks om at aflæse direktivtypen ved matrixverbet. Der er dog tale om et mere generelt konstruktionsprincip: Faarlund (2007: 222f) påpeger, at det er en generel tendens i oldnordisk til, at subjekter ikke udelades i ledsætninger. I så fald er der ikke nogen betydning knyttet til kombinationen af imperativ og subjekt, hvorfor den ikke kan klassificeres som emisk kategori.

Enheden af imperativ og subjekt optræder altovervejende i kontekster, hvor der udtrykkes råd og bønner. Disse kontekstuelle betydninger bliver så associeret med kombinationen af imperativ med subjekt, som muliggør en metonymisk omtolkning eller overanalyse (jf. Croft 2000: 126 "hypoanalysis"), hvor associationerne omtolkes som fast betydning af kombinationen, som så konventionaliseres.

Næste trin er den nye konstruktions aktualisering (Timberlake 1977) eller udvidelse af dens syntaktiske kontekst ("syntactic context expansion" Himmelmann 2004: 33): Den semantiske omtolkning (konstruktionen selv bidrager nu med betydningen 'råd' og 'bønner') gør det muligt, at konstruktionen kan anvendes i helsætninger. Dette resulterer i en privativ opposition mellem den subjektløse imperativ og imperativ med subjekt-konstruktionen.

Det er ikke utænkeligt, at aktualiseringen hjælpes på vej af, at der er del-

vis synkretisme frem til udgangen af gammeldansk mellem imperativ og konjunktiv i verbernes 1. svage klasse, hvor imperativmærket -a er blevet reduceret til -e (Brøndum-Nielsen 1973: 160) så den svarer til konjunktiv 2. pers. ental -i > -e. Talere kunne altså have forvekslet konjunktiviske sætninger med imperativ med subjekt-konstruktionen. Gennem det formelle sammenfald kunne konjunktivens betydning også have smittet af på konstruktionen.

Det er først gennem aktualiseringen, at vi kan registrere, at overanalysen faktisk har fundet sted, og det er først gennem aktualiseringen, at en egentlig konstruktionalisering finder sted: Kombinationen af imperativ og subjekt omtolkes som udtrykssiden af en emisk konstruktion i det øjeblik, den får tilskrevet et (non-kompositionelt) tegnindhold. Inden omtolkningen kunne konstruktionen dannes på baggrund af andre mere generelle konstruktioner, og den styrkede mentale association har derfor ikke social værdi. Det er først i det øjeblik, konstruktionen får tilskrevet sin non-kompositionelle betydning, at kombinationen bliver en emisk kategori.

5.2. *Udviklingen fra ældre nydansk til moderne dansk*

Også overgangen fra den ældre nydanske betydning 'direktiv uden trussel om negative konsekvenser' til den moderne betydning 'forventning om modtagerinteresse' kan forklares som en overanalyse: Som påpeget i afsnit 4.2 bruges imperativ med subjekt-konstruktionen meget hyppigt i forbindelse med dialogiske partikler (17/45 fund i mit materiale), der indsnævrer det illokutionære potentiale til illokutioner, der forudsætter modtagerinteresse.

Partiklerne blev nok i første omgang brugt for at entydiggøre det illokutionære potentiale af konstruktionen, nemlig at udtrykke tilladelser (ved *bare*) og opfordringer (ved *kun(s)*). Den hyppige brug kunne så tænkes at have ført til en overanalyse, hvor partiklernes betydning er blevet tolket som konstruktionens betydning, hvorved konstruktionen fik sin betydning 'forventning om modtagerinteresse'.

5.3. *Insubordination?*

Ifølge den foreslåede udviklingssti er det en underordnet struktur, der danner udgangspunkt for konstruktionsdannelsen. Dette kunne tyde på, at der er tale om såkaldt *insubordination*. Insubordination defineres "diachronically as the recruitment of main clause structures from subordinate structures, or synchronically as the independent use of constructions exhibiting prima facie characteristics of subordinate clauses" (Evans & Watanabe 2016: 2).

Jeg mener ikke, at der er tale om insubordination: 1. I underordnede sætninger forekommer imperativ med subjekt-konstruktionen altid i *at*-sætninger, mens jeg i overordnede sætninger ikke har set et eneste belæg, hvor konstruktionen indledes af *at*. Ville hele ledsætningen være kilden til konstruktionen, skulle vi forvente (i hvert fald på et historisk tidspunkt) at finde ledsætningsformede helsætninger. 2. I hvert fald i moderne dansk er subjektet altid på subjektets plads, mens det i de underordnede sætninger i ældre nordisk næsten altid optræder præverbalt (sml. Delsing 1999 for fornsvensk). Jeg går ud fra, at det samme er tilfældet i ældre nydansk, men da vokativen og subjektet i den position ikke kan skelnes, kan det ikke afgøres med sikkerhed.

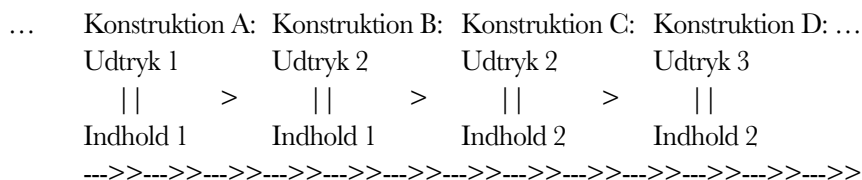
Konstruktionen er neksual, og den starter sin udvikling i ledsætninger, men det er ikke en ledsætning, som omtolkes til at være en helsætning.

6. Konstruktionsdannelse og konstruktionel forandring i socio-kognitiv belysning

Afslutningsvis vil jeg vise nytten af distinktionen mellem emiske sociale kategorier og mentale strukturer for diskussionen af distinktionen mellem konstruktionsdannelse og konstruktionel forandring.

Ifølge Traugott & Trousdale (2013: 22) betegner konstruktionsdannelse opkomsten af en ny konstruktion, hvor både indholdet og udtrykket er nyt. Denne proces står i modsætning til konstruktionel forandring, hvor det kun er enten udtrykket eller indholdet, der vil være nyt. Deres skelnen kritiseres med rette af bl.a. Börjars m.fl. (2015), Diewald (2015) og Hilpert (2018). Kritikkerne påpeger, at udpegelsen af, hvad der er startpunktet for konstruktionsdannelsen, er arbitrært: Dermed afhænger klassifikationen af en given forandring som konstruktionsdannelse eller konstruktionel forandring af den tidsperiode, sproghistorikeren vælger at undersøge, og kan ikke motiveres uafhængigt af denne.

Tag fx følgende skematiske fremstilling af en given udvikling med en række semantiske og udtryksmæssige forandringer:

Figur 1: Konstruktionsdannelse og konstruktionel forandring

Vælger man tidspunktet, hvor konstruktion B findes, som udgangspunkt for ens analyse vil opkomsten af konstruktion D kunne betegnes som konstruktionsdannelse, da både indhold og udtryk er nyt ift. konstruktion B. Problemet er, at man lige så godt kunne vælge et tidligere tidspunkt som udgangspunkt, fx et sprogstadiet med konstruktion A. I dette tilfælde skulle man tale om konstruktionsdannelse så snart konstruktion C findes. Overgangen til konstruktion D skulle så klassificeres som konstruktionel forandring, da overgangen fra konstruktion C til D kun vedrører udtrykket.

Hvis konstruktionsdannelse skal kunne forankres uafhængigt af sproghistorikerens perspektiv, kan konstruktionsdannelse forstås som dannelsen af en ny emisk kategori: Udgangspunktet for dannelsen af imperativ med subjekt-konstruktionen er en korrelation mellem imperativer og subjekter, som formentlig gør, at disse processeres samlet. Der er tale om et (relativt) frekvent mønster, og på baggrund af Goldbergs definition af konstruktioner skulle man derfor betragte det som en konstruktion. At denne forbindelse så får tilskrevet non-kompositionel betydning er så blot konstruktionel forandring, og man vil aldrig kunne tale om en egentlig dannelse af en konstruktion. Fremkomsten af den mentale konstruktion kan heller ikke klassificeres som konstruktionsdannelse på baggrund af Traugott & Trousdale's (2013) definition, da det blot er en udtryksmæssig forandring ift. den subjektsløse imperativ.

Min pointe er nu, at opkomsten af den mentale konstruktion er ligegyldig ud fra et emisk perspektiv: Den har ingen social værdi. Ser vi på udvikling af emiske kategorier kan man derfor tale om konstruktionsdannelse i egentlig forstand, da udtrykket som tegnudtryk først konstitueres i det øjeblik konstruktionen tilskrives en ny indholdskategori: Udtrykket, korrelationen mellem imperativ og subjekt, bliver først i det øjeblik emisk relevant, hvor det får en non-kompositionel, systematisk funktion, nemlig at udtrykke en bestemt type af illokutioner.

Om forfatteren

Lennart Westergaard, cand.mag. i lingvistik, ph.d.-studerende i nordiske sprog, Sprog- og litteraturcentrum, Lunds Universitet.

Primærkilder

Bønner (1577)=Hans Christensen Sthen, *Hans Christensen Sthens Skrifter*, udg. af Jens Lyster, under medvirken af Jens Højgård, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2003, Bd. 2, s. 14-149

- CMP (ca. 1600)= *Commoedia de Mondo et Paupere*, ca. 1600. *Randershåndskriftet. En samling skolekomedier fra ca. 1600. En diplomatarisk udgave af GkS 794, 2o*”, udg. Leif Stedstrup, København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2001. Bd. 2, s. 435-547.
- Hecasti (ca. 1600)=*Commedia Hecastj*, Ca. 1600. *Randershåndskriftet. En samling skolekomedier fra ca. 1600. En diplomatarisk udgave af GkS 794, 2o*”, udg. Leif Stedstrup, København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2001. Bd. 2, s. 549-700.
- Hjemløs (1847)=Goldschmidt, M. A.: ”Hjemløs. En Fortælling II”, i Goldschmidt, M. A.: *Hjemløs*, udg. af Mogens Brøndsted; Harald Jørgensen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1999.
- LSCD (ca. 1500)=*Ludus de sancto Canuto duce. Et spil om Hellig Hertug Knud Lavard. En diplomatisk udgave af håndskriftet Thott 1409, 4o*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2005, s. 13-107.
- UtH (ca. 1530)=*Tre skolekomedier fra tiden omkring 1530. En diplomatarisk udgave af håndskriftet Thott 780 fol.*, udg. af Leif Stedstrup, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2004, s. 17-35.

Litteratur

- Ariel, M. (2008): *Pragmatics and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bjerrum, A. (1949): Verbal number in the Jutlandic Law. I: *Recherches structurales: Publiées à l'occasion du cinquantième de m. Louis Hjelmslev* (Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, vol. 5). C. A. Gottlieb Bodelsen, P. Diderichsen, E. Fischer-Jørgensen & J. Holt (red.). København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag, 156-176.
- Boye, K., & P. Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88(1), 1-44.
- Börjars, K., N. Vincent, & G. Walkden (2015): On constructing a theory of grammatical change. *Transactions of the Philological Society* 113(3), 363-382.
- Brøndum-Nielsen, J. (1930): *Om Rimkronikens Sprogform og Tublivelse (Festschrift udg. af Københavns Universitet i Anledning af Hans Majestæt Kong Christian X's 60 aars Fødselsdag den 26. September 1930)*. København: Bianco Lunos Bogtrykkeri.
- Brøndum-Nielsen, J. (1973): *Gammeldansk grammatik: I sproghistorisk fremstilling VIII. Verber III: Konjugationsformernes udvikling*. København: Akademisk Forlag.

- Bybee, J. (2010): *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, W. (2000): *Explaining language change: An evolutionary approach*. Harlow, England/New York: Longman.
- Christensen, T. K. (2007): *Hyperparadigmer: en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Ph.d.-afhandling. Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Delsing, L. O. (1999): Om imperativsatser i fornsvenskan. I: *Alla Tiders Språk: En Vänskrift till Gertrud Pettersson*. I. Haskå & C. Sandqvist (red.), Lund: Institutionen for nordiska språk, Lunds Universitet, 50-58.
- Diewald, G. (2015): Elizabeth Closs Traugott u. Graeme Trousdale: Constructionalization and Constructional Changes. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 137(1), 108-121.
- Evans, N., & Watanabe, H. (2016): The dynamics of insubordination. An overview. I: *Dynamics of insubordination*. Evans, N., & Watanabe, H. (red.), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1-38.
- Faarlund, J. T. (2007): *The syntax of Old Norse: With a survey of the inflectional morphology and a complete bibliography*. Oxford: Oxford University Press.
- Faarlund, J. T., S. Lie, & K. I. Vannebo (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Falk, H. og A. Torp (1900): *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: Aschehoug.
- Geeraerts, D. (2016): The sociosemiotic commitment. *Cognitive Linguistics* 27(4): 527-542
- Gobet, F., P. C. Lane, S. Croker, P. C. Cheng, G. Jones, I. Oliver & J. M. Pine (2001): Chunking mechanisms in human learning. *Trends in cognitive sciences* 5(6), 236-243.
- Goldberg, A. (2006): *Constructions at work*. Oxford: Oxford University Press.
- Grimm, J. (1852): Ueber eine construction des imperativs. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen* 1(2), 144-148.
- Hansen, E. og L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Harder, P. (2010): *Meaning in mind and society*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.

- Heltoft, L. (2019): Syntaks. I: *Dansk Sproghistorie: Bøjning og bygning*. E. Hjorth, H. G. Jacobsen, B. Jørgensen, B. Jacobsen, M. K. Jørgensen & L. K. Fahl (red.), Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hilpert, M. (2018): Three open questions in diachronic construction grammar. I: *Grammaticalization meets construction grammar*. E. Coussé, P. Andersson, & J. Olofsson (red.), Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 21-39.
- Himmelman, N. P. (2004): Lexicalization and grammaticalization: Opposite or orthogonal? I: *What makes grammaticalization – A look from its fringes and its components* (Trends in Linguistics, vol. 158). W. Bisang, N. P. Himmelman & B. Wiemer (red.), Berlin: Mouton de Gruyter, 21-42.
- Langacker, R. W. (1987): *Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites (Vol. 1)*. Stanford: Stanford University Press.
- Mattsson, G. (1933): *Konjunktiven i fornsvenskan*. Lund: Gleerupska univ.-bokhandeln.
- Mikkelsen, K. (1911): *Dansk ordføjningslære*. København; genudgivet ved Erik Hansen, Otto Glismann, Ole Tøgeby og Lars Heltoft, København: Hans Reitzels forlag, 1975.
- Schmid, H. J. (2020): *The dynamics of the linguistic system: Usage, conventionalization, and entrenchment*. Oxford: Oxford University Press.
- Teleman, U., S. Hellberg, and E. Andersson (1999): *Svenska akademiens grammatik. 4 Satser och meningar*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Thurmair, M. (1989): *Modalpartikeln und ihre Kombinationen*. Tübingen: Niemeyer.
- Timberlake, A. (1977): Reanalysis and actualization in syntactic change. I: *Mechanisms of syntactic change*. C. Li (red.), Austin: University of Texas Press, 141-177.
- Traugott, E. C. & R. Dasher (2002): *Regularity in semantic change*. Cambridge: Cambridge University press.
- Traugott, E. C. & G. Trousdale (2013): *Constructionalization and constructional changes*. Oxford: Oxford University Press.
- Práinsson, H. (2007): *The syntax of Icelandic*. Cambridge: Cambridge University Press.